

GLASNIK 1992

32/3

SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA
BULLETIN OF SLOVENE ETHNOLOGICAL SOCIETY

ISSN 0351-2908

STRANI 1-114

UDK 39/497.12/(05)

VSEBINA

Beseda urednika, <i>Majda Fister</i>	1
Darja Skrt, Dr. Niko Kuret - starosta slovenske etnologije,	2
 Muzeji na prostem	
<i>Silvester Gaberšček</i> , Posvet o mreži muzejev na prostem	9
<i>Irena Keršič</i> , Ideje, poskusi in sistemski pristopi...	11
<i>Peter Fister</i> , O slovenskem muzeju arhitekture	15
<i>Zvezda Koželj</i> , Mreža regionalnih muzejev na prostem	23
<i>Tone Cevc</i> , Muzeji na prostem in raziskovalna dejavnost	28
<i>Silvester Gaberšček</i> , Muzej na prostem na Brdu pri Kranju	29
<i>Inga Miklavčič-Brezigar</i> , Vizija in pomen muzeja na prostem v Trenti	34
<i>Bojan Klemenčič</i> , Muzej na prostem v Trenti na Logu	38
<i>Eda Benčič-Mohar</i> , Muzej solinarstva v sečoveljskih solinah	41
<i>Dušan Strgar</i> , Ponovna postavitve lesene hiše Ostrog 26	43
Tuje izkušnje	
<i>Oskar Moser</i> , Naloge in problemi narodopisnih muzejev na prostem	44
<i>Jaroslav Štika</i> , Prizadevanje po identiteti muzeja na prostem	47
<i>Curt Conrad</i> , Ein Europaeischer Freilichtmuseum in Mitteleuropa	49
<i>Imre Grafik</i> , Etnološki objekti na prostem na Madžarskem	52
<i>Keršič, Koželj, Gaberšček, Hafner</i> , Muzeji na prostem v Sloveniji	56
<i>Irena Keršič</i> , Etnografski muzeji v Evropi	59
<i>Inga Miklavčič-Brezigar</i> , Mednarodno posvetovanje o vlogi etnografskih muzejev danes	61
<i>Jiri Langer</i> , Muzeji na prostem na razpotju	66
<i>Marija Kozar-Mukič</i> , Etnologija v muzejih na Madžarskem	67
 <i>Tita Ovsenar</i> , Skrita zatišja Tržiča	72
<i>Aleš Gačnik</i> , Center za informiranje raziskavo in promocijo mask	80
<i>Naško Križnar</i> , Anketa o stanju videodokumentacije	83
 Razstave	
<i>Mežiška dolina-utrip zadnjih 300 let, Mihaela Hudelja</i>	94
<i>Poljubljam roko, milostljiva, Ferle Mojca</i>	97
<i>Karla Oder</i> , Muzejskemu sejmu na rob	99
<i>Alojz Krivograd</i> , Muzejski sejem v očeh zgodovinarja	101
 Knjižne novosti	
Troje pomembnih knjig izpod peresa H.J. Utherja, <i>Marija Stanonik</i>	104
<i>B. Pajsar, N. Židov</i> , Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja-20. stoletje, Ljubljana	
<i>Bežigrad, Mojca Ferle</i>	106
 Polemika	
<i>Janez Cvirn</i> , Dejstva ostajajo, so pa nekoliko drugačna	108
<i>Slavko Kremenšek</i> , Damjanu Ovsu	109

Slika na naslovni strani: Sitarska hiša prenešana v bodoči skansen na Brdu pri Kranju (foto: P. Fister)
Slika na hrbtni strani: dr. Niko Kuret ob podelitvi murkovega priznanja (foto: A. Ložar Podlogar)

BESEDA UREDNIKA

Pričujoča številka Glasnika je bila sprva v celoti namenjena vprašanju muzejev na prostem v Sloveniji. Vendar smo ob koncu redakcije ugotovili, da vsi, ki so poklicani za reševanje tega vprašanja, niso prispevali svojih izsledkov in tema se bo nadaljevala tudi v naslednjih številkah. Prispevki, ki so bili pripravljeni za posvetovanje v Kranju, nam približajo stanje na tem področju v Sloveniji. Glasnik obsega tudi nekaj člankov, ki so bili namenjeni srečanju etnologov v Velenju na temo "etnografski muzej danes", vendar do posvetovanja zaradi pomanjkanja sredstev ni prišlo. Tako so te misli prvič objavljene v našem glasilu.

Tema muzeji na prostem zaposluje etnografe v muzejih in v spomeniških službah že zelo dolgo, vendar dosti dalj kot do razprav ni prišlo. Da bi se kaj naučili tudi iz tujih izkušenj, objavljamo tudi nekaj dragocenih doprinosov iz sosednjih dežel in iz Evrope.

Uvodni članek je to pot posvečen dr. Niku Kuretu, starosti slovenske etnološke srenje. Predstavitve za Glasnik je avtorica Darja Skrt pripravila že pred dvema letoma, ko je dr. Kuret praznoval svojo 85. letnico. Opravičujemo se mu, da je prišel šele sedaj na vrsto.

Kritične besede, ki so bile izrečene ob zadni številki Glasnika, niso bile zaman. Urednik sicer najbolje vidi in tudi občuti pomanjkljivosti v prispevkih - bodisi da so to vsebinske ali jezikovne narave, vendar sam ne more kaj dosti pomagati. Študij na Filozofski fakulteti zagotavlja, da naj bi znali strokovnjaki vse raziskave pravilno predstaviti tudi v pisni obliki. Zato moramo prispevati vsi, da našemu Glasniku v prihodnje ne bo mogoče očitati podobnih jezikovnih in vsebinskih spodrseljajev. Vsakokratno opozorilo, da avtorji odgovarjajo za jezik in vsebino, naj bo vnaprej resno opozorilo!

Etnologe po vseh ustanovah prosim, naj s svojimi kratkimi prispevki obogatijo naše glasilo in s tem predstavijo svoje delo vsej domači in tudi svetovni javnosti - Glasnik SED pošiljamo na 142 naslovov v tujini, od koder smo že prejeli pohvale iz zelo eminentnih tujih ustanov.

urednica Majda Fister

dr.NIKO KURET-STAROSTA SLOVENSКИH ETNOLOGOV

Akademik, nosilec Pitrejeve in Herderjeve nagrade, nagrade Kidričevega sklada,
Murkovega priznanja, član Societe international d'ethnologie et folklore

Dr. Kuret, vi ste po rodu pravzaprav Primorec?

Tako je, pred 85-timi leti sem se rodil v Trstu in čutil sem Primorca, čeprav sem s starši že z desetimi leti zapustil Trst. Takrat je Italija stopila v prvo svetovno vojno, oče je bil upokojen in zapustili smo Trst in se umaknili na Štajersko, v Celje. Imel pa sem srečo, da sem se še v Trstu pred vpisom v osnovno šolo, po zaslugi mojega očeta, naučil poleg slovenskega jezika tudi nemščine in italijanščine.

Tudi vaši starši izvirajo iz Primorske?

Moj oče je bil rojen v Gorici, po rodu verjetno iz Ricmanj pri Trstu. Materin stari oče in stara mati pa sta bila Furlana iz Klavžeta, Chiusaforte. Izselila sta se za delom na Štajersko, kjer so gradili železniško progo Dunaj - Trst. Stari oče je našel delo pri odseku proge od Zidanega mosta naprej. Pisal se je Martina. Prihranil si je toliko denarja, da sta s staro materjo kupila posestvo v hribih na Kozjanskem, v jurklošterski fari, in se tam za stalno naselila. V tistih krajih se je naselilo še več Furlanov, ki so danes že vsi asimilirani, ostala so samo imena.

Vaše prvotno zanimanje ni veljalo etnologiji?

Ne. Po končani gimnaziji v Celju sem se v Ljubljani vpisal na romanistiko in primerjalno književnost in diplomiral leta 1930. Postal sem gimnazijski profesor francoščine. Že v višji gimnaziji me je začelo zanimati gledališče. Iz zanimanja za francoščino, ki mi je bila blizu zaradi znanja italijanščine, sem sam zase izpopolnjeval svoje znanje, tako da sem kot sedmošolec prevedel Molierovo komedijo "Scapinove zvijače", naslednje leto pa njegovega "Skopuha". Obe prevedeni igri sta izšli pri tedanji Jugoslovanski knjigarni.

Vaše zanimanje za gledališče se je nadaljevalo tudi kasneje na univerzi?

Na univerzi je moje zanimanje za gledališče prof. France Kidrič v seminarju za primerjalno književnost usmeril konkretno v duhovno dramo, v študij srednjeveškega gledališča.

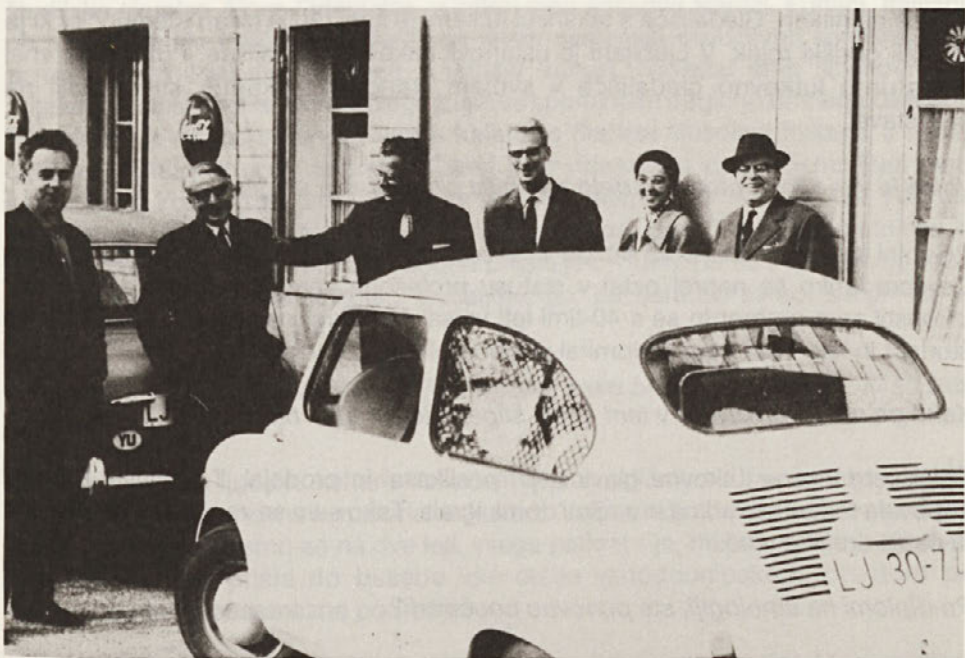
V času študija ste sodelovali tudi pri znani Maroltovi folklorni skupini?

Kot študent sem sodeloval pri ustanovitvi Maroltovega Akademskega pevskega zbora. Rajnemu Francetu Maroltu sem hvaležen, da me je navdušil za našo ljudsko pesem in me uvedel v slovensko folkloro. Ves čas študija sem pel v njegovem zboru.

Sodelovali ste tudi v križarskem gibanju?

Ze kot višješolec sem se srečal s tedanjim križarskim gibanjem in se mu pridružil. Tako sem našel stik s tedanjim nemškim mladinskim gibanjem, ki je med drugim obnavljalo stare nemške misterije, pa tudi ustvarjalo novo, sodobno, religiozno angažirano t.i. "laično igro". Posledica tega je bila, da sem se navdušil za takšno igro in jo skušal uresničiti tudi pri nas. Temeljila naj bi na našem religioznem izročilu in na značilnostih slovenskega ljudskega življenja, slovenske folklore. Krog je bil s tem sklenjen. Presadil sem v naš čas Drabosnjakove igre, priredil škofjeloški pasijon, ustanovil leta 1934 revijo Ljudski oder in začel izdajati zbirko novih Ljudskih iger, ki je učkala 30 zvezkov.

Vojna je vse to presekala.

Dr. Niko Kuret s terensko ekipo v Štivanu leta 1964. (foto B. Kuhar, arhiv SEM)

V času pred drugo svetovno vojno ste se zelo aktivno ukvarjal tudi z lutkami?

K nam sem uvedel ročne lutke in poklical v življenje njihovega junaka, Pavliho. Junak ročnih lutk je bil sicer Gašperček, jaz pa sem rekel, ne Gašperček, Gašperček je nemški, mi imamo svojega Pavliho. Najprej sem začel delati na radiu. Dobili smo vrtec, ki je bil pripravljen sodelovati. Otroci so sodelovali pri predstavi s svojimi odzivi. Veste pri ročnih lutkah je bistveno, da otroci sodelujejo, da sprašujejo, odgovarjajo...Predstavo z otroškim reagiranjem pa je prenašal radio.

Nato pa smo začeli s pravim gledališčem. Predstave smo imeli v srebrni dvorani Uniona, Pavlihov oder smo jo imenovali. Tik pred vojno v sezoni 1940-41 smo

prirejali že redne predstave. Dobili smo odlične igralce, kot so Mila Kačičeva, Jože Zupan, Fran Milčinski-Ježek... ,to je bilo krasno vam povem! Jaz sem naredil vse načrte za lutke, naredil pa jih je France Repič, strokovni učitelj iz Dobrepolj, tudi poslikal jih je on.

Ko je prišla vojna se je tudi to nehalo.

Rekli ste, da ste te lutke vi k nam prinesli. Od kod?

Ročne lutke so drugod po Evropi zelo razširjene. To je prvotno sejemska zabava, ljudska, resnično ljudska zvrst. Take lutke sem gledal na Dunaju, v Pratru, v Parizu, na Champs Ellisees.

Kakšne lutke pa so bile razširjene pri nas?

Viseče na nitkah. Gledališče s takšnimi lutkami je imel ranjki Milan Klemenčič, ki je bil tudi goriški rojak. V Ljubljani je ustanovil lutkovno gledališče. Pozneje je imel miniaturno lutkovno gledališče v svojem stanovanju, kamor smo hodili na predstave.

Vojna je vse vaše dotedanje delo prekinila oz. skorajda uničila.

Po vojni sem se znašel brez službe. Francoščina je v novem učnem načrtu izpadla. Da sem lahko še naprej ostal v statusu profesorja sem vzel neplačan dopust. Izkoristil sem premor in se s 40-timi leti vpisal še enkrat na univerzo. Postal sem študent in leta 1947 sem diplomiral iz etnografije z etnologijo.

Kako pa ste se preživljali v tem času, štipendije verjetno niste imeli?

Delal sem lesene lutkovne glavice, jih poslikaval in prodajal. Te glavice je rada kupovala tedanja mladina in z njimi doma igrala. Tako sem se za silo pretolkel skozi ta čas z družino vred.

Po diplomi na etnologiji, ste ponovno poučevali?

Najprej so me poslali v Novo mesto, kjer sem poučeval en semester na gimnaziji, nato sem poučeval po posredovanju rajnega prof. Antona Slodnjaka en semester v Ljubljani na Gospodarski šoli. Jeseni me je poklical novi referent in mi povedal, da ne morem ostati v Ljubljani, ker zame tu ni delovnega mesta, razen, če sprejemem mesto na Gostinski šoli. V Ljubljani sem imel družino in stanovanje, zame ni bilo izbire. Sprejel sem poučevanje na Gostinski šoli in tam ostal sedem let. Pravim, da je bila to moja Sibirija. Saj po svoje mi za to izkušnjo ni žal. Nekaj sem lahko še delal svoje stvari, vendar sem imel precej zvezane roke.

Našel sem pa na šoli dobre fante in dekleta in se jih še danes rad spominjam.

Nato pa ste vendarle dobili mesto na Inštitutu za slovensko narodopisje, za nastanek katerega ste dali tudi pobudo?

Res sem bil pobudnik za nastanek Arhiva za slovensko narodopisje v katerem bi se zbirali viri za slovensko narodopisje. Potem pa je akademik prof. Grafenauer, ta moj predlog spremenil, razširil in predlagal ustanovitev Inštituta za slovensko narodopisje.

Spočetka za etnologa ni bilo prostega mesta.

Leta 1954 je bila ukinjena gostinska šola, istočasno pa se je odprlo tudi mesto etnologa na Inštitutu. To je bila moja sreča. Od takrat dalje sem se lahko posvetil le stroki.

Približno v ta čas pade tudi nastanek skupine Alpes Orientales? Nam lahko o tem poveste kaj več?

Kmalu po ustanovitvi Inštituta za slovensko narodopisje (od sedaj dalje ISN) smo pokrenili sodelovanje s sosednjimi narodopisci. Tako je nastala leta 1956 delovna študijska skupina Alpes Orientales, v kateri smo sosednji Nemci, Furlani, Italijani, pa tudi švicarski Retoromani želeli na letnih sestankih preučevati sorodnosti in povezave vzhodnoalpskih regij v ljudski kulturi. Navezal sem strokovne in prijateljske stike s furlanskimi kolegi, zlasti se spominjam tragično umrlega Gaetana Perusinija, še danes ohranjam vezi s furlansko Societa filosofica friulana, z njeno odlično sodelavko prof. Andreino Ciceri in z videmskim prof. Grijem. Tudi med italijanskimi kolegi sem imel dobre prijatelje in sem z njimi sodeloval. Rad se spominjam prijaznega prof. Paola Toschija iz Torina, prof. Evela Gasparininija iz Benetk, prof. Bronzinija in drugih dobrih prijateljev. Vidim, da se sodelovanje med slovenskimi in furlanskimi kolegi nadaljuje, jaz pa sem se zaradi svojih let in zdravstvenih težav umaknil.

Kakšne plodove je vaše sodelovanje obrodilo, kako bi ocenili zbornike, ki so izšli po vsakem sestanku?

Obravnavali smo ljudsko kulturo Vzhodnih Alp z različnih vidikov in tako osvetlili dosti vprašanj iz duhovne in materialne kulture. V zbornikih, ki so izhajali po vsakem sestanku - sestajali smo se na dve leti, vsega petkrat - je, mislim, veliko bogastvo, zlasti še ker so prišle do besede vse etnije vzhodnoalpskega prostora po strokovnjakih za posamezna področja.

Veliko vaših razprav je izšlo v tujem jeziku, v glavnem v italijanščini in nemščini. Zanima me, ali so bila ta dela sploh kdaj prevedena?

Ne, sploh niso nikdar izšla v slovenščini.

Vem, da ste veliko objavljali v tujini. Zanima me kakšen je bil odziv na isto delo v istem času pri nas in v tujini?

Odziv v tujini je bil, mislim, zmeraj pozitiven, saj sem obdelal veliko novega. Odziv pri nas pa je bil nekoliko zadržan, tudi zaradi tega mogoče, ker se v povojnem času s šegami pravzaprav nihče ni ukvarjal. Vladajoča plast jih je gledala postrani, predvsem pač z avtoriteto njihovega religioznega jedra. Zato sem imel opravka tudi z Udbo.

Napisali ste tudi članek Maschere e mascherate della tradizione popolare Europea v znano enciklopedijo Enciclopedia universale dell'arte?

Leta 1964 sem bil naprošen naj za enciklopedijo prispevam članek o ljudskih maskah. V redakciji so zahtevali, da zajamem ljudske maske vse Evrope. Leta 1962 sem namreč na evropski konferenci o karnevalu v Bruslju predaval o tipologiji ljudske maske v Evropi.

V Belgiji ste tudi član Kraljevo belgijske komisije za folkloro?

Moje raziskovanje ljudskih mask na eni strani in pa raziskovanje ljudskih lutk na drugi strani je vplivalo na to, da sem bil izvoljen za dopisnega člana kraljeve belgijske komisije za folkloro. V Belgiji imajo bogato izročilo ljudskega lutkarstva.

Glede na to, da sva oba Primorca, bi vas rada vprašala kako bi vi z vašega vidika opredelil Primorsko?

Primorsko opredeljuje že zemljevid ljudske kulture Slovencev kot sredozemsko območje. Določajo ga ne samo oblikovitost tal in podnebne razmere, ki odločajo v materialni kulturi, zlasti v stavbarstvu, ampak tudi človek, ki na tem ozemlju živi. Zgodovinarji pravijo, da so Slovani ali Slovenci poselili Primorsko v posebnem toku. Le-ta je prekril staroselsko prebivalstvo, kolikor ga je še ostalo po zmedah preseljevanja narodov. Ta tok je nosil s seboj izročilo lastne, kakršnekoli kulture, ki ni bila nujno istovetna s kulturo drugih naselitvenih tokov. To se vidi pri šegah - jurjevanja, na primer, prvotno ga na Primorskem ne moremo zaslediti.

To je pravzaprav v nasprotju z venetsko teorijo?

Venetska teorija govori o enovitem ozemlju, poseljenem od starih Venetov. Ta teorija mi je simpatična. Zato sem jo poskušal aplicirati na svoje raziskovanje šeg. Vendar na Primorskem potrdila za venetsko teorijo doslej še nisem našel.

Kaj pa vam potem pove slovenska naselitev Primorske?

Na takšno vprašanje ni mogoče odgovoriti z enim stavkom. Zgodovinarji se ukvarjajo z njim v zadnjem času ob pomoči arheologov in filologov. Etnologi stojijo pri tem doslej bolj ob strani. Mislim pa, da bi morali prispevati svoj delež tudi oni z globinskim in primerjalnim raziskovanjem zlasti duhovne kulture, ne samo šeg in navad, ampak tudi pripovednega blaga in pesmi. Pot je pokazal že rajni Ivan Grafenauer. Primerjalno in historično etnologijo čaka tu velikansko delo, do katerega doslej nista prišli. Vprašujem se, ali je naš mladi rod etnologov za takšno delo pripravljen.

Kakšna pa se vam zdi povezanost tako primorske kot tudi slovenske tradicije in kulture z ostalim evropskim prostorom? Se morda pri nas kažejo kakšni elementi kulture, ki sovpadajo z elementi kulture na Furlanskem ali pa morda na Tirolskem?

So, seveda so sorodnosti tako v furlanskem kakor tudi v retroromanskem in v nemškem alpskem delu. To smo skušali že ugotoviti v skupnosti Alpes Orientales, ki smo jo ustanovili leta 1956. Na žalost je skupnost prenehala s smrtjo večine starejših sodelavcev. Ampak to, kar smo do sedaj raziskovali na naših sestankih, kaže da je teh sorodnosti zelo veliko, in potrjuje, da ljudska kultura političnih in etničnih mej ne upošteva.

Se pravi, da smo potem zelo tesno povezani s kulturo Evrope?

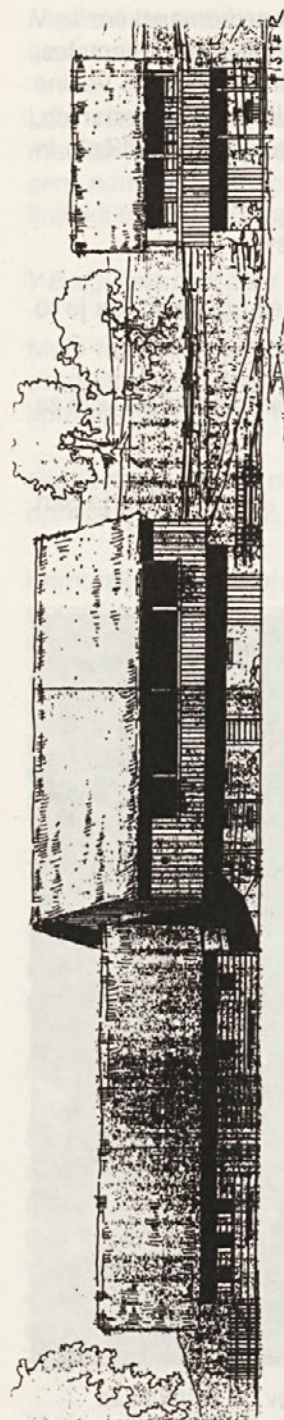
Vsekakor. Posebno, kar se tiče vzhodnih Alp, se je že pred leti ugotavilo, da je to en kulturni prostor.

Z željo, da še naprej s svojimi deli bogatite polje slovenske etnologije, se vam za razgovor najtopleje zahvaljujem

Darja Skrt

Dr. Niko Kuret pri prijetnem opravilu v krogu sodelavcev na Inštitutu za slovensko narodopisje leta 1981. (foto: Alenka Ložar Podlogar)

ZVNKD v KRANJU
in
SLOVENSKO KONSERVATORSKO DRUŠTVO
organizirata

**DELOVNI POSVET O MREŽI
SLOVENSKIH MUZEJEV NA PROSTEM**

**Posvet bo v SREDO, 20.3.91
ob 10.00 v prostorih ZVNKD
v Kranju**

S svojimi bogatimi izkušnjami
bosta sodelovala prof. dr. Kurt
Konrad iz Salzburga in prof.
dr. Oskar Moser iz Graza.
O odprtih vprašanjih varovanja
stavbne dediščine pri nas bo
govoril dr. Tone Cevc.

Skica na robu: prvi načrt skansena na Brdu (P. Fister 1979)

POSVET O MREŽI MUZEJEV NA PROSTEM

SILVESTER GABERŠČEK

Dvajsetega marca letošnjega leta je bilo v kranjski mestni hiši delovno posvetovanje o mreži muzejev na prostem v Sloveniji. Nepričakovano velika udeležba strokovnjakov iz vseh slovenskih zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine kakor tudi predstavnikov osrednjih republiških institucij (SEM in SAZU iz Ljubljane) ter mnogih iz drugih ustanov in organizacij, ki se z ohranjanjem stavbne dediščine ukvarjajo bolj ali manj neposredno, je potrdila umestnost organiziranja tega strokovnega posveta. Pravzaprav je bil ta posvet nekakšno nadaljevanje oziroma posledica XIV. evropskega posvetovanja Združenja muzejev na prostem, ki je bilo meseca septembra 1990 v Rožnavu pod Radhošem na Moravskem, na katerem smo bili po skoraj štirih desetletjih ponovno prisotni tudi predstavniki iz Slovenije. Zavidljivi uspehi pri postavitvah in življenju tovrstnih muzejev v domala vseh evropskih državah ter ogled osmih izmed petnajstih muzejev na prostem na ozemlju češkoslovaške federacije nas je še bolj utrdil v prepričanju o nujnem ukrepanju tudi pri nas. Vidni strokovnjaki iz tega združenja so izrazili svojo pripravljenost, da bi nam pomagali pri načrtovanju, organizaciji in postavitvi takih muzejev. V okviru tega dogovora so se našega posveta v Kranju udeležili trije kolegi iz sosednje Avstrije in sicer: dr. Franz Koschier iz Deželnega muzeja v Celovcu, prof. dr. Kurt Conrad iz Salzburga in prof. dr. Oskar Moser iz Gradca. Slednja dva sta s svojima referatoma in predavanjima z diapozitivi posvetu dala dodatno vsebinsko, strokovno in mednarodno težo. Svoja dognanja in bogate izkušnje pri varovanju zlasti lesene stavbne dediščine je podal tudi dr. Tone Cevc iz SAZU v Ljubljani, ki je svoje predavanje končal z mislijo o obrazu domovine, ki se na poseben način zrcali prav v ljudski arhitekturi.

O umestnosti prizadevanj za muzej na prostem v Sloveniji je v zanimivem referatu govorila Irena Keršič, kustosinja SEM v Ljubljani, o kriterijih za izbiro lokacij za postavitev regionalnih muzejev na prostem pa Zvezda Koželj, samostojna svetovalka za varstvo etnološke dediščine iz Republiškega ZVNKD v Ljubljani. O prizadevanjih za postavitev muzeja na prostem na posameznih območjih so s kratkimi predstavitvami sodelovali še: Bojan Klemenčič iz ZVNKD v Novi Gorici in sicer s projektom Alpskega muzeja na prostem v Trenti, Nena Benčič Mohar iz Medobčinskega ZVNKD v Piranu o Solinarskem muzeju v Sečovljah, Dušan Strgar iz ZVNKD v Novem Mestu o prenosu lesene hiše v okolico kartuzije Pleterje ter Silvester Gaberšček iz ZVNKD v Kranju o nekdanjem projektu osrednjega muzeja na prostem pri gradu Krumperk ter o treh aktualnih lokacijah regionalnega muzeja na prostem na območju Zavoda.

Po končanih predavanjih so si udeleženci posveta ogledali morda najprimernejšo lokacijo za postavitev regionalnega muzeja na prostem za Gorenjsko na Brdu pri Kranju.

Lahko bi rekli, da je že zgodovinsko pravilo, da se ob začetku vsakega desetletja v zvezi s t.i. slovenskim skansenom nekaj poizkuša. Ničkoliko poizkusov je že bilo v preteklosti, prišlo je tudi do mnogih lokalnih realizacij, ki pa so povečini zamrla. Dejstvo je, da sama stroka ni imela poenotenega stališča, kar se je vedno znova pokazalo na raznih posvetovanjih. Tudi prvo osrednjeslovensko tovrstno posvetovanje pred desetimi leti na SAZU v Ljubljani, ki je bilo sklicano z namenom, da bi se izkristalizirali pogledi na tovrstne predstavitve stavbne dediščine, ni uspelo oblikovati skupnega imenovalca.

Glede na vse neuspehe v preteklosti ne moremo pričakovati čudeža po tokratnem posvetu v Kranju, vendar poleg niza pozitivnih prizadevanj v to smer, spremenjeni družbeni klimi in morda zrelejši predstavi, kakšen pomen ima tak muzej za vsak narod, je razveseljivo dejstvo, da smo bili vsi udeleženci (blizu 70) enotnega mnenja, da tak muzej potrebujemo, in da je zadnji čas, da lahko še kaj naredimo, sicer bomo kmalu lahko o leseni stavbni dediščini brali le še v strokovnih publikacijah.

Posvetovanje o mreži muzejev na prostem v Sloveniji leta 1991 v Kranju.

IDEJE, POISKUSI IN SISTEMSKI PRISTOPI PRI NAČRTOVANJU MUZEJEV NA PROSTEM

IRENA KERŠIČ

Če se tu naslonimo na staro modrost, da je reševanje določenega problema delno vsebovano že v njegovi zgodovini, bomo kronološko prikazali razvoj ideje o ustanovitvi muzeja na prostem pri nas. Tej ideji je moč slediti kot rdeči niti, ki se tudi pri nas vleče že skoraj sto let. Ta nit je bila v preteklosti večkrat prekinjena, vendar je bila vedno ponovno nadaljevana...

Po sto letih, odkar je bil na Švedskem ustanovljen prvi muzej na prostem - Skansen, se pri nas lahko kljub dosedanjim številnim poiskusom, pohvalimo le z dvema muzejema na prostem, ki se uspešno razvijata, to sta: lokalni muzej tega tipa v Rogatcu in pokrajinski Muzej solinarstva v Sečoveljah. S takšnim stanjem vsekakor ne moremo biti zadovoljni. Idealno bi bilo, da bi imeli muzeje na prostem posejane tako na gosto, da bi v njih predstavljali vsaj generalna etnološka območja v Sloveniji in tako zadovoljivo ohranjali in prezentirali etnolološko kulturno dediščino.

Če se sedaj ozremo v zgodovino, ugotovimo, da je bil Matija Murko prvi med profesionalci, ki se je sistematično ukvarjal s proučevanjem slovenske kmečke hiše. Kot široko razgledan mož je Murko gotovo vedel za ustanovitev Skanska na Švedskem l. 1891 ter za jubilejno deželno razstavo Kraljevine Češke, ki je bila v Pragi l. 1891, na kateri je bila tudi predstavljena prenešana kmečka hiša. Po vsej verjetnosti je ta razstava poleg skanska, vplivala na idejo za narodopisno razstavo, ki je bila l. 1895 tudi v Pragi. Slednjo je Murko obiskal in očitno ga je skupaj z na novo ustanovljenim Etnografskim muzejem navdušila. O njej je Murko l. 1896 v Letopisu Matice Slovenske objavil podrobno poročilo. Med drugim se je navdušil nad prenešenimi hišami z opremo iz različnih koncev Češkoslovaške in priporočal, naj tudi Slovenci prirejamo podobne razstave. Češka narodopisna razstava ga je inspirirala, da je ob njej razmišljal, česa naj se loti slovenska etnologija. V poročilu je namreč v posebnem poglavju predstavil načrt za bodoče naloge slovenske etnografije. Tu posebej poudarja, da je potrebno ohranjati hiše in "umetelno - obrtne izdelke po hišah..." Lahko bi rekli, da se v tem Murkovem načrtu prvič pojavlja ideja o muzejskem prikazu stavbarstva in stanovanjske kulture pri nas. Murka so zanimale predvsem regionalne in etnične razlike in sicer z razvojnega zornega kota, ne pa tudi socialno - kulturna razlikovanja.

Matija Murko je v Naukih vnovič apeliral na zbiranje (kot prej romantiki predvsem za slovstvene pojave), pozival je k zbiranju materialne kulture za slovenski narodopisni muzej in se navduševal nad prikazom translociranih objektov. Žal pa razmere na Slovenskem niti za izgradnjo Etnografskega muzeja niso bile zrele. Treba je bilo počakati, da je minila 1. svetovna vojna, da se je l. 1921. ustanovljen Etnografski inštitut v okviru Deželnega muzeja prekrstil v Etnografski muzej l. 1923.

In šele leta 1940 smo Slovenci dobili tudi stolico za etnologijo pri Univerzi v Ljubljani. Povedati hočem, kako počasi so se pri nas stvari premikale. Medtem ko so se v drugih evropskih deželah, tudi slovanskih, na široko razmahnili etnografski muzeji in tudi muzeji na prostem, se je etnografski muzej v Ljubljani od vsega začetka stiskal in se še stiska v muzejski stavbi na Prešernovi cesti.

Muzeji na prostem, kot vemo, so se najprej začeli razvijati v skandinavskih deželah: l. 1891 je nastal prvi tovrsten muzej, imenovan Skansen na Švedskem, istega leta tudi v Lundu, l. 1901 v Lyngbyju pri Kopenhagenu na Danskem, l. 1904 v Oslu, 1906 v Turku na Finskem, 1909. v Helsinkih.

Nato se je ideja razširila tudi v druge dežele: l. 1912 so zgradili prvi muzej na prostem v Holandiji, v Arnhemu. V Nemčiji so začeli rasti muzeji na prostem relativno pozno, prvi je bil l. 1934 Cloppenburgu, nato so sledili še drugi.

Danes je ideja muzeja na prostem razširjena po vsej Evropi - in tudi v Ameriki, in skoraj je ni dežele, ne na vzhodu ne na zahodu, kjer tudi ne bi bila realizirana.

Pri nas se je resneje ideja o ustanovitvi muzejev na prostem začela pojavljati v tridesetih letih 20. stoletja. Muzejski delavci so namreč takrat ugotavljali, da zaradi prostorske stiske v muzeju ni moč "prikazati posamezne lokalne razlike v stavbarstvu in stanovanjski kulturi". Zato so se zavzemali za muzejsko poslopje z večjim parkom, v katerem bi bilo moč zgraditi muzej na prostem, v katerega bi postavili slovenske hiše raznih tipov ter pokazati značilnosti narodnega in kulturnega življenja.

Do konkretnjšega načrtovanja je prišlo šele po 2. svetovni vojni, vzporedno z novim predlogom prostorske rešitve Etnografskega muzeja. Tedanji ravnatelj Etnografskega muzeja Boris Orel je poleg nove muzejske zgradbe v okolici Ljubljane načrtoval še izgradnjo slovenskega etnoparka. Do realizacije teh načrtov ni prišlo. Treba je povedati, da je v tem času in sploh v vseh petdesetih letih Nove Jugoslavije bila za namene centralnih muzejev zgrajena le ena stavba v Ljubljani in sicer Moderna galerija - pa še ta iz privatne fundacije.

Boris Orel je dojel pomembnost muzejev na prostem, ker se je iz dveh zornih kotov ukvarjal z nepremično in premično dediščino - iz spomeniško - varstvenega ter muzejskega. Ko se je zavzemal za izgradnjo muzeja na prostem, je bilo stanje na terenu precej drugačno kot je danes. Takrat je na terenu registriral ogromno primerov npr. samo lesene arhitekture, ki je danes ni več. Navezal je strokovne kontakte z institucijami in strokovnjaki širom Evrope, ki so se ukvarjali z nepremično dediščino in tako ni čudno, da ga najdemo med soavtorji Deklaracije muzejev na prostem, ki jo je ICOM sprejel l. 1959 na občnem zboru.

Vse kaže, da se je po mnogih letih prizadevanj za izgradnjo muzejev na prostem Boris Orel utrudil in se na koncu tudi ni več zavzemal zanj. Kajti kljub resnim prizadevanjem mu ni uspelo najti niti samostojne stavbe za Etnografski muzej, kaj šele podporo za izgradnjo centralnega muzeja na prostem, za katerega se je tudi zavzemal.

Prav tako razmere na terenu niso bile v prid izgradnji muzeja na prostem, saj je bilo še veliko spomenikov ljudske arhitekture. Tudi deklaracija ICOM-a ugotavlja, da po

vseh deželah opažajo enako : čim številnejši so spomeniki ljudske arhitekture v primerjavi z visoko, tem manj pozornosti so deležni in tem slabše se jih vzdržuje.

Po 2. svetovni vojni je bil pri nas značilen negativen odnos do izročila. Doživljali smo razkroj vrednot iz preteklih obdobij.

Posledice tega so vidne še danes. Marsikdaj bi že s spremenjenim odnosom do dediščine veliko dosegli tudi pri varovanju naših nepremičnih spomenikov.

V šestdesetih letih ter v začetku sedemdesetih let so po Sloveniji nastajali manjši lokalni in regionalni muzeji na prostem ob muzejskih zgradbah, kot je npr. ob gradu v Škofji Loki, ali ob že zaščitenih hišah, kot je npr. muzej ob rojstni hiši pisatelja Josipa Jurčiča na Muljavi pri Stični.

V desetih zametkih lokalnih muzejev na prostem je bilo prenešenih preko trideset objektov, predvsem manjših stavb, kot so lesene stanovanjske hiše, kašče, čebelnjaki, kozolci, vodnjaki, sušilnice za sadje itd.

Etnologi nikdar niso bili dovolj prepričljivi pri svojih zahtevah po ustanovitvi oziroma graditvi tovrstnega muzeja.

Znano je tudi, da so se vse do srede 80. let med slovenskimi etnologi kresala mnenja o tem, ali je sploh opravičeno graditi muzej na prostem ali ne.

Pri raziskavah s področja stavbarstva in stanovanjske kulture je moč ugotoviti t.i. bele lise. Vprašanja s teh področij na Slovenskem niso zadosti obdelana, da bi bilo moč, po novih teoretičnih vodilih, napraviti koncept za muzeje, o katerih je tu govora. Takšno stanje spet izvira iz razmer v preteklosti. V republiškem in regionalnih zavodih za naravno in kulturno dediščino, ki se ukvarjajo z nepremično dediščino, so etnologi zaposleni šele dobrih deset let. Zato je Etnografski muzej skoraj do sedemdesetih let opravljal vlogo poverjenika za zaščito nepremičnih etnografskih spomenikov, to kar je od sedemdesetih let dalje domena Zavodov za zaščito naravne in kulturne dediščine. Zgovoren je podatek, da sta bila v sedemdesetih letih v teh zavodih zaposlena le dva etnologa za vso Slovenijo.

Muzejske službe se ukvarjajo prvenstveno s premično dediščino. V zvezi z njo je potrebno ponovno spomniti na razmere Etnografskega muzeja, o katerih je bilo že večkrat govora. Predvsem zaradi pomanjkanja razstavnih in depojskih prostorov muzej ni mogel pridobivati celotnih inventarjev, tako da so na področju notranje opreme tudi precejšnje vrzeli. Čakati na to, da bomo vse te vrzeli dopolnili, ni smotno. Paralelno z načrtovanjem mreže, o kateri je tu govora, morajo teči tudi raziskave.

V novejšem času smo regionalni zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine, republiški zavod in Slovenski etnografski muzej pripravili pri naših finansierjih skupni projekt z naslovom "Oblikovanje mreže regionalnih muzejev na prostem v Sloveniji". Republiški sekretariat za kulturo je našo akcijo podprl in jo oblikoval v poseben programski projekt z naslovom "Predstavitev ljudskega stavbarstva na prostem". Tako bo mogoče združevati nekatere potrebne službe in bolj smotno organizirati

tako etnologue, konzervatorje, arhitekta, gradbenike, kot tudi obrtnike, ki še obvladajo stara gradbena znanja.

Končni cilj raziskav in kasneje oblik varovanja in prezentacije naše stavbne dediščine in stanovanjske kulture ter načinov gospodarjenja ni predstavitev zgodovine le-teh, ampak njenih zakonitosti in tistih dosežkov, iz katerih bi morali graditi tudi prihodnost sodobnega stanovanjskega načrtovanja in tudi prenove starega.

Danes muzeji na prostem dobivajo še dodatno funkcijo, veljajo za ustanove, kjer se lahko goji izginjajoče divje in kulturne rastline (npr. stare krajevne vrste poljščin, plevelov, sadežev, divjih zelišč in dreves) in goji že ogrožene stare pasme živine. V muzejih te vrste se ukvarjajo tudi z nekemiziranim poljedelstvom in sadjarstvom in tako z vzgledom prispevajo k ozdravitvi okolja.

V tovrstnih muzejih je tako dodatno izpostavljen tudi ekološki vidik gospodarjenja ter ohranjanje in promocija starih znanj in obrti.

Lani smo na evropskem kongresu muzejev na prostem v Rožnovu na Slovaškem imeli priložnost slišati o muzejih na prostem z mestnimi in industrijskimi naselji ter doživeli predstavitev t.i. "living historical forms", živečih zgodovinskih kmetij, ki se tudi pojmujejo kot muzeji na prostem. Vse te oblike pri nas malo poznamo, tudi literature o teh stvareh ni po naših knjižnicah. Zato je za nas pomembno, da gojimo stike s kolegi iz tujine, ki se s to problematiko ukvarjajo in si prizadevamo, da bomo tudi mi vstopili v družino evropske mreže muzejev na prostem, ki deluje kot pridružena članica v okviru ICOM - a.

Pri našem delu bo nepogrešljiva tudi metodološka pomoč tistih, ki so to delo že opravili. Zato smo veseli, da imamo danes med nami gosta iz sosednje Avstrije prof. dr. Viktorja H. Pötlerja in dr. Oskarja Moserja, ki imata na tem področju ogromno izkušenj.

Ker je obstoj kulturnih razlik v Evropi danes močno ogrožen, muzeji na prostem, zlasti v zahodnih evropskih državah, doživljajo v zadnjem času pravo renesanso. Zdi se, da se pri nas premalo zavedamo, da je s tradicionalno kulturo treba gojiti vezi s polno ljubeznijo in pozornostjo, čeprav to ne pomeni, da v njej izražena identiteta opredeljuje današnje in jutrišnje Slovence.

Da bi dobro poznali svojo preteklost ter se od nje tudi učili, ne zadostuje zgolj zgodovinski spomin, preteklost je potrebno nadgraditi.

Nam bo to uspelo ?

O SLOVENSKEM MUZEJU ARHITEKTURE -

"skansen" kot del slovenskega prostora

dr. PETER FISTER

Kot arhitekt konservator, kot raziskovalec slovenskega stavbnega izročila in kot praktik moram najprej ugotoviti, da se (podobno kot je to že dostikrat veljalo za druge probleme) ponovno srečujemo z že mnogokrat odprtimi vprašanji - in da hkrati zelo neradi upoštevamo izkušnje preteklosti¹. Ne da bi poskušal opisovati zgodovino teh dogodkov ali stalno ponavljajoče se tarnanje o pomanjkanju denarja za kakršenkoli resnejši dogovor ali akcijo, mislim, da je potrebno za resnično in dokončno odločitev o tem, ali na Slovenskem potrebujemo muzej arhitekture ali ne ter kje naj bo in kaj naj bo v njem, vsaj nekoliko dopolniti značilno preozko razmišljanje in opozoriti na nekatere probleme. Ti morajo biti rešeni, preden se dokončno odločimo, katero stavbo bomo podrl in prenesli samo zato, ker slučajno sodi v tak muzej zaradi enega od strokovnih stališč², in katera sodi vanj ne le zaradi svojih izjemnih vrednosti ampak tudi zaradi pričevalnosti.

Čeprav mnogi danes mislijo, da so prvi, ki rešujejo gornja vprašanja o slovenskem muzeju arhitekture, je potrebno spomniti, da so skoraj enaka vprašanja postavljali že v cesarsko-kraljevi Avstroogrski: leta 1911 so v reorganizaciji spomeniškega urada na Dunaju deželni centrali za Kranjsko postavili kot cilj "ohranjanje, vzdrževanje naravnih in kulturnih značilnosti domovine, posebej ohranjanje krajevne, krajinske podobe, posamičnih spomenikov in tudi negovanje tradicije podeželskega, to je vaškega in mestnega načina stavbarstva... negovanje krajine in ne nazadnje tudi ohranjanje in oživljanje ljudskega izročila..."³. Kljub tedanjemu velikemu zanimanju in pravi modi gradnje arhitekturnih muzejev - "skansenov" v Evropi je torej šlo za prednostno nalogo ohranjanja "ljudske" arhitekture kot sestavine identitete v okolju, v katerem je nastala in ki ga je sama izoblikovala.

Šele v petdesetih letih se je končno tudi praktično rodila zamisel o "skansenu", etnološkem parku, ki naj bi združil značilne primerke ožjega ali širšega območja v muzejski postavitvi na prostem. Tedanji pomisleki so bili naslednji: ob prestavitvi te skandinavske ideje k nam se je mnogim zdelo, da tako brez boja puščamo hudourniku prosto pot... saj je bilo mogoče v evforičnih letih povojne obnove v času ene same generacije predvidevati popolno uničenje tistih značilnosti, katere je želela ohraniti že stara Avstrija - seveda če bi to hkrati opravičili z muzejskim varovanjem slabega ducata izbranih predstavnic značilnih stavb⁴, kar naj bi zadostovalo za ohranitev slovenske arhitekturne identitete.

Da bi bila zmeda popolnejša, so me ob koncu šestdesetih let, ko sem se srečal s temi problemi kot arhitekt-konservator, spremljala še spreminjajoča se ali vsaj močno različna mnenja strokovnjakov. V letu 1966 je bilo zapisano naslednje merilo: "Zavedati se moramo, da so civilizacijski procesi nevzdržni... v tej perspektivi lahko

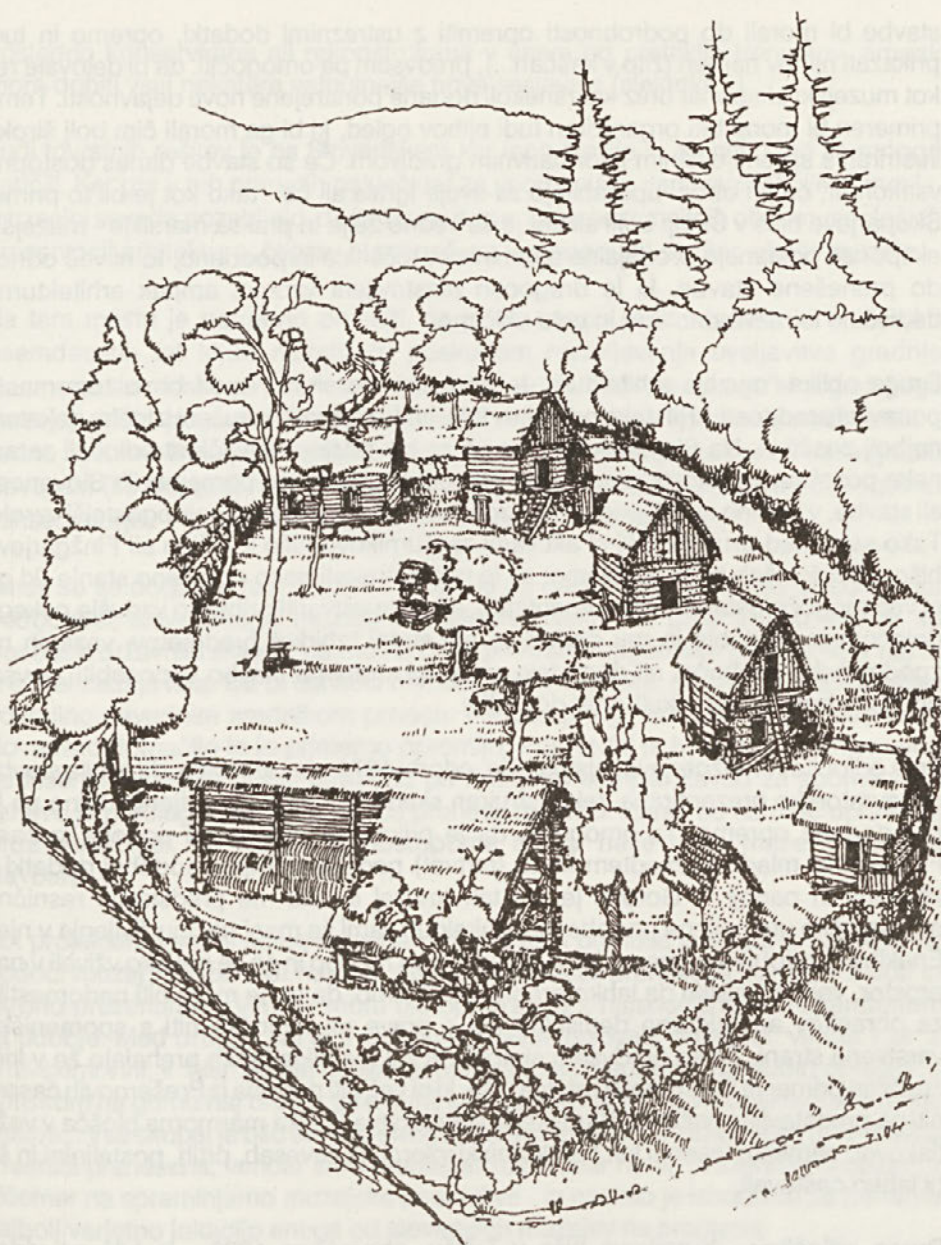
ugotovimo, da je varovanje nekaterih spomenikov v arhivih boljše od varstva "in situ". Kljub skrbi in prepričevanju bo treba kloniti pred realnostjo... Zato je predpisovanje dvodelnih oken v klasicističnih dimenzijah nesmiselno, prav tako lahko trdimo, da tudi naklon strehe ni edino zveličaven ... dandanes lahko ugotovimo, da je nizka salonitna streha boljša, ima večjo nosilnost, pa tudi možnost zamakanja je neprimerno manjša in - kar je najpomembnejše - taka strešina je zaradi prihranka na lesu in cenenosti kritine tudi najcenejša! Zato historicističnih rešitev, ki so tudi izredno drage, ne moremo in ne smemo predpisovati!"⁵. Na istem mestu je bilo sporočeno, da naj bi to vprašanje rešili s postavitvijo muzeja na prostem. Vanj naj bi postavili največ sedem (ali celo samo 3!) tipične stavbe - vendar ob pomisleku, da je to vendarle le muzeološka, ne pa spomeniška rešitev.

V istem času je bila na pohodu vseobsegajoča ideja o nujnosti varovanja kulturne dediščine kot lastnine vsega človeštva in kot neločljive sestavine okolja, v katerem je nastala. Beneška listina iz leta 1964 dobesedno zahteva (7. člen): "Spomenik ne sme biti ločen od preteklosti, katere priča je, ne od ambienta, v katerem se nahaja. Prenos celega spomenika ali njegovega dela se lahko tolerira samo tedaj, ko to zahteva njegova ohranitev ali kadar je to opravičeno z vzroki nacionalnega ali internacionalnega pomena." Ta dobesedna prepoved gradenj "skansenov" le zaradi želje po neki znanstveni opravičenosti ali pedagoški oziroma celo turistični vrednosti je nastala, da bi preprečili zgoraj omenjen "hudournik" podiranja vsega starega in da bi preprečili ljubiteljsko prenašanje eksponatov v muzejske zbirke.

Po drugi strani pa tedaj (še posebej na Slovenskem) skoraj ni bilo praktičnih možnosti, da bi ohranjali spomenike ljudskega stavbarstva v njihovem okolju. Kot primer naj navedem lastno izkušnjo s tuhinjskimi kaščami. Ob ugotovitvi, da je okrog leta 1970 nenadoma prišlo do prave histerije podiranja najbolj značilnih in hkrati tudi najbolj reprezentativnih kmečkih stavb zaokroženega območja Tuhinjske doline, resnično ni bilo druge rešitve kot reševanje posamičnih najbolj ogroženih primerov s prestavitvijo v "muzej kašč" v Kamniku. Edini možni prostor je bil ob kamniškem muzeju, ki je bil hkrati nosilec akcije. Ker pa je ta muzej v nekdanjem gradu Zaprice, je bilo potrebno zagotoviti, da novi ambient le ne bo "grajski park" s kaščami kot eksponati, ampak vsaj približno podoben okolju, iz katerega so kašče prišle.

Vse prenešene stavbe so bile brez izjeme rešene tik pred propadom - žal se je akcija nasilno zaključila in tako sem moral na lastne stroške zadnji rešeni primer sam odkupiti (kot drva za žganje apna...) in prestaviti na drugo lokacijo. Vzporedno je bila seveda opravljena interdisciplinarna študija, kašče so bile dokumentirane in publicirane. Z minimalnimi stroški in kolikor se je dalo v teh razmerah strokovno so bile stavbe prenešene v okolje, ki je sicer geografsko blizu, vendar danes zaradi nedokončanosti ambientalno neustrezno: da bi v sadovnjaku, ki je sicer značilen prostor za lokacijo tuhinjskih kašč, ustvarili tudi ustrezna razmerja, je bila načrtovana še prestavitev ene od propadlih tuhinjskih domačij; ta naj bi poustvarila pravi vaški ambient - saj kmečkih kašč v bližini gradov nikdar ni bilo.

Današnje stanje tega, na Slovenskem med prvimi načrtno grajenega muzeja je ena od izkušenj, ki bi jo morali upoštevati pri bodočih odločitvah. Kot arhitekt, ki je svoje

Načrt postavitve muzeja tuhinjskih kašč v Kamniku. Izdelal dr. Peter Fister (1973).

delo posvetil vsem oblikam varovanja arhitekturne dediščine, mislim, da bi bilo kot najpomembnejšo nalogo potrebno več napora vložiti v ohranjanje stavb v njihovem lastnem okolju, pa čeprav bi jih v njem samem morali predstavljati na ustreznejše lokacije. Tako bi ohranili nosilni člen identitete Tuhinjske doline. Prenešenim stavbam bi morali ustvariti pravo okolje - torej se sploh ne bi smeli odločiti za prenos, če ne bi bilo že v začetku zagotovljena celovita rešitev. Prenešene

stavbe bi morali do podrobnosti opremiti z ustreznimi dodatki, opremo in tudi prikazati njihov namen (žito v kaščah...), predvsem pa omogočiti, da bi delovale res kot muzejski eksponat brez kakršnekoli dodane ponarejene nove dejavnosti. Temu primeren bi moral biti organiziran tudi njihov ogled, ki bi ga morali čim bolj široko ilustrirati s spremljevalnim informativnim gradivom. Če so stavbe danes dostopne vsakomur, če jih otroci uporabljajo za svoja igrala ali če - tako kot je bil to primer Škoparjeve hiše v Škofji Loki ali kot je še vedno želja in praksa marsikje - muzejski eksponati postanejo prodajalne spominkov, točilnice in podobno, to ni več odnos do prenešene stavbe, ki je dragocen razstavljeni vzorec, ampak arhitekturno dediščino le razvrednotimo in celo uničimo.

Druga oblika "muzeja arhitekture" je ohranitev "in situ". Ne da bi na tem mestu ponavljal prednosti, ki jih taka odločitev ima, lahko iz svojih izkušenj izločim nekatere najbolj značilne. Na Slovenskem smo se za tak pristop največkrat odločali zaradi neke posebne vrednosti posamezne stavbe. Rojstne hiše pomembnih Slovencev ali stavbe, v katerih so bili pomembni zgodovinski dogodki, so najpogostejši vzroki. Tako sem med drugimi takimi akcijami za Kurnikovo hišo v Trziču ali Finžgarjevo hišo v Doslovičah bil pred dilemo: ali le rekonstruirati neko določeno stanje (ki ga ni več mogoče natančno dokumentirati), ali pa le ustvariti približno vzdušje nekega določenega obdobja in mu dodati na eni strani "zbirko" predmetov, vezanih na zgodovinsko osebnost ali dogodek, na drugi strani pa stavbo usposobiti za vsaj občasne bolj ali manj "kulturne" dogodke.

Prva odločitev - Finžgarjeva rojstna hiša, odprta 1971 - je zahtevala, da je bila stavba restavratorsko prezentirana, rekonstruiran skedenj, v tako obnovljeno lupino pa je bila dodana oprema. Ta omogoča, da je prikazana domnevna podoba iz časa Finžgarjeve mladosti, medtem ko to (mrtvo!) podobo oživljajo sodobni dodatki z vitrinami in panoji⁶. Gotovo je, da tak "muzej in situ" ne predstavlja resnično muzeološko utemeljene podobe niti arhitekturi sami še manj načinu življenja v njej. Enakih in podobnih primerov je na Slovenskem mnogo in so se nekako vživeli v naš prostor, vendar mislim da lahko prepričano trdimo, da to ne more biti nadomestilo za ohranitev arhitekturne dediščine niti s prave muzeološke niti s spomeniško varstvene strani. To so predvsem simboli, ki žal marsikje lahko prehajajo že v kič: značilen primer je Prešernova rojstna hiša, ki ni več niti podoba iz Prešernovih časov, niti ne predstavlja značilnosti ljudskega stavbarstva (velika marmorna plošča v veži, tlakovec namesto lesenih tal, belokranjski vzorci na zavesah, prtihi, posteljnini in še bi lahko naštevali).

Druga odločitev - Kurnikova hiša v Trziču, obnovljena 1973 - je bila na videz podobna, saj stavbo še danes imenujejo "spominski muzej"⁷. Vendar pa je hkrati dobila živo vlogo: v njej so prostori tako usposobljeni, da kljub rekonstruiranemu izgledu hkrati omogočajo postavitve razstav, različne komorne prireditve itd. Čeprav tudi ta oblika prav gotovo ne ustreza pravi muzeološki predstavitvi, pa v njej organizirana dejavnost omogoča, da je ostala eno od meril kvalitetnega ambienta, ki je morda prav zaradi nje še vedno ohranjen. Kot arhitektura je tako zadostila temeljnima osnovnima načeloma "Beneške listine": ni ločena od preteklosti, katere priča je, niti od ambienta, v katerem se nahaja. Seveda pa ne more biti znanstveno

dosledno konservirana ali rekonstruirana v enem od preteklih trenutkov, ampak mora dobiti vsaj nekatere najnujnejše nove sestavine (elektrika...).

Tudi tovrstnih rešitev je na Slovenskem kar lepo število in ob njih smo se mnogo naučili. Ker gre v teh primerih največkrat za spomeniško varstvene akcije in merila, muzealci seveda pozabljajo, da je to pravzaprav ena od temeljnih oblik muzeoloških predstavitev arhitekture, čeprav ni prenešana v mnogokrat sterilno okolje muzeja.

Na tem mestu je potrebno omeniti, da je ob koncu sedemdesetih in v začetku osemdesetih let kljub nekaterim poskusom nadaljevanja uveljavitve gradnje skupnega slovenskega "skansena" (predvsem v okviru Slovenskega etnografskega muzeja) prišlo ponovno do prevladovanja mnenja, da je koristneje nadaljevati z vedno širšo možnostjo ohranjanja arhitekture "in situ" kot pa za vsako ceno graditi slovenski (še posebej "vseslovenski") muzej arhitekture. Na posvetu etnologov in konservatorjev v Kranju leta 1983 ni bil "skansen" niti omenjen...

Vmes so se dogajale tudi zabavne stvari, ki pa danes celo postajajo izhodišče za bodočnost slovenskega muzeja arhitekture. Nekaj let pred Titovo smrtjo so slovenski državniki sklenili, da mu na Brdu pri Kranju zagotovijo prostor, kjer naj bi preživel zadnja leta. Da bi ustvarili čim bolj prijetno okolje, so sklenili, da v idilično pokrajino navadnim smrtnikom povsem nedostopnega kompleksa postavijo tudi slovensko domačijo in jo primerno opremijo. Prav tedaj je bila pred rušenjem ena od lesenih "sitarskih" hiš v Stražišču pri Kranju in kranjski Zavod za spomeniško varstvo je predlagal, da se ta stavba prenese na Brdo. Hkrati so namreč upravitelji Brda obljubljali, da naj bi tu postopoma nastal neke vrste muzej ljudskega stavbarstva.

Kot projektantu so mi poleg samega organiziranja prenosa in izdelave zasnove za bodoči muzej naložili tudi nalogo, da mora biti sicer prenešana stavba v celoti in skrbno prezentirana, vendar mora biti opremljena z najsodobnejšimi aparaturami za udobje. Med drugim naj bi v sklopu domačije delovala posebna "vinska klet" z arhivskimi vini, v "hiši" pa naj bi bila montirana tudi najsodobnejša audio oprema: s pritiskom na gumb naj bi se iz tal dvignil elektronski "stolp" za vrhunsko predvajanje glasbe... Vse skupaj je bilo seveda strogo varovana tajnost... Tako je bila prva stavba v resnici prenešana, vendar smo predlagali, da dokler ne bo prezentirane celote, z ničemer na spreminjamo muzejske postavitve - in nastalo je izhodišče za trenutno najbolj verjetno lokacijo enega od slovenskih muzejev na prostem!

Šele okrog srede osemdesetih let se je na Slovenskem postavilo resnično pravo vprašanje: ali graditi muzej(e) arhitekture "in situ" ali v obliki "skansenov". Beseda "skansen" je deloma zaradi svojega posebnega pomena, deloma zaradi razločevanja s prvo obliko ohranjanja postala tudi sinonim za izključno muzejsko in pedagoško željo prenosa posebej izbranih stavb na skupno lokacijo. Pomisleki, da so mnoge težave, ki nastajajo ob veliki razpršenosti in nesposobnosti, da bi dali pravo vlogo ohranjenim arhitekturam "in situ" kot alternativni skupinskega muzeja na prostem, skoraj nerešljive, so tako poleg teh že uveljavljenih oblik sprožile ponovno

razmišljanje o kakršnihkoli oblikah združevalnih muzejev arhitekture⁹. Ali naj bi šlo za lokalne, regionalne ali vseslovenske - to je ostalo odprto.

Do danes je nastajalo vedno več lokalnih zbirk stavb, podobnih tuhinjskim kaščam, ali celo poskusov, da bi zbrali "zanimive" stavbe iz nekega območja, ki bi jih potem predstavili kot turistično privlačnost ("Mozirski gaj..."). Veliki načrti Slovenskega etnografskega muzeja za skansen pri Podsmreki, etnologov in Kranjskega zavoda za spomeniško varstvo za arhitekturni park pri gradu Krumperk ali zadnji poskusi na Brdu pa so obremenjeni kar z večkratnimi težavami, med katerimi je največja dilema še vedno nedorečen cilj: ali zgraditi muzej arhitekture kot pokopališče odpisanih stavb, kot pedagoški rekvizit izbranih in nasilno iz njihovega okolja iztrganih stavb, kot folkloristično privlačnost za turiste, kot znanstveni "edicularij" (po sistemu "herbarij"...), kot regionalno ali celo lokalno prestižnost... Te, nekoliko grobe oznake prikazujejo vso tragiko desetletja dolgih "razprav", v katerih si največkrat nismo upali povedati vse resnice.

Danes že prav dobro poznamo podobne dileme iz različnih delov sveta, še posebej iz naše evropske soseščine. Tudi tam ostaja dejstvo, da kljub še tako znanstvenemu in strokovno poglobljenemu pristopu ni mogoče zadovoljiti vsem zahtevam hkrati, saj druga drugo izključujejo. Ohranitev kakršnekoli materialne priče iz preteklosti zahteva ohranitev originala - arhitektura pa je "originalna" le v svojem celovitem okolju in s svojo živo vsebino. Če Grki zahtevajo vrnitev Fidiasovih reliefov s Partenona, kar naj bi pomagalo ohraniti identiteto njihove kulturne identitete, velja to isto za vsako kmečko stavbo, ki je nepogrešljiv del povsem določenega prostora, pokrajine, vasi, celo domačije - spomnimo se le ciljev, ki so bili postavljeni že pred 1. svetovno vojno! Če želimo arhitekturo predstaviti kot pomemben del kulturne dediščine in identitete in če hkrati vemo, da je človek vedno gradil tako, da je zavestno ustvarjal najprej svoje neposredno domače okolje, šele iz tega se je povezoval v neke imaginarne regionalne celote, bi morali v muzejskih predstavitvah zajeti vse tiste značilne predstavnike, ki so ali ki še vedno soustvarjajo identiteto tega resničnega prostora. Za poznavanje vseh teh značilnosti in sestavin pa doslej še zdaleč niso bile opravljene ustrezne raziskave, ki bi povezale vse tisto, kar je vedno soustvarjalo arhitekturo ali bilo od nje odvisno¹⁰. Seveda je mogoče s poudarkom na eni od prvin izbirati stavbe in jih muzejsko pripraviti kot kuriozume, vendar so to vedno lahko le delne rešitve.

Ker bi bilo na tem mestu preveč, če bi hoteli podrobno razčlenjevati posamezne probleme, bom poskusil - predvsem s stališča arhitekta konservatorja in arhitekta raziskovalca - razčleniti le enega od njih. To je vprašanje izbire stavb, ki naj bi predstavljale značilnosti stavbarstva kot temeljne razpoznavne sestavine in identitete slovenskih krajin. Na tem mestu zavestno ne uporabljam oznake "regije", ki naj bi pomenile najširše enote. V regijskih okvirih je namreč arhitektura razpoznavna le kot ideja ali s svojimi dogovornimi značilnostmi: to velja za geografske in etnološke sintezne študije in iz njih izhajajoče regionalne stavbne tipe¹¹. Nasprotno je v okviru krajin (lahko bi jih imenovali tudi lokalnih regij, mirkoregij ipd.) ta arhitektura tudi resnična v vseh svojih individualnih variantah. V okviru krajin je stavbarstvo ("arhitektura", ki združuje vse, kar je človek zgradil, da

bi si oblikoval in opremil svoje bivalno okolje...) realna in osnovna razpoznavna in neločljiva sestavina identitete v pokrajini, v naseljih in v človekovih domačijah ¹².

Hkrati z gornjo ugotovitvijo izhajam iz desetletje in pol trajajoče intenzivne raziskave, ki je poleg doslej znanih le nekaj stotin dokumentiranih in le nekaj desetih objavljenih stavb dodala podrobno dokumentacijo skoraj tretjine vseh stavb, naselij in krajinskih enot na Slovenskem ¹³. Velik del tega stavbarstva je bil raziskan tudi razvojno. Šele s tako širokim osnovnim poznavanjem smo si upali zastaviti vprašanje: katere so tiste značilnosti arhitekturne dediščine, ki so in ki še resnično ustvarjajo na eni strani razpoznavnost (identiteto) prostora, na drugi pa omogočajo razpoznati tiste posamezne stavbe ali še bolj njihove principe gradnje, oblikovanja in rabe, ki predstavljajo stavbarstvo (arhitekturo, "ljudsko arhitekturo") na Slovenskem? Ker je bil za študijo uporabljen sistem celostne analize, ki zajema vse zgrajene sestavine, njihove medsebojne odnose (hierarhijo in medsebojne odvisnosti) in večplastno vlogo v prostoru, hkrati pa so bili upoštevani tudi vsi dosedanja podobni poskusi po posameznih strokah ali avtorjih, je bilo mogoče izdelati povsem nov pogled na problem.

Ugotovljeno je bilo, da je še vedno mogoče na Slovenskem bolj ali manj dosledno zaokrožiti 74 krajinskih enot s specifičnimi sestavinami arhitekture. Ker so bile tako dobljene "meje" preverjene tudi z drugimi merili (npr. z mejami dialektov, katastrskih občin, zgodovinskimi upravnimi razdelitvami itd.), je mogoče trditi, da smo dobili dovolj natančne podatke o arhitekturni tipologiji slovenskega prostora. Seveda je taka razdelitev razvojno ali geografsko vezana tudi na do sedaj poznane regionalne značilnosti arhitekture na eni strani ali na redke monografsko raziskane krajevne specifikke ¹⁴.

Iz vsega zgoraj povedanega sledi, da bi morali za strokovno neoporečno merilo pri postavljanju kakršnegakoli muzeja arhitekture upoštevati v izboru objektov poleg zgolj zaradi teoretičnih študij ali zgolj zaradi likovne kvalitete privlačnih stavb predvsem njihovo vlogo v identiteti prostora. To seveda daje izrazito prednost manjšim regionalnim predstavitvam, če pa že so širše, pa zahteva njihov dovolj širok obseg. V to širino seveda nikakor ne moremo vključevati le lesenih ali morda le kmečkih stavb, saj je prav celotna lestvica stavbarstva edina mogoča predstavitev nekega določenga okolja - vključno s pravili vgrajevanja teh stavb v značilnosti naselij ali celo pokrajine.

S tem pa smo v resnici spet na začetku. Ker takega obsega ni mogoče zajeti in ker si ne smemo privoščiti, da bi poljubno opustošili našo pokrajino samo zato, da bi lahko znesli na en sam kup najbolj kvalitetne stavbe, je po mojem prepričanju izvedba pravega celotnega slovenskega muzeja arhitekture na prostem - utopija. Še naprej se je potrebno boriti za čim večje število ohranjenih stavb, domačij in naselij "in situ", v "skansenih" pa le reševati izbrane vzorce, ki so sicer namenjeni uničenju. Pa tudi tu je potrebno poskrbeti, da taka zbirka ne postane le turistični cilj, ampak da njeni postavitelci upoštevajo vse dosedanje naše in tuje izkušnje, da bi se izognili tistemu tipu informacije o arhitekturi v njihovih arhitekturnih muzejih, kar imenujejo Nemci "resničnost z luknjami..." ¹⁵

Opombe:

- ¹ Prizadevanja posameznikov v zadnji 100 letih in mnoga posvetovanja ali dogovori v zadnjih desetletjih, med drugim tudi posvet etnologov in arhitektov v Kamniku leta 1972 ob priliki otvoritve muzeja tuhinjskih kašč.
- ² Kot splošna smer je doslej skoraj vedno prevladovalo merilo, naj muzej arhitekture sestavljajo le "značilne" lesene stavbe - ki jih je bilo seveda kaj lahko prenašati, in ki so bile hkrati - vsaj za etnologue - vedno znova tudi daleč najbolj "zanimive". Posebej je v zvezi s tem zanimiva razprava Borisa Orla, Problematika varstva etnografskih spomenikov v Sloveniji, v: Slovenski etnograf VI-VII, Ljubljana 1954, str. 11 - 34.
- ³ Povzeto po I. Komelj, Varstvo etnoloških spomenikov v luči razvoja spomeniškovarstvene zakonodaje in ideologije varstva, v: Varstvo spomenikov XXVI, 1984, str. 44.
- ⁴ N. Šumi, Zaton etnoloških pričevanj v pokrajini, v: VS XXVI, 1984, str.30.
- ⁵ I. Sedej, Nekaj načelnih vprašanj varstva etnoloških spomenikov, v: VS XI, 1966, str. 74-80.
- ⁶ Kajža pri Dolencu v Doslovičah (katalog), Jesenice 1971
- ⁷ P.F., Tržič (poročilo), v: Varstvo spomenikov XVII-XIX/2, Ljubljana 1975, str. 211, 212.
- ⁸ Glej Varstvo spomenikov XXVI, Ljubljana 1984, str. 25 - 85!
- ⁹ Vito Hazler, Muzeji na prostem na območju delovanja Zavoda za spomeniško varstvo v Celju, v: Varstvo spom. XXVI, Ljubljana 1984, str.51-54.
- ¹⁰ Ta problem je odlično postavil Oskar Moser, Probleme der Hausforschung am Beispiel der Alpenländer Kaernten und Steiermark, v: Gegenwaertige Probleme der Hausforschung in Oesterreich, Wien 1982, str. 83-105.
- ¹¹ Sergej Vilfan, Kmečka hiša, v: Gospodarska in družbena zgod. Slovencev, Zgodovina agrarnih panog 1, str.559-593.
- ¹² Podrobno razlago glej v poglavju O razumevanju problemov oblikovanja prostora, P. Fister, Umetnost stavbarstva, Ljubljana 1986, str. 365-380
- ¹³ Raziskava "Arhitektura v slovenskem prostoru", dokumentacija je zbrana v posebnem arhivu "Korpus slovenske arhitekture" na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani, sezname obdelanih enot so za vsako leto sproti objavljani v Zborniku Šole za arhitekturo.
- ¹⁴ Predhodno poročilo: P. Fister, Slovenske arhitekturne krajine in arhitekturne regije (arhitekturna identiteta slovenskega prostora), referat na Sedlarjevih srečanjih, Postojna, 28/29. 5. 1992; v tisku: P. Fister, Prostorska dediščina, nova spomeniška vrednota, v: Varstvo spomenikov XXXIV, 1992. Celotna študija bo kot posebna publikacija izšla oktobra 1992 pod (delovnim) naslovom Katalog arhitekturnih krajin in glosar sestavin arhitekturne identitete na Slovenskem; rezultati raziskave so že vključeni v bodočo zakonodajo o varstvu in urejanju okolja.
- ¹⁵ Adelhart Zippelius, Freilichtmuseen in Deutschland, Harksheider Verlag, Hamburg 1982, str. 81.

MREŽA REGIONALNIH MUZEJEV NA PROSTEM

KOT DODATNA OBLIKA VAROVANJA NEPREMIČNE ETNOLOŠKE DEDIŠČINE

KOŽELJ ZVEZDA

Že pred 100 leti je Artur Hazelius osnoval pri Stockholmu na Švedskem prvi muzej na prostem, imenovan Skansen. Osnovni cilj tega projekta je bila predstavitev objektov ljudskega stavbarstva in vsakdajega življenja. V to obliko predstavitve ga je silil predvsem (zanj neustrezen!) muzeološki način predstavitve podeželske stanovanjske kulture in gospodarstva.

Po prvem razcvetu muzejev na prostem v 20. in 30. letih 20. stoletja, ki so sledili zgledu Skansna, lahko govorimo danes o drugem razcvetu: v zadnjih letih prihaja v neposredni zvezi z združevanjem Evrope do ponovne, kar presenetljive rasti nacionalne zavesti in z njo povezanim osnovanjem in širitvijo lokalnih ter regionalnih muzejev na prostem (dalje RMNP!)

Prvi pobudniki za postavitev nacionalnega MNP pri nas so bili muzealci etnologi že v 30. letih 20. stoletja. Do konkretnjših načrtov za MNP je prišlo šele po 2. svetovni vojni, vendar pa do uresničitve zastavljenega programa ni prišlo zaradi več razlogov; po drugi strani pa je bila tudi predstavitev objektov na neko izbrano lokacijo v nasprotju s splošno veljavnim in zakonsko opredeljenim načelom varovanja spomenikov 'in situ', na mestu samem.

V šestdesetih in na začetku sedemdesetih let je prišlo do desetih zametkov lokalnih MNP ob muzejih ali kulturnih spomenikih. Vanje je bilo prenešenih okoli trideset objektov.

Ti posamezni prenešeni objekti, ki jih ne moremo imenovati MNP v pravem pomenu besede, so bili sad nenačrtnega, naključnega in ljubiteljskega dela. Nastali so kot rezultat "gašenja" konservatorskih problemov s prenosom "odpisanih" spomeniških objektov, kjer jih okolica ni mogla ali pa znala vključiti v svojo celostno ponudbo.

Približno pred desetimi leti so se Zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine kadrovsko okrepili z etnologi konservatorji, ki so postali poglavitni pobudniki za postavitev MNP. To zamisel je še dodatno vzpodbudilo posvetovanje Slovenskega etnološkega društva o tej problematiki in samo zaskrbljujoče stanje ljudskega stavbarstva.

Koncem 80. let smo v marsičem zblížali muzeološka in konservatorska stališča glede potrditve smotrnosti in potrebe dodatnega varstva v MNP na osnovi široko strokovno zasnovanega programa. Ob pobudi Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Kranj za postavitev centralnega MNP pri gradu Krumperk, je bil izdelan tudi elaborat, v katerem je jedro seznam objektov ljudskega stavbarstva, ki jih lahko prenesemo v MNP. To gradivo je bilo sestavljeno v sodelovanju vseh etnologov konservatorjev, s Slovenskim etnografskim muzejem in z Zavodom RS za varstvo naravne in kulturne dediščine. Ta projekt imenovan "Nacionalni program

varovanja objektov ljudskega stavbarstva v centralnem MNP", je bil plod zbližanja muzejskih in konservatorskih stališč. Dopolnjuje se še z drugim gradivom, razumljivejše imenovanim "Nacionalni program varovanja ljudskega stavbarstva "in situ".

Še posebno po 14. dnevih Združenja evropskih muzejev na prostem v Rožnovu (ČSFR) v preteklem letu, smo se udeleženci posveta na osnovi izkušenj iz drugih dežel in ogleda tamkajšnjih primerov, zavzeli za postavitev regionalnih muzejev, ne pa centralnega, na nacionaknem nivoju. Zavedamo se, da bi RMNP najlažje in najprimerneje uresničili dve pomembni zahtevi:

- avtentičnost, kompleksnost postavitve
- prikaz tipike ljudskega stavbarstva

UTEMELJITEV PROJEKTA :

Poglavitni namen obstoja in delovanja MNP je bila težnja po ohranitvi in predstavitvi objektov in območij ljudskega stavbarstva (t.j. cilj konservatorske in muzjske dejavnosti) s poudarjeno pedagoško - vzgojno funkcijo. MNP mora prikazovati v čim izdatnejši meri življenje v preteklosti, še posebno gmotno in kar se da družbeno ter duhovno kulturo. Tu najdejo torišče raziskovalnega dela sledeče stroke: kmetijstvo (v najširšem smislu), etnologija (preučevanje načina življenja), zgodovina arhitekture in tehnike, še posebno pa šolstvo in turistična dejavnost.

Spominski muzej Rogatec. (foto: Vito Hazler, Arhiv Z RS VNKD)

V MNP se mora še izdatno izpostaviti ekološki vidik gospodarjenja in dejstvo, da ta oblika MNP predstavlja takorekoč edinega ohranjevalca in promotorja starih znanj in obrti. Predstavitev rokodelstva in obrti je povezana s samo postavitvijo objektov, pa tudi s predstavitvijo celotnega življenja v preteklosti. (Npr. obrti za osebne potrebe, gospodinjstvo, pa do obrti za delovanje gospodarske dejavnosti domačije.)

Za postavitev MNP so odločilnega pomena sredstva s strani javne porabe. Predvidevamo dokajšnjo tržno naravnost delovanja že oblikovanega MNP z iskanjem sponzorjev in s težnjo, da bi se v dobršni meri sam vzdrževal (npr. prodaja vstopnic, publikacij; izdelkov, ki se izdelujejo neposredno v MNP in v bližnji okolici; istržek od prireditev, gostinske dejavnosti itd.)

CILJI PROJEKTA :

Vsebinsko MNP najjasneje in najkrajše rečeno opredeljuje ugotovitev 4. generalne skupščine ICOM, sprejete 9. julija 1957:

"MNP obstajajo zato, da odbirajo, premeščajo in vzdržujejo na primerni lokaciji območja ali posamične objekte ljudskega stavbarstva z notranjo opremo. Skratka, predstavljajo značilnosti celotnega življenja v preteklosti; poselitev, poljedelstvo, rokodelsko dejavnost itd. izginjajočih kultur."

MNP sestojijo iz:

- prenešenih objektov
- na novo zgrajenih objektov (rekonstrukcija)
- objektov 'in situ'

Poznamo tipe MNP, ki so oblikovani izključno iz posameznih naštetih možnosti, obstajajo pa tudi kombinacije teh tipov (Npr. MNP sestojec iz prenešenih objektov in objektov 'in situ').

Pri snovanju novih MNP se upošteva:

- geografsko
- časovno
- družbeno izhodišče

Le poredkoma "graditelji" zagovarjajo le eno izhodišče, v praksi praviloma izvajajo kompleksnejši pristop.

Poleg "klasičnega" tipa MNP in "eco" muzeja, pri katerem je v ospredju povdarek na statični predstavitvi nekaterih starejših poljedeljskih kultur, se v svetu vedno bolj uveljavlja tip muzeja, imenovan "živeča zgodovinska kmetija". Pri predstavitvi vsebine MNP se zavzemamo za ta koncept.

Cilj projekta: oblikovanje mreže RMNP pri nas in vključitev v evropsko mrežo MNP (nadrnacionalni pomen!).

Pomanjkanje mreže MNP omogoča Slovencem edinstveno priložnost - oblikovanje mreže RMNP, ki jo lahko s pomočjo konsultantov iz tujine, ki so nam ponudili pomoč v obliki nasvetov, izvedemo s še večjo stokovno težo.

KRITERIJI ZA IZBOR LOKACIJ IN OBJEKTOV :

Pri izdelavi koncepta mreže RMNP, predstavlja osnovni problem izbor lokacij in objektov, zato še posebno izpostavljam:

Kriteriji za izbor lokacij:

- velikost prostega zemljišča z velikostjo ok. 20 ha
- zaprtost območja (Npr. dolina brez neprimerne poselitve in infrastrukturnih objektov; vendar je po drugi strani njihova bližina zaželena!)
- konfiguracija tal, ki ustreza tipu predstavljenih objektov in domačij
- lega v KP, RP, NP, SP, US, SC; oziroma pri primernih posamičnih S ali Z, t. j. obstoječih objektih, ki lahko bogatijo celostno predstavitev MNP (Npr. grad, reka, jama itd.)
- pripravljenost, pomoč neposrednega okolja (po postavitvi in delovanju MNP)

Kriteriji za izbor objektov:

Izbor objektov za "čisti" prenos v MNP moramo obravnavati v kontekstu varovanja objektov 'in situ'. Kratko rečeno: oba seznama se morata organsko dopolnjevati. Po izbranih merilih (avtorsko - razvojno, tipološko, zgodovinsko - pričevalno, kulturno - civilizacijsko in prostorsko), bi morala ta dva "seznama" predstavljati optimalno mrežo izbranih objektov in območij. Skratka, le - ti morajo predstavljati ključne objekte izbranega tipa, predstavnikov določene poklicne in družbene skupine, pogojenega z določenim načinom gospodarjenja v izbranem prostorskem, časovnem in družbenem prezezu.

Kriterije je potrebno podrobno določiti še posebno zato, ker je bilo v preteklosti storjenih preveč napak pri njihovem izboru. Po drugi strani pa že obstaja proti pričakovanju veliko število ponudb za nove lokacije, kar zahteva čim doslednejše upoštevanje predstavljenih meril.

Kot dodatno gradivo za izbor lokacij si lahko predložimo še sledeče priloge:

- območje delovanja regionalnih ZVNKD - prikaz slovenskih etnoloških območij - 3 karte, ki prikazujejo pisanost regionalne stavbne tipike na Slovenskem. Njihovi avtorji so dr. Anton Melik, dr. Ivan Sedej in dr. Tone Cevc, ki je povzel okvirno tipologijo po biologih!

Tu najdemo razpon od štirih generalnih etnoloških območij, pa do stavbne tipologije dr. Sedeja, ki je "izluščil" kar 17 različnih stavbnih tipov. Zavzemamo se za postavitev od 7 do 14 RMNP vseh vrst, ne samo prenešenih, ampk tudi MNP 'in situ', oziroma njihovih kombinacij. Dokončno število lokacij bo seveda rezultat poglobljenega strokovnega izbora.

PREDLOG POTEKA DELA :

Potek dela bomo razdelili v tri faze:

1. Izdelava koncepta mreže RMNP

Izbor lokacij
Izbor objektov in interiorov
Izdelava idejnih študij ureditve

2. Priprava investicijske in tehnično tehnološke dokumentacije za izbrane rešitve

3. Izvedba projekta

Prenos objektov
Izpolnitev z izbrano vsebino
Delovanje MNP

Delo bo potekalo po prioriteti glede na prisotnost vseh potrebnih in ustreznih kriterijev ter gradiv!

Nosilec 1. faze:

Z RS VNKD (Strokovni koordinator)
Slovenski etnografski muzej
regionalni zavodi
projektantske organizacije

Nosilec 2. faze:

regionalni zavodi
muzeji
projektantske organizacije

Nosilec 3. faze:

regionalni zavodi
muzeji
izvajalci postavitve in delovanja MNP

Prizadevamo si, da bi bili upravljalci MNP posebne organizacije. Idealno bi bilo, če bi jih vodili lokalni odbori, oz. posamezniki, ki so bili njihovi idejni in dejanski nosilci!

V petih letih kontinuiranega dela naj bi končali 1 MNP (približno 20 objektov). Do leta 2000 naj bi začeli z delom na vseh načrtovanih lokacijah.

MUZEJI NA PROSTEM IN RAZISKOVALNA DEJAVNOST

TONE CEVC

Kadarkoli potujemo po naši domovini, še občutimo in začutimo prepletenost ljudskega kulturnega izročila z okoljem, ki nam ga ponuja panonski, alpski, sredozemski in kraško dinarski slovenski svet. Ta pogled z vrha pa izgubi mik, ko se ozremo po detajlih, po posamičnih stavbnih spomenikih. Le teh je vsako leto manj in nekatere spomeniško varstvene službe navajajo že kar natančne podatke o tem, koliko etnoloških arhitekturnih spomenikov bo vsako leto propadlo. Pri tem pa zgroženi ugotavljamo, da nismo arhitekturnih spomenikov niti evidentirali, niti dokumentirali, kaj šele - zavarovali. S temi dejstvi se srečujem tudi sam, saj se že nekaj let posvečam študiju ljudske arhitekture. Prva spoznanja o njej so mi prinesle raziskave preprostih pastirskih, drvarskih in oglarskih koč in zavetišč, zadnja leta pa me bogatijo srečanja z zahtevnejšo arhitekturo na kmečkih domačijah, zlasti na alpskem in osrednjeslovenskem ozemlju. Pri svojem delu se nemalokrat počutim, kot da bi bil boj Davida z Goljatom. Moji nasprotniki niso stavbe, pač pa razmere in možnosti, ki jih imamo raziskovalci pri svojem raziskovalnem delu. Sedanja organiziranost raziskovalne dejavnosti na Slovenskem omogoča raziskovati ljudsko arhitekturno dediščino samo univerzi in Inštitutu za slovensko narodopisje, kar pomeni, da lahko delata na zelo obširnem raziskovalnem področju kvečjemu eden ali dva človeka. Vse druge institucije, muzeji in regionalni spomeniško varstveni zavodi pa se morajo ukvarjati v prvi vrsti z administrativnimi in le delno tudi s spomeniško varstvenimi nalogami, z raziskovalnimi pa sploh ne. Odras takšnega položaja so kritične razmere, v kakršnih smo se znašli danes, ko nam pred očmi propada nenadomestljiva stavbna dediščina in ko se v temeljih spreminja kulturna krajina. Zato narodopisci bijemo plat zvona in kličemo k preplahu, da rešimo, kar se še rešiti da!

Kako odpomoči razmeram, v katerih smo se znašli?

Izjemno prizadevni in zavzeti slovenski spomeniško varstveni delavci predlagajo, naj bi čimprej organizirali na Slovenskem regionalne muzeje na prostem, kamor bi prenesli vsaj nekatere izjemno vabljive in ogrožene arhitekturne spomenike, ki bi sicer propadli ali pa bi bili kako drugače ogroženi. Muzeji na prostem so se v Evropi že dodobra uveljavili, zlasti zato, ker pripomorejo k ohranjanju pomembnejših ljudskih arhitekturnih spomenikov, pa tudi vseh oblik ljudskega življenja in kulture. So pa ti muzeji hkrati tudi vzgojna središča, kjer s populariziranjem vrednot ljudske arhitekture pripomorejo k njenemu ohranjanju.

Odveč bi bilo naglašati, da bi z rastjo muzejev na prostem pospešili tudi raziskovanje ljudske arhitekture in s tem tudi obraza naše domovine. Na tem področju močno zaostajamo za drugimi evropskimi deželami, kjer sistematično dokumentirajo stavbe in objavljajo monografske študije, pri čemer so nam lahko za vzgled npr. Švicarji. Tudi pri nas so bili napravljeni že nekateri spodbudni koraki. V zadnjih letih je izšlo nekaj knjižnih del, na primer knjiga o arhitekturi pastirjev, drvarjev in oglarjev,

pa o kmečki hiši v Karavankah in študija o koroški ljudski arhitekturi izpod peresa arhitekta. Pripravlja se knjiga o kmečki hiši v Julijskih Alpah. Ti prvi spodbudni začetki že zarisujejo obrise slovenske arhitekturne krajine, ki so lahko spodbudni tudi za snovalce regionalnih muzejev na prostem pri njihovem odločanju in utemeljevanju izbranih spomenikov za muzej, kakor tudi pri vrednotenju njihove stavbno zgodovinske in narodopisne vsebine.

Opozoril bi rad še na eno pomanjkljivost, ki jo čutimo raziskovalci ljudskega stavbarstva. Pri svojem delu smo nepovezani, osamljeni, kar ne velja za druge evropske narode, kjer so njihovi raziskovalci vključeni v evropsko zvezo raziskovalcev stavbarstva. Na tem področju se obetajo sodelavcem muzejev na prostem boljše perspektive, saj se bodo lahko avtomatično vključili v evropsko zvezo muzejev na prostem, kar jim bo omogočalo uveljaviti se tudi v evropskem okviru.

Svoja kratka razmišljanja o pomenu muzejev na prostem naj sklenem z mislijo, da z njihovim ustanavljanjem ne bodo pridobili samo muzeji, dobre obete prinašajo tudi raziskovalcem in turizmu. Z muzeji na prostem se bo začela uresničevati že pred štiridesetimi leti zapisana misel, objavljena v Varstvu spomenikov: "Varovati obraz domovine, pomeni ohraniti njeno nacionalno pričevalnost, hkrati pa tudi tiste vrednote, ki vlivajo človeku nacionalni ponos in veselje do življenja" (E. Cevc, Obraz domovine, Varstvo spomenikov 3, 1950).

MUZEJ NA PROSTEM NA BRDU PRI KRANJU

SILVESTER GABERŠČEK

Prizadevanja za postavitve tovrstnega muzeja na Gorenjskem imajo dolgo zgodovino. Še preden je bil ustanovljen kranjski Zavod za spomeniško varstvo (1963), se je že razmišljalo o postavitvi Skansena na Bledu (1955). Resnejša prizadevanja za postavitve takšnega muzeja v bližini šempetrskega gradu v Stražišču pri Kranju so bila konkretizacija Posveta o Slovenskih muzejih na prostem na SAZU v Ljubljani 1981. Zaradi gradnje krožne ceste na Tominčevi ulici v Kranju je bilo potrebno odstraniti cca 200 let staro leseno sitarsko hišo. Prišlo je do prenosa omenjene hiše na travnik med šempetrsko graščino in grajsko kapelo. Leta 1982 je bila hiška prenesena. Ob tej priložnosti je bil v Kranju strokovni posvet na katerem je bil predstavljen idejni projekt tega Skansena, na katerega naj bi prenesli še eno sitarsko hišo iz Stražišča št.50.

Do realizacije tega projekta ni prišlo, tako je projekt zamrl, obenem pa tudi razne kulturne dejavnosti, ki so se občasno dogajale v "sitarki".

Misel o nujnosti vseslovenskega skansena se je približno vsako desetletje znova pojavila v zvezi z novo možno lokacijo. Ker pa se je vedno zatikalo pri konkretni pridobitvi zemljišča, za čemer se je do nedavnega skrivalo ideološko nasprotovanje postavitvi česarkoli, kar bi poudarjalo narodno kulturo in s tem vzbujalo pretirano zavest o "pripadnosti" temu narodu.

Leta 1986 se je ob spomeniški akciji pri gradu Krumperk pri Ihanu pokazala idealna lokacija za postavitve osrednjega slovenskega muzeja na prostem. Več dejavnikov je govorilo v prid take odločitve. Sama občina Domžale se je za ta projekt zelo ogrela, saj na njenem ozemlju ni ničesar monumentalnega in bi s tem projektom pridobila nacionalno institucijo. Lega je bila enkratna. Na cca 120ha družbenega zemljišča, ki se razprostira med renesančno graščino in taborsko cerkvijo na drugi strani; skratka idealna Slovenska krajina, ki bi zaradi razgibanosti terena prenesla vse tipe ljudske arhitekture. Prenesti se je nameravalo cca 60 lesenih objektov iz vse Slovenije. V začetku leta 1990 pa je prišla graščina Krumperk skupaj z zemljišči v preliminarno pogodbo z ameriškim poslovnežem, ki bi celoten kompleks uredil za visoki turizem zaprtega tipa.

Morda je bilo po srečnem naključju istega leta v Rožnavu pod Radhošem na Moravskem 14. evropsko posvetovanje o Muzejih na prostem, kjer je prevladalo spoznanje, da so strokovno bolj umestni regionalni muzeji na prostem in tako je zamisel o vseslovenskem muzeju na prostem odstopila mesto predlogu o mreži tovrstnih muzejev. Vsak Zavod je predlagal več možnih lokacij, ki so bile posredovane komisiji pri RZVNKD v Ljubljani.

Na območju Gorenjske smo iskali več variant. Sama občina Domžale ne bi rada zapustila možnosti, da bi bila gostitelj takemu muzeju, vendar vse predlagane lokacije niso ustrezne. Možne lokacije miniaturnih muzejev na prostem, ki bi prenesle kvečjemu predstavitev do treh domačij, so na območju Volčjega potoka ter v Spodnji Radovni ob opuščenih fužinah.

Mimo vsakega natečaja in strokovne presoje stroke je v 80-ih (1980) letih znotraj kompleksa Brdo zrasel mini skansen. Projekte zanj je izdelal dr. Peter Fister. Glede na tedanjo funkcijo Brda se o tem ni govorilo, tako da je za to vedelo le nekaj ljudi; v strokovnih objavah pa se o tem ni smelo pisati. V začetku letošnjega leta, ko se je začel pripravljati javni natečaj za celoten kompleks Brdo, in ko je ZVNKD v Kranju moral pripraviti strokovne podloge natečaja, smo naenkrat odkrili že deloma postavljen skansen na izredni lokaciji z urejeno infrastrukturo.

Zamisel je bila posredovana koordinatorju prof. Petru Gabrijelčiču, ki je v realizaciji regionalnega skansena videl prednost in obogatitev kompleksa Brdo.

Na Zavodu je bil izdelan predlog za prenos 20-ih lesenih objektov s področja Gorenjske. V okviru tega projekta, ki ga financira Republika so stekla pripravljalna dela, tako da je že izdelana dokumentacija 10-ih objektov. V tem času je stekla gradnja krožne ceste v Stražišču pri Kranju, tako da je bila nujna odstranitev lesene sitarske hiše. Glede na predhodne dogovore z upravo Brda, je bila hiša deponirana

v bližini "Sitarke" št.1 znotraj kompleksa Brdo.

V zvezi z istim dogovorom je bil predviden prenos mežnarije iz Srednje Bele pri Predvdoru, ter postavitvijo - prenosom mlina in žage v bližini elektrarne. S tem bi bil zaključen mini skansen, ki bi se vključil v dosedanjo dejavnost podjetja Brdo.

Stališče in predlog stroke je, da bi v okviru kompleksa Brdo na cca 20ha nastal regionalni skansen za Gorenjsko. Vključil bi območje, ki je bilo že doslej predvideno za skansen, ter greben v smeri naselja Srednja Bela vse do ograje. V drugi varianti pa bi se razširil še proti vzhodu do t.i. Kardeljeve koče na Beli, kjer bi se predstavila planšarska arhitektura.

Skansen bi deloval po vzoru evropskih skansenov. Poleg spomeniške bi imel zlasti pedagoško in turistično funkcijo, ki bi se jo popestrilo z različnimi dejavnostmi avtohtone obrti in folklore.

Delovanje skansena je možno avtonomno s posebnim vhodom iz Sr. Bele; glede na zasedenost in dejavnost v preostalem kompleksu Brdo; vendar v gospodarskem in lastninskem okviru kompleksa Brdo, tako da bi tekla tudi notranja komunikacija za obiskovalce "historičnega" dela.

Za lokacijo muzeja na prostem znotraj kompleksa Brdo je predviden greben, ki se nad sedanjim "skansenom" nadaljuje proti vasi Srednja Bela. Grebenasti teritorij je poraščen z redkim borovim gozdom in je primeren za lokacijo gručaste vasi z osrednjim vaškim prostorom t.j. vaškim koritom in znamenjem.

Med skansensko vasjo in vasjo Srednja bela je večji travnik, vendar bi vizuelno delovalo kot nadaljevanje naselja z vaško cerkvijo v Srednji Beli ter naravno kuliso Storžiča v ozadju. Dostop za javnost naj bi bil iz vasi Srednja Bela, za manjše skupine - obiskovalce kompleksa Brdo, pa bi bila možna tudi notranja komunikacija.

Na arealu cca 12ha, ki predstavlja prvi del Muzeja na prostem bi bila predstavljena gručasta vas sestavljena iz lesene in polzidane arhitekture Gorenjske.

V preteklih letih je bil pripravljen seznam objektov za prenos. Seveda izbor ni več tako pester kot pred desetletji, saj je večina zaščitenih hiš iz Orlovega seznama propadla in tako so najlepši primeri izginili. Iz priloženega seznama je razvidno poreklo, lastnina in časovna možnost odkupa in prenosa posameznih objektov.

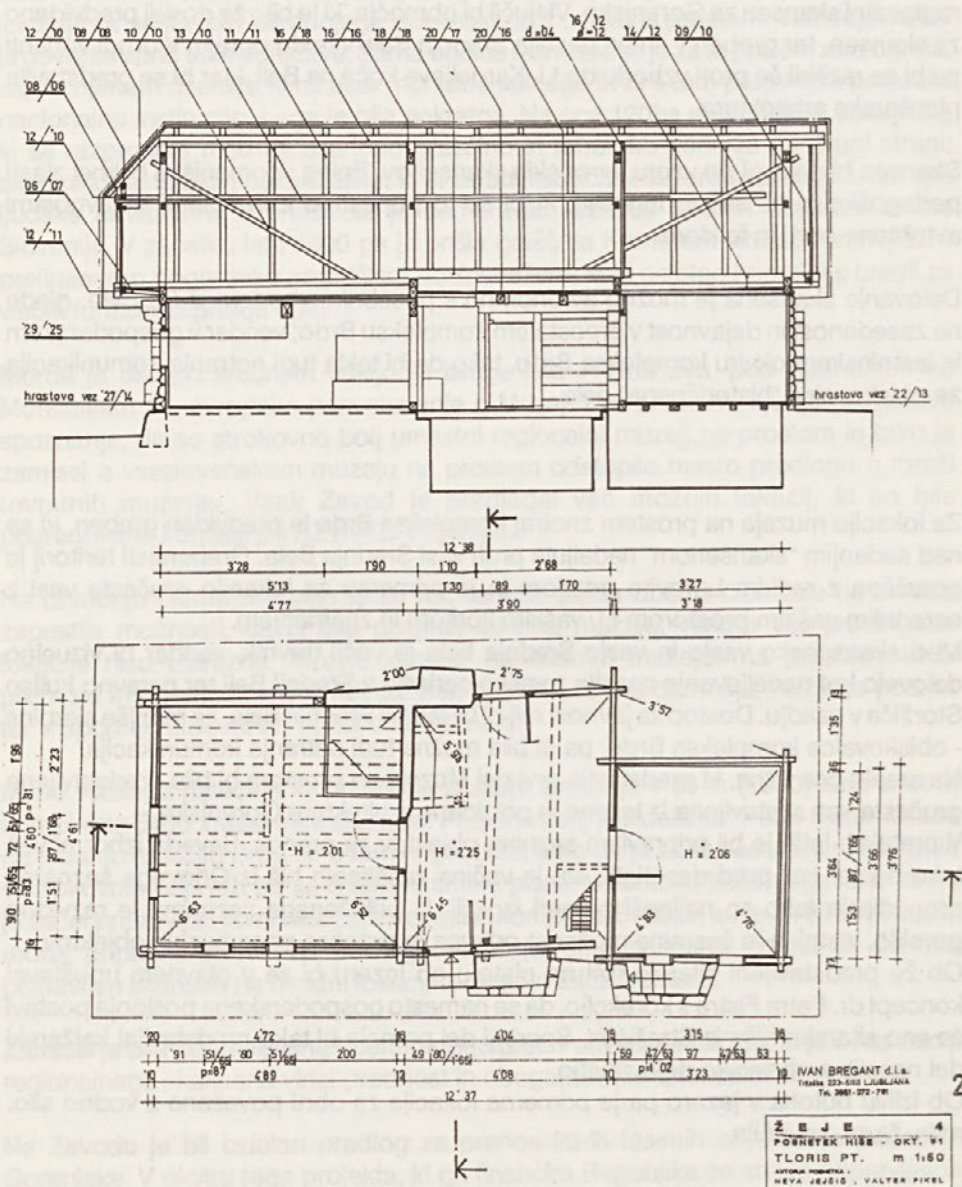
Ob že predstavljeni sitarski hiši na platoju ob jezeru bi se v glavnem upošteval koncept dr. Petra Fistra s korekcijo, da se namesto gospodarskega poslopja postavi še eno sitarsko hišo iz Stražišča. Spodnji del pomola bi tako predstavljal kajžarski del naselja z obrtniško dejavnostjo.

Ob izlivu potoka v jezero pa je primerna lokacija za obrti povezane z vodno silo: mlin, žaga, kovačija.

Travnati pomol se po Fistrovih projektih zapolni s pomožnimi objekti:

svinjak, kokošnjak, 'gartelc', čebelnjak, sušilnico za sadje, manjši toplar, njiva in manjšim nasadom starega sadnega drevja.

Na strmem pobočju pod kočo na Belci pa je primerna lokacija planšarske arhitekture.

Arhitektonski posnetek stanovanjske hiše v Žejah št.4, objekt, namenjen za prenos v muzej na prostem. (ZVNKD Kranj)

SEZNAM OBJEKTOV:

1. "Tomaškova" domačija iz naselja Hribi št.1 nad Trojanami (Domžale).
Domačija (stanovanjska hiša, gospodarsko poslopje, toplar in dvojna kašča) je v celoti na razpolago za prenos. Lastnica se strinja z odkupom. Objekti so v razmeroma dobro ohranjenem stanju in so še v življenjski funkciji.
2. "Pri Pengre" v Žejah št.4 pri Gorjuši (Domžale).
Domačija (stanovanjska hiša, hlev, svinjak, toplar je bil pred kratkim sežgan). Hiša je še naseljena, vendar predstavlja socialni problem. Odkup je možen.
3. "Sicarjeva" sitarska hiša iz Stražišča - Tominčeva 50, Kranj (Kranj).
Odkup hiše, izmere in prevoz na novo lokacijo je zagotovilo cestno podjetje. V 50-ih letih je bila hiša deloma obnovljena, rekonstrukcija prvotnega stanja ni vprašljiva. Hiša je že deponirana na Brdu.
4. "Čurgova" stara hiša v Bistričici št.1 pri Stahovici (kamnik).
Še v celoti z notranjo opremo ohranjena lesena hiša. Lastnik se strinja s prodajo. Prenos je možen.
5. "Pri Luku", Gorica št.2 Moravče (Domžale).
Strnjen leseni dom. Hiša je še naseljena. V kratkem je predvideno rušenje zaradi širitve ceste. Nadomestna gradnja je že izvedena. Lastnik se strinja s prenosom.
6. "Uštinčeva" kajža, Vrhpolje št.25 pri Moravčah (Domžale).
Delno obnovljena in še v uporabi. Lastnik se strinja z odkupom.
7. "Korinovo" gospodarsko poslopje iz Vrhpolja pri Moravčah (Domžale).
Objekt je bil odkupljen, strokovno demontiran in začasno deponiran v gradu Krumperk. Čaka na ponovno postavitve.
8. "Pri Lesjak" v Sp. Dolah pri Moravčah (Domžale).
Že več klet opuščena domačija. Lastniki živijo v Ljubljani. Objekt je razmeroma ohranjen in še možen za prenos.
9. "Udomkova kašča" v Črnem vrhu št.6 nad Špitaličem (Kamnik).
Enkrat že prenešena, dobro ohranjena kašča, je na razpolago za prenos.
10. "Pri Primež", Zg. Pa. lovče št.23. (Kamnik).
Vrh_hlevna hiška, razmeroma dobro ohranjena. Na istem mestu je predvidena nadomestna gradnja.
11. "Kašča" iz Stiške vasi št.17., Cerklje (Kranj).
Deloma razpadajoča lesena ometana kašča s freskami, še zanimiva za prenos.
12. "Mežnarija" v Sr. Bitnjah (Kranj).
Objekt je pol zidan, pol lesen, dobro ohranjen. Lastnik ž.u. Stražišče je pripravljen objekt prodati.

13. "Skominčeva hiša" V Koprivniku št.32 Srednja vas v Bohinju (Radovljica). Stegnjen bohinjski dom v dobrem stanju. Hiša je opuščena dve leti. Lastnik se strinja z odkupom.
14. "Hribarjeva hiša", Koprivnik št.13. Srednja vas v Bohinju (Radovljica). Lastnik bo na istem mestu gradil nadomestno hišo. Obstoječa hiša je v notranjosti dobrega preurejena. Eventuelni odkup in prenos bo potrebno še ovrednotiti.
15. "Štrekmanova kajža", Voglje, Pot na ozare š.15, Šenčur (Kranj). Opuščena lesena nekoč dvojna kašča. Deloma še opremljena. Lastnik živi v Nemčiji.
16. "Nadstropna" hiša, Grad št.21, Cerklje (Kranj). Opuščena, še dobro ohranjena pol zidana hiša v pritličju. Lastnik namerava graditi nadomestno hišo.
17. "Marinčkova" domačija v Zg. Beli št.35, Preddvor (Kranj). Za monumentalno domačijo stegnjenega tipa že obstaja nadomestna gradnja. Z lastnikom je potreben dogovor o odkupu. Stanovanjski del hiše ima še avtentično notranjo opremo. V bližini hiše je dobro ohranjen tipični lesen čebelnjak.
18. "Mežnarija" Sr. Bela št.25, Preddvor (Kranj). Dobro ohranjena lesena hiša s hlevom v podaljšku. Predvidena je nadomestna gradnja. Lastnik je pripravljen za odkup domačije. Predvidena je demontaža v letu 1992.
19. Za upravno stavbo z gostinskim lokalom je možna rekonstrukcija "Glasove" domačije iz Velikega Jelnika v Črnem Grabnu (Domžale). Za omenjeno reprezentančno domačijo - eden redkih lesenih slovenskih kmečkih dvorcev, je bila pred rušenjem izdelana arhitektonska dokumentacija.

VIZIJA IN POMEN MUZEJA NA PROSTEM V TRENTI

INGA MIKLAVČIČ-BREZIGAR

Ideja o postavitvi muzeja na prostem v območju (okolici) sedanjega Trentarskega muzeja na Logu v Trenti in bodočega Informativnega centra Triglavskega narodnega parka, ki jo je oblikoval Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica, pomeni izredno dopolnitev vsebinske zasnove Informativnega centra Triglavskega narodnega parka, v katerem bo poleg Muzeja Triglavskega narodnega parka tudi Trentarski muzej. Vprašanje, ali bo ideja izvedljiva, je, glede na odklonilno stališče domačinov, seveda upravičeno, pri našem današnjem gospodarskem in ekonomskem položaju pa je vprašljiva tudi investicija v muzej na prostem.

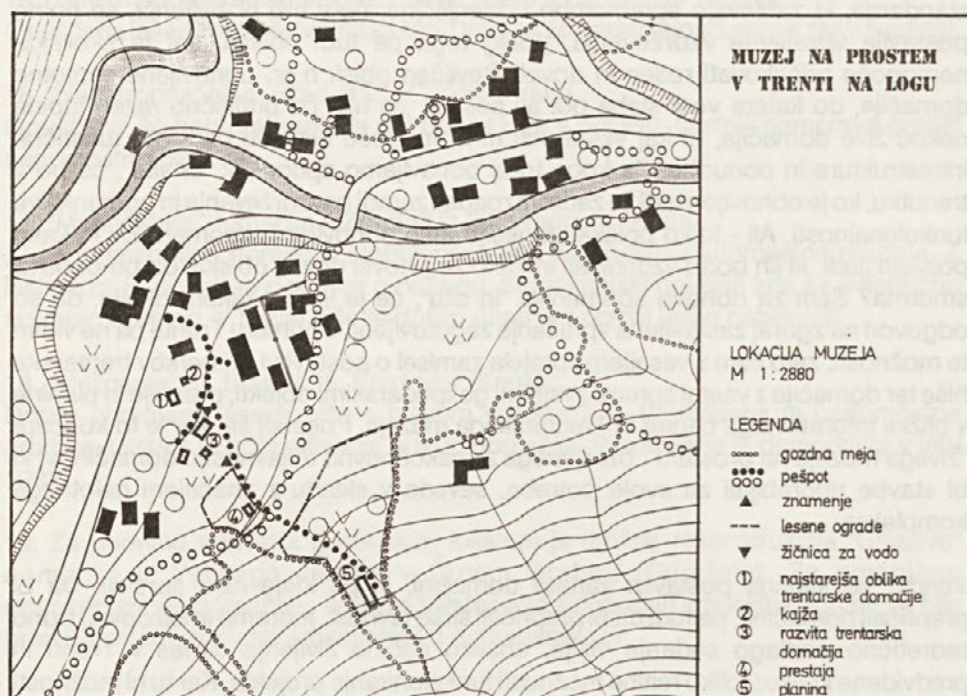
Kljub temu menim, da bi projekt Muzeja na prostem na Logu v Trenti, kazalo obravnavati in ob usklajevanju mnenj tudi premisliti nekatere, po mojem mnenju še nejasne postavke tako tehnične postavitve kot vsebine muzeja na prostem in njegovega nadaljnega vzdrževanja ter razvoja. Vizija muzeja na prostem je zame, kljub različnim pomislekom, še vedno skorajda edina možnost, da na muzejski način rešimo primerke stare arhitekture značilnih stavbnih tipov, ki jih je na mestu samem takorekoč nemogoče ohraniti v nespremenjeni obliki. Namreč: z ohranjanjem življenja v stanovanjski hiši je nujno le-ta podvržena zahtevam modernega bivalnega standarda, ki zahtevajo spremembo notranjščine; če v hiši ni življenja, se nujno postavlja vprašanje vzdrževanja, poleg tega pa tudi obiska, saj je skorajda nemogoče pričakovati reden in dovolj številčen obisk n.pr. obnovljene samotne domačije, do katere vodi slaba pot ali pešpot, na njej pa praktično razen lupine nekoč žive domačije, ni kaj videti, niti ni tu mogoče ustvariti osnovne turistične infrastrukture in ponudbe. Za koga torej obnavljamo spomenik "in situ", če bo v trenutku, ko je obnovljen tudi že začel razpadati zaradi nevzdrževanja in pomankljive funkcionalnosti. Ali - kako poiskati funkcijo tako obnovljenih spomenikov in kako poiskati ljudi, ki jih bodo vzdrževali in kako zagotoviti dovolj obiska, da bo obnova smotrna? Sem za obnovo spomenika "in situ", če je le-ta v takem okolju, da so odgovori na zgoraj zastavljena vprašanja zagotovljeni. V primeru Trente pa ne vidim te možnosti, zato sem z veseljem sprejela zamisel o postavitvi primerkov trentarske hiše ter domačije z vsemi spremljevalnimi gospodarskimi objekti, prestaje in planine v bližini Informativnega centra in Trentarskega muzeja. Posebej še, ker je to koncept "živega muzeja na prostem", oživilenega z vsakodnevno dejavnostjo domačinov, ki bi stavbe uporabljali za svoje potrebe, seveda v skladu z značajem celotnega kompleksa.

Vendar so ključna postavka zamisli domačini, ki pa ideje niso sprejeli. Da bi prepričali domačine, pa tudi da bi prepričali širšo javnost, moramo imeti dovolj trdno teoretično podlago sedanje vizije, analizo načina življenja danes v Trenti in predvidene kolikor toliko realne možnosti funkcioniranja projekta. Ker tu ni možnosti za širšo obravnavo navedenih postavk, bi le nakazala svoja razmišljanja in vprašanja ob vsaki točki posebej.

1. Teorija, da je potrebno na muzejski način varovati tudi značilno tradicionalno arhitekturo posamezne dežele, je v zahodni Evropi prodrla že s Skansenom na Švedskem. Primeri drugih muzejev na prostem potrjujejo, da se je tak način varovanja, kljub raznim pomislekom, uveljavil, posvetovanje o muzejih na prostem v Kranju pa mi je potrdilo, da gre pri tem predvsem za **muzejski način in muzejska načela**, ki pa jih potem seveda lahko kombiniramo s potrebo oživljanja arhitekture in potrebo po turistični privlačnosti in odmevnosti. Zato je pri muzejih na prostem prevladalo načelo prenosa originalne arhitekture, kolikor se to da in njena restavracija, ne pa načelo izključne totalne rekonstrukcije, to je kopiranja arhitekture. Načelo muzejskega zbiranja originalov, ki velja za muzealije, torej predmete premične kulturne dediščine, pa bi veljalo, menim, obdržati tudi za nepremično kulturno dediščino, v kolikor se ne odločimo za druge vrste muzeja, ki ima tudi drugačen namen. V tem primeru pa gre, kot pri n. pr. "muzejih prihodnosti" za scenerijo, za namensko ustvarjanje kopij in fiktivnih ambientov, ki ne vključujejo

tudi muzejske funkcije (varovanje originalov), pač pa prenašajo poudarek na bodisi edukativno, turistično, zabavno itd. funkcijo.

V Trenti so še ohranjeni primerki značilne arhitekture vseh vrst, ki so predvideni za muzej na prostem, primerki, ki bodo v primeru, da jih ne "rešimo", propadli - bodisi kot ruševine, ali kot obnovljeni, modernizirani in s tem spremenjeni objekti. Zato bi se v tem primeru zavzemala za muzejsko prezentacijo predvidenih objektov, vendar kombinirano tako, da bodo objekti primerni tudi za funkcionalno uporabo.

Skica lokacije muzeja na prostem v Trenti na Logu

2. Današnji način življenja v Trenti večinoma združuje, tako kot je bilo značilno tudi za življenje Trentarjev v preteklosti, različne gospodarske vire za zagotavljanje eksistenčnega dohodka družine. Večinoma je vsaj en član družine zaposlen bodisi v industriji, gozdarstvu, turizmu ali drugi službi in dobiva reden stalni dohodek ali pa mu je ta dohodek zagotovljen kot pokojnina za preteklo delo; poleg tega pa predstavlja večini družin dodaten dohodek ovčjereja in skromno poljedelstvo. Turizem je v Trenti prisoten že od konca prejšnjega stoletja, vendar se iz specifičnih, po mojem mnenju tako psiholoških kot splošno družbeno-političnih vzrokov, ni mogel razviti v pomembnejšo ekonomsko panogo, ki bi tej demografsko ogroženi dolini omogočala preživetje in razvoj. Poudarek na razvoju turizma v dolini se je povečal v osemdesetih letih, tedaj pa se je pričela tudi obnova Trentarskega muzeja, postavljenega v prostorih nekdanje italijanske vojašnice na Logu v Trenti. V obnovljenem objektu bo v prihodnje Informativni center Triglavskega narodnega

parka s prostori nujne turistične infrastrukture (dvorana, sanitarije, bife, zdravstvena ambulanta), muzej Triglavskega narodnega parka in obnovljeni Trentarski muzej.

Da bi razumeli pomen Trentarskega muzeja za dolino Trente in v tem kontekstu tudi vizijo možnega muzeja na prostem, je potrebno poudariti, da je bil Trentarski muzej dolga leta pravzaprav edina referenčna točka v Trenti, kjer so se lahko turisti ustavili, oddahnili in si ogledali muzej. Ogled muzeja je v tem primeru pomenil neko oprijemljivo točko, aktivnost, ki je motivirala turista ob sicer pasivnem ogledu naravnih lepot doline Trente. Kulturna ponudba je bila tako povezana s turistično ponudbo. Sodobni zahtevnejši turist (ki pa ne gre ravno z nahrbtnikom v hribe) pa poleg lepe narave pričakuje tudi kvalitetno vsestransko in raznovrstno ponudbo: zato naj bi se po viziji razvoja kompleksa na Logu v Trenti ob Informativnem centru z muzeji, sčasoma razvile tudi druge dejavnosti, ki bi zagotavljale možnosti nadaljnjega razvoja turizma v dolini - od prenočišča v enem izmed objektov kompleksa nekdanjih kasarn, restavracije, dodatnih objektov z delavnicami in prodajalnami do plezalnega vrta. V tem kontekstu je prostor tudi za muzej na prostem. Posebej zato, ker bi tak muzej v predstavljeni kulturno- turistično ponudbo vnesel novo dimenzijo. Koncept živega muzeja na prostem, z objekti, ki jih domačini vsakodnevno uporabljajo - n. pr. ovčji hlev v uporabi, stara hiša, kjer pa ljudje vsaj občasno še živijo, kjer se da na ognjišču v kotliču, na star način skuhati polento ali "čompe" za obiskovalce in jim ga ponuditi v izbi s sirom in skuto iz bližnje sirarne, kruh, pečen v domači krušni peči - vizija fiktivne predstavitve obiskovalca v ambient 19. stoletja, ki podzavestno učinkuje kljub zavesti, da smo v moderni dobi. Obenem bi tak ambient omogočal ohranjanje tradicionalnih znanj, ki prehitro tonejo v pozabo - n. pr. zakuriti ogenj v ognjišču s kresilom, pravilno skuhati polento v kotliču, speči domač kruh, sirti na način starih trentarskih sirarjev - možnosti je veliko.

3. S tem povezana je tudi realna možnost funkcioniranja celotnega kompleksa. Z rednim obiskom in spremljevalnimi dejavnostmi, ki jih načrtuje Triglavski narodni park pa tudi Goriški muzej, (ta naj bi izvajal strokovni nadzor nad muzejskim delom Informativnega centra), to je z organizacijo posvetovanj, simpozijev, oddiha v Trenti, bi bilo zagotovljeno dovolj obiskovalcev za finančno, vsaj delno vzdrževanje objekta; z možnostjo vzpostavitve povezave s Kranjsko goro tudi preko zime pa bi zagotovili celoletno delovanje centra. Celoten kompleks bi tako zagotavljal dovolj delovnih mest za nekaj družin v Trenti. Specifičen način življenja, ki kombinira zaposlitev in ovčjerejo bi bilo nujno obdržati in podpirati med drugim tudi zaradi turistične ponudbe in privlačnosti ter mu zagotoviti mesto v muzeju na prostem.

Seveda je to vizija - lepa sicer, a v praksi povezana z vrsto težav:

- vprašljivo je soglasje domačinov, ki bi realizacijo zamisli morali sprejeti kot svoj projekt, da bi bila uspešna,
- vprašljivo je soglasje strokovne etnološke javnosti, ki je ob problemu muzeja na prostem v slovenskem prostoru še vedno skeptična,
- vprašljivo je soglasje politične javnosti, ki bi morala zagotoviti konsenz k projektu ne le ob začetni investiciji pač pa tudi pri kasnejši stalni podpori in skrbi za center, tako kot za celotno območje Triglavskega narodnega parka in končno,
- vprašljiva je izvedba projekta na tak način, da bi se izognili kičastemu poustvarjanju

preteklosti in ohranili strokovno korektno vendar naravno vključevanje muzeja na prostem in življenja v njem v način življenja prebivalcev Trente.

Vendar je po mojem mnenju projekt, tako kot ga vidim v že tolikokrat omenjeni viziji, izredno zanimiv, pomemben ne le za ohranitev in nadaljni razvoj danes demografsko izredno ogrožene doline, pač pa tudi za Slovenijo kot državo, ki si danes ustvarja novo identiteto in je tudi zato zavezana k ohranitvi svoje kulturne dediščine ter je konec koncev, ob boljših ekonomskih pogojih tudi izvedljiv. Predpogoj pri tem pa je seveda odločnost in soglasje vseh, ki se zavzemajo za uspešen razvoj doline Trente.

MUZEJ NA PROSTEM V TRENTI NA LOGU

KLEMENČIČ BOJAN

Da izberemo lokacijo na Logu v Trenti za muzej na prostem smo se odločili v prvi vrsti zato, ker je območje vezano na Triglavski narodni park, pa tudi zato, ker je tu že prisoten etnografski oddelek Goriškega muzeja, ker je tu v gradnji informacijski center TNP in ker je ta lokacija na mestu najmanjše ohranjenosti kulturne krajine v Trenti in je konjunktura življenja tu največja. Organiziranje muzeja na prostem delno na območju kasarn in delno v bregu južno od njih bi ta prostor dodatno pomagala sanirati.

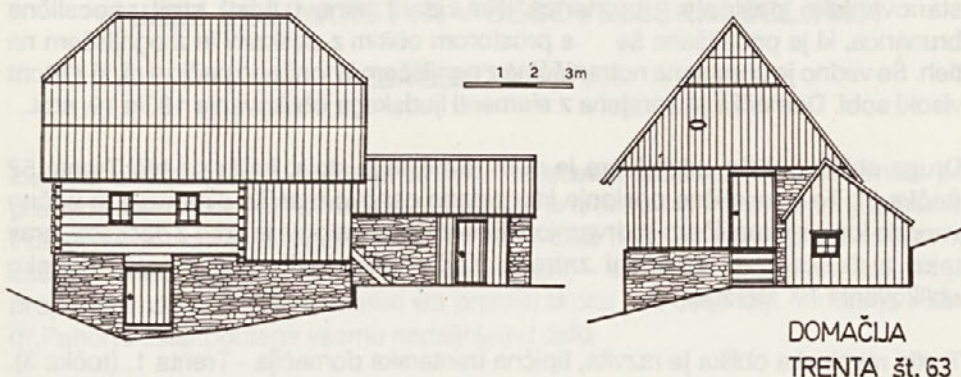
Organizacija muzeja na prostem mora biti najprej družbeno verificirana: za svojega bi ga morali vzeti najprej Trentarji, tembolj, ker bi določeni skupini nudil vir zaslužka. Družbena verifikacija mora biti nato projecirana v odbor za postavitve MNP, ki bi preko strokovnih institucij (ZVNKD Gorica, Goriški muzej, TNP Bled in drugi) animirala interesna (republiška, privatna) sredstva. Največja deviza za obstoj in delovanje MNP pa je uspešno trženje in vezanje prostih sredstev na prenovo in revitalizacijo kulturne dediščine na širšem območju Zgornjega Posočja znotraj ozemlja in norm Triglavskega narodnega parka.

Za muzej na prostem na Logu v Trenti smo izbrali objekte po historično razvojnem ključu; po ključu, ki zajema prikaz življenja preko celega leta v Zgornjem Posočju in po stopnji ogroženosti določenih objektov ljudske stavbne dediščine. Postavitve MNP bi zajemala:

1. najstarejšo obliko domačije v Trenti - brunarico z ognjiščem na tleh ter lončeno pečjo
2. obliko doma revnejšega sloja - kajžo
3. razvito, tipično trentarsko domačijo

4. prestajo
5. pastirsko planino

Postavitve bi zajemala za objekte od 1 do 3 na ravninskem delu in stopnjevano v breg najprej prestaja(4) in najvišje pastirska planina (5). Ob vzponu pa je mogoče ob poti postaviti tipična trentarska lesena znamenja, ob posameznih enotah pa še tipične ograde, ki izginjajo iz te kulturne krajine. Za objekte pod točkami 1., 2. in 5. bi bil možen prenos objektov, za ostale (3 in 4) pa rekonstrukcija po originalih. Opremo objektov in strokovno vodstvo za dejavnosti pa bi oskrbel Goriški muzej.

Risba domačije iz Trente št. 63, ki je namenjena prenosu v muzej na prostem v Trenti na Logu.

PREGLED POSELITVENE ZGODOVINE ZGORNJEGA POSOČJA Z OZIROM NA IZBRANE OBJEKTE

Zgodovina poselitve v Zgornjem Posočju je relativno mlada. Prvi prebivalci so bili pastirji na planinah. Iz teh planin so se postopoma razvila naselja Trenta, Soča, Vrsnik, Lepene in Bavščica. V 17. stol. je konjunktura rudarstva in železarstva zajela tudi to območje o čemer priča farna gruča pri cerkvi Lavretanske Matere Božje v Trenti. Materialnih ostankov te dejavnosti ni več. Planine so se v tem času pomaknile višje v gore, do brez gozdnega visokogorskega pasu. Med naselji in planinami pa so nastale prestaje t.j. občasna bivališča na senožetih za pašo pred in po sezoni pastirjenja na planinah. Do prestaj se je preselilo osebje celotne domačije, višje na planino pa le izbrani pastirji.

Gledano ruralno (organizacija naselij) so v območju Zg. Posočja nastala naselja verižnih vasi, to je nizanje posameznih samotnih domačij v celoto. Večjo stopnjo organiziranosti v tem delu znotraj današnjega MNP pomenijo farne gruče v Trenti in Soči in gručasta zaselka Loga pod Mangartom ter še gručasto naselje Strmec.

V pogledu ljudskega stavbnega oblikovanja je to območje zaznamovano z bovško-trentarskim stavbnim tipom. Ta alpsko obarvani stavbni tip z disperzijo posameznih enot domačije in domačij med sabo v nižjem predelu na Bovškem

prehaja pod vpliv oblikovanja Mediterana v adicijsko spajanje vrhhlevnih oz. vrhkletnih domačij med seboj. Odmev teh mediteranskih vplivov seže celo v vas Sočo z adicijskim spojem več senikov v eno celoto. Območje Trente in Soče je razvilo le zgodnejše oblike bovško-trentarskega stavbnega tipa, ki zaradi tega deluje bolj ruralno in bolj primarno.

Najstarejša ohranjena oblika trentarske domačije Trenta 63 (točka 1.) stoji kot zadnja v dolini Zadnje Trente. Sestavlja jo troje poslopij : stanovanjsko in dve gospodarski enoti (senik in drvarnica). Vsa poslopja so prekrita z deskami na strmih strehah, stanovanjsko poslopje ima na zatrepih čope. Zatrepi (čela) so prav tako opaženi z deskami. Poslopja imajo zidano, pritlično osnovo. Posebej zanimivo je stanovanjsko poslopje - brunarica. Na zidani osnovi (klet) stoji enocelična brunarica, ki je podaljšana še s prostorom obitim z deskami in z ognjiščem na tleh. Še vedno je ohranjena notranjščina z ognjiščem in lončeno pečjo v nizki 170cm visoki sobi. Domačija je zgrajena z elementi ljudskega oblikovanja 18. in 19. stol.

Druga oblika ljudske arhitekture je dom revnejšega sloja, kajža pri hiši Trenta 52 (točka 2). To enocelično poslopje ima zidano osnovo manjše dimenzije in bočno vhodno lopo s straniščem in drvarnico. Enoetažno poslopje je krito z deskami, prav tako z deskami so opaženi zatrepi. Kajža predstavlja skromnejše ljudsko oblikovanje 19. stoletja.

Tretja ravninska oblika je razvita, tipična trentarska domačija - Trenta 1. (točka 3). To je samotna domačija na platoju nad Sočo. Stanovanjsko poslopje je zidano in prekrito z dvokapno, čopasto streho, prekrito z deskami ter ima širok napušč nad vhodno fasado. Poslopje je vrhhlevno. V pritličju je troje segmentno zaključenih vhodov. K vhodu z ravno preklado v nadstropju vodi zunanje, zidano stopnišče, ki se nadaljuje v leseni gank. Tlorisna zasnova je preprosta, somerna. V sredini je vežna kuhinja, desno je izba in levo kamra. Gospodarska poslopja so raztresena okrog hiše in tvorijo slikovit aglomerat.

Četrta oblika bivanja je Miklavčičeva prestaja v Vrsniku (točka 4). Pozidali so jo pred prvo svetovno vojno. Hišica je zidana, zunanjščina je na grobo ometana. Ostrešje je dvokapno in krito z deskami. Prav tako sta opažena zatrepa. V notranjosti danes opuščene prestaje je stalo v kotu ognjišče. Pod lesenim podom so imeli vkopano shrambo.

Ovčja planina Za Skalo (točka 5) leži na robu Komenske planote. Utro je na njenem robu, kjer se planota začne strmo spuščati v dolino Soče. Hrami (sirarna, hudrt, klet in muža) so razvrščeni v vrsti in so zgrajeni skupaj kot ena tvorba. Hrame so zgradili med obema vojnoma. Klet, sirarna in hudrt so zidani, le muža je lesena. Ostrešje vseh stavb je povezano na škarje in krito s škodlami. Stavbni niz je postavljen pravokotno v breg.

Faznost postavitve

Po principu ogroženosti bi bilo potrebno postaviti najprej objekte pod točkami 1. - najstarejša domačija, 2. (kajža), 4. (prestaja) in 5. (pastirska planina, kjer pridejo v

poštev vse trentarske planine - ali za prenos ali za rekonstrukcijo planina Na Skali je le primer, isto velja tudi za prestajo). Nazadnje in odvisno od sredstev je na vrsti postavitve tipične trentarske domačije (točka 3.) O smiselnosti postavitve (v poštev pride le rekonstrukcija) je potrebno še premisliti, je pa v konceptu prezentacije načina življenja v Trenti nepogrešljiv element.

MUZEJ SOLINARSTVA V SEČOVELJSKIH SOLINAH

EDA BENČIČ MOHAR

Zamisel o Muzeju solinarstva je zaživela v začetku sedemdesetih let, kmalu po propadu solin v Luciji in Fontaniggah. Razvil jo je dr. Miroslav Pahor, tedanji ravnatelj Pomorskega muzeja 'Sergej Mašera' v Piranu. Leta 1972 je v okviru projekta 'Gornji Jadran' izdelal elaborat 'Detajlni načrt Strunjan - solinarski skansen'. Projekt je propadel in do uresničitve zamisli sta pretekli skoraj dve desetletji, vendar je načrt dr. Pahorja ostal podlaga vsemu nadaljnjemu delu.

Muzej solinarstva je nastal med leti 1989 in 1991 kot rezultat sodelovanja treh ustanov: Pomorskega muzeja 'Sergej Mašera' Piran, DO Droga Portorož - Obrat Soline in Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran. Na podlagi raziskovanj in sistematičnega terenskega dela je muzej našel mesto v opuščnem delu Sečoveljskih solin Fontanigge, kjer so pridobivali sol po srednjeveškem postopku do 60-ih let tega stoletja. Izbrana je bila hiša ob južnem bregu kanala Giassi s pripadajočim solnim fondom.

Obnovljen solni fond (zaključena proizvodna enota) omogoča pridobivanje soli na star način s starimi orodji in pripomočki, ki so se v uporabnosti ohranili do današnjih dni. Dodatna pojasnila bo nudil obiskovalcu solinar, ki bo v poletnih mesecih pridobival sol na 'muzejskem solnem fondu'.

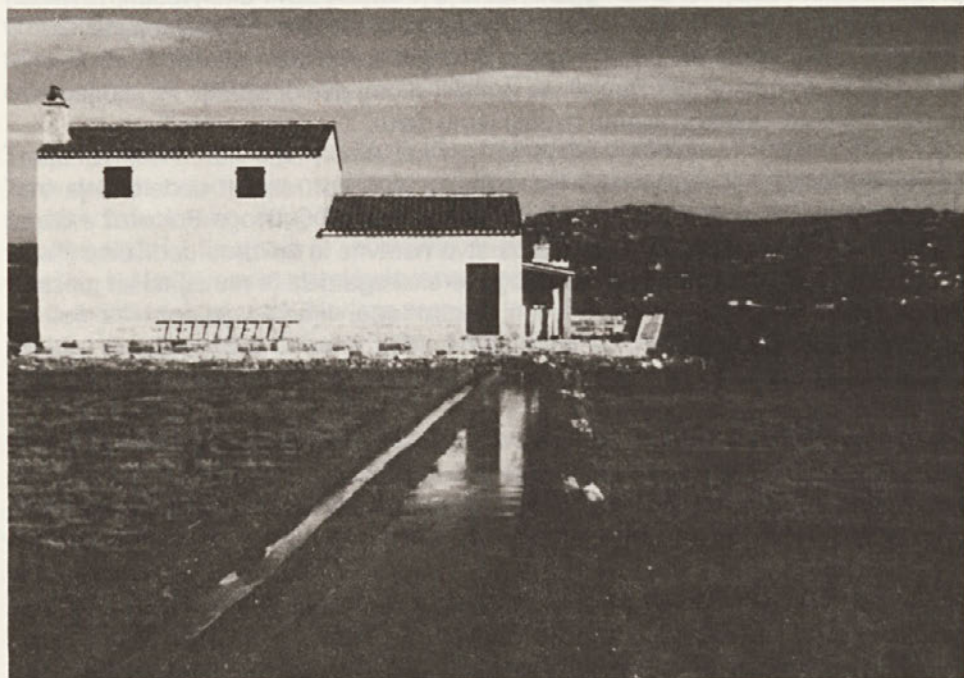
Namen obnove solinarske hiše je bil rekonstrukcija stanja, kakršno je bilo do časa pred prvo svetovno vojno, ko so začeli uporabljati betonske elemente. Solinska hiša se skozi čas verjetno ni bistveno spreminjala. Oblikovana je bila preprosto in bila v največji meri prilagojena življenju in delu solinarjev. Ostanki hiš v današnjih solinah segajo najdlje v preteklo stoletje. Stalno zbirko v notranjščini, ki so jo postavili delavci Pomorskega muzeja in prikazuje bivalno okolje solinarja, okvirno datiramo v zadnji dve stoletji.

Kanal Giassi s kavano 131 nam še daje slutiti življenjski utrip nekdanjih solin. Leta 1986 so delavci MZVNKD Piran izdelali elaborat 'Sečoveljske soline - naravna in kulturna dediščina', kjer so soline s polotokom Seča opredeljene za krajinski park, območje kanala in kavane pa za etnološki rezervat, ki se deloma prekriva z naravnim

rezervatom med kanalom Giassi in novo strugo Dragonje. Dokončno so te usmeritve stopile v veljavo z Odlokom o razglasitvi Krajinskega parka Sečoveljske soline leta 1990.

V elaboratu zapisane razvojne usmeritve dopuščajo v Fontaniggah razvoj dejavnosti, ki niso moteče za prostor, temveč bodo pripomogle k vzdrževanju polj, nasipov, zapornic itd. Ob zahodnem delu kanala se danes razvijajo bazeni za vzgojo marikultur, severni predel Fontanigg pa je namenjen bazenom za pripravo slanice za soline v Leri.

S spomeniškovarstvenega vidika je treba kanalu in kavani vrniti prvotno funkcijo, kar pomeni njuno odprtje. Za to je potrebna temeljita sanacija bregov in zapornic in poglobitev dna kanala. Nujno je rešiti pred dokončnim propadom preostale solinske hiše. Na ta način bo dobil Muzej solinarstva širši vsebinski okvir, prihodnjim rodovom pa bomo ohranili ambient še zadnje 'solinske ulice'.

*Pogled na južno stran solinske hiše, v ospredju del solnega fonda med obnovo.
(fototeka MZ VNKD Piran)*

PONOVNA POSTAVITEV LESENE HIŠE OSTROG 26

DUŠAN STRGAR

Pred samim posegom smo morali urediti okolico nove lokacije. Lastnik te nove parcele je Kartuzija Pleterje. Posekati smo morali drevesa, grmovje, trnje, ki je že preraslo tudi staro kolovozno pot. Kolovoz smo utrdili s peskom iz bližnjega kamnoloma Cerov log. Ta očiščevalna dela niso bila potrebna samo zaradi zaraščenosti, ampak tudi zato, ker predstavlja kolovoz mejo te parcele.

Znižati smo morali tudi del terena, predvidenega za postavitve, predvsem zaradi njegove valovitosti in zaradi vizualnega izgleda okolice bodoče hiše. Nato smo naredili betonske temelje ter jih izolirali. Nato smo začeli konec oktobra 1990. leta ponovno sestavljati staro leseno hišo iz naselja Ostrog, hišna številka 26, ki ima v veži letnico 1833. Tako se je že na samem začetku pojavila razlika v temeljih med staro in novo lokacijo. Prej so bili temelji kamniti, med njimi je bila zemlja, sedaj pa so temelji betonirani; takšna je tudi plošča, ki je še izolirana z izotektom. Iz tega sledi, da je lesena hiša na novem mestu veliko bolj zaščiten pred talno vlago in njenim delovanjem, kot na starem.

Pri vsem delu smo uspeli ohraniti vsa bruna, kljub njihovem stanju in neugodnim vremenskim vplivom, tako da ni bilo treba menjati nič od tega. Uspeli smo prepeljati tudi kompletno 'šijo', svod črne kuhinje. Prav tako smo, v glavnem, ponovno uporabili ves stari material za ponovno zgraditev ognjišča in krušne peči.

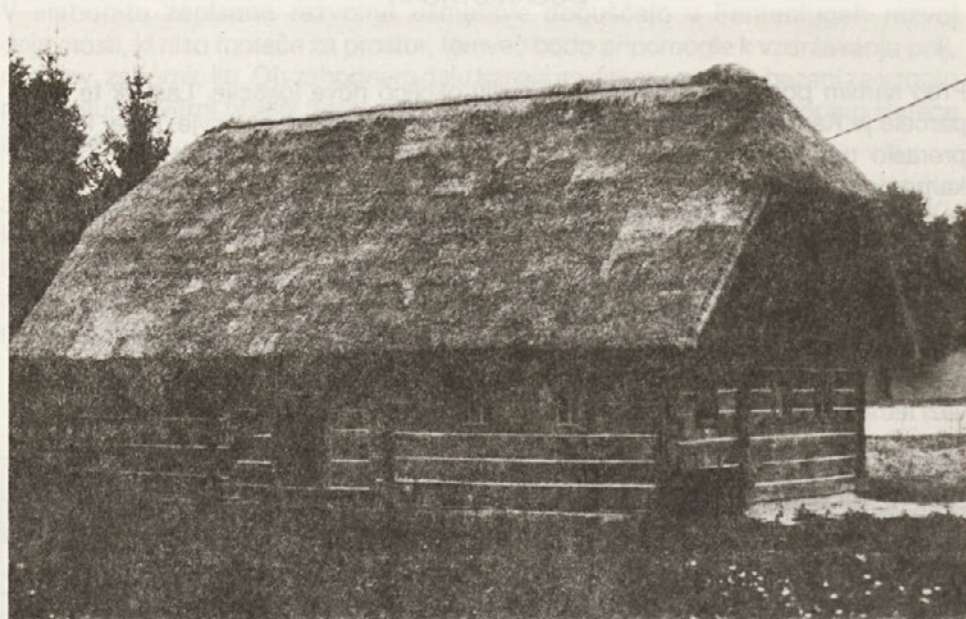
Vsekakor smo morali pri hiši določene dele tudi zamenjati. Tako smo namesto starih obžaganih smrekovih prekel na špire pribili kalane gabrove prekle; namesto betonskih strešnikov smo na streho položili zopet slamnato kritino. Na novo smo morali zamenjati tudi dotrajane svisl in leseni pod v vseh prostorih, kjer je bil tudi prej. Ves nov les smo obdelali v mizarški delavnici Kartuzije Pleterje. V kleti pa smo zopet nabili ilovico.

Dela na hiši je vodil F. Barbič s svojo ekipo, pomagal pa mu je tudi samostanski mizar.

Pri ponovnem sestavljanju hiše smo nekajkrat naleteli na določene pomisleke s strani samostana glede konstrukcijskih sprememb in sprememb materialov, oz. uvajanja novih materialov. Vendar nismo odstopili od tega, da se hiša ponovno sestavi takšna, kakršna je bila, da se v največji meri ohranijo njene lastnosti, da se zamenjajo le tisti deli, ki so zares neuporabni in neustrezni. Odločili smo se, da v samo hišo ne vgrajujemo nobenih novih materialov in ne uvajamo nobenih novih konstrukcijskih prijemov.

Če bi npr. ročno tesano bruno zamenjali s steklom, bi hiša na eni strani res pridobila na svetlobi, po drugi pa bi izgubila del svoje originalnosti in del svoje pričevnosti.

Smo pa Kartuziji Pleterje obljubili, da bomo pri novi hiši, ki jo bomo postavljali naslednje leto, razmišljali tudi o poskusih uvajanja novosti.

Hiša Ostrog 26, po prestavitvi. (foto: D. Strgar)

NALOGI IN PROBLEMI NARODOPISNIH MUZEJEV NA PROSTEM,

na kratko predstavljeni na primeru koroškega muzeja na prostem pri Gospe sveti

OSKAR MOSER

Muzeji na prostem so danes prisotni v skoraj vseh deželah Evrope, vendar imajo različne vsebine in namene. Tako kot jih opredeljujemo na splošno in kot so do sedaj koncipirani in največkrat opredeljeni, so in so bili ustanovljeni, da bi ohranili stavbno dediščino pred uničenjem, ter da bi znanstvencem ohranili celovita pričevanja o neki določeni stopnji človekovega življenjskega sveta. Stavbe, vzete v muzejsko oskrbo, so lahko postavljene v podeželski ali meščanski milje, lahko so profanega, religioznega, privatnega ali javnega značaja.

V vseh, danes resnično različno označenih muzejih te vrste, so prevzete stavbe opremljene z vsem pripadajočim inventarjem (pohištvo, orodje, stroji...). Vsaka stavba zase odraža na ta način mikrokozmos v njej reprezentiranih delovnih, življenjskih in gospodarskih navad; glede na to lahko ugotovimo geografsko, etnološko, kronološko in socialno merilo.

Poznamo arheološke, obrtne, etnološke in zgodovinsko industrijske muzeje na prostem, obstajajo pa tudi muzeji na prostem za celotno območje neke države (Skansen v Stockholmu, Arnhemu, Bukarešti, Stuebingu) in za posamezne regije (Kommenn, Glentleiten, Klausenburg-Cluj, Maria Saal, Salzburg/Gorossgraben), na Zgornjem Avstrijskem pa so poskusili ustanoviti krajevne 'zaščitene kmetije' in jih vključiti v normalno življenje neke pokrajine.

To, po čemer se muzej na prostem razlikuje od drugih muzejev je življenjski ozir in realnost, ki pričevalno ponuja točno določeno doživljajsko sfero. Kajti vsaka stvar, vsak predmet stoji tu na svojem prvotnem mestu in s tem tudi v prvotni zvezi z drugimi stvarmi. Vse je urejeno v celoto in tako tvori neko celovitost. Nanaša pa se tudi (oz. naj bi se nanašala) na obdajajočo se kulturno in naravno pokrajino. Hiše, drugi ljudje in mi - to je mreža zvez, v okviru katere so takšni muzeji primerno urejeni za ogled in to z velikim uspehom.

Glede na to so muzeji na prostem po besedah Clausa Ahrensa že od svojega začetka dalje v Skandinaviji pred skoraj 100 leti še posebej za občinstvo učinkoviti, obiskovalcu pa prijazni in lahko razumljiva muzejska postavitve. To upoštevajo povsod po svetu in se ravna po teh načelih že od začetka tega stoletja dalje.

Takšni načrti so od tega stoletja dalje obstajali tudi v Avstriji, kot je nedavno pokazal Viktor Herbert Poettler. Najbolj zgodnja in obenem tudi prva realizacija je sledila na Koroškem na podlagi specifičnih osebnih in muzejsko organizacijskih situacij. Važno je bilo in ostaja raziskovanje situacije hiše na kraju samem, ki z Oswinom Morom in mojo malenkostjo predstavlja poleg prvotnih domnev tudi direktne pobude za ustanovitev Koroškega muzeja na prostem pri Gospe sveti.

Če Viktor H. Poettler v svoji lepi knjigi "Doživeta stavbna kultura" (Stuebing 1988), ki jo priporočam v branje vsakemu, ki ga zanima tovrstna problematika, meni daje nekoliko preveč poudarjeno vlogo opominjajočega svarilca pred pustolovščino ustanovitve muzeja na prostem in pred možnimi ne majhnimi materialnimi in tehničnimi problemi, tako vem in sem točno vedel, kaj sem rekel, ko me je prvič obiskal v Celovcu l. 1962, da bi mu dal nasvet. Takrat smo že drugič začeli graditi na polprimernem zemljišču in danes vem bolje kot kdaj prej, da so bila 50-ta do 80-ta leta pri nas resnično tisto časovno obdobje, v katerem je bilo nekaj uresničeno in narejeno v nepopolni znanstveni odgovornosti. Tehnično stvar pri nas prej ni bila izvedljiva brez ustreznih uporabnih poti in primerne transporta. In kasneje je prihajalo do vedno jasnejših notranjih ovir znotraj stvari samih proti takšnemu nastajanju in translociranju vedno redkejših in vedno manj uporabnih celotnih stavb, kakor smo se žal vedno bolj jasno zavedali. Dešifrirano to pomeni: V prospektu in v predstavljanju cilja so takšni stavbeni areali pod jasnim nebom čudovito lepi in so

nam zelo blizu, zlasti ker se danes predstavljajo kot edina možnost predstavitve, ohranjanja in oživitve žimjenskega okolja in gradbene kulture preteklih časov in generacij.

Pri realiziranju in upravljanju teh muzejev se seveda pojavijo tudi znanstveno-strokovne, materialne in organizacijske zahteve ter konservatorski problemi, na katere bi rad opozoril vse tiste, ki imajo v načrtu muzej na prostem, ker čutim to kot svojo dolžnost. Kot nasplošno pri muzejskih projektih, je velikokrat spregledano, da je človek odločilen za muzej, t.j. človek, ki ustvarja, razstavlja in oskrbuje. Kjer ni človeka, ki je s srcem in razumom pri stvari, tam bosta tudi najlepši muzejski projekt in celota neuspešna in ne bosta preživela. Vsi evropski muzeji na prostem, kar jih poznam, se imajo zahvaliti za svoj obstoj in uspeh prav pionirskemu duhu svojih ustvarjalcev; kjer pa so kot upravitelji uradniki, stvar ne funkcioniira. Drug

Übersichtsplan des Kärntner Freilichtmuseums

Freilichtmuseum Maria Saal - skica postavitve.

pogoj so znanstveno pripravljala dela in poznavanje stvari. Tukaj bi kot na vzor opozoril na romunski muzej kmetijske tehnike v Dumbravskem gozdu, južno od Hermanstadta/Sibiu, ki so ga skoraj dve desetletji dolgo vnaprej pripravljali po natančnem načrtu kmetijskih raziskav (publikacija "cibinium"). V postavitvi lahko pride do usodnih pomot zaradi neznanja in odtujenosti od stvari, ki se lahko pokažejo v napačni postavitvi orodja oz. predmetov, lahko pa se nanašajo tudi na celotno postavitev zbirke. Ne vzemite kot mojo osebno ošabnost, vendar se mi zdijo le enostranski znanstveniki kompetentni in moram posvariti pred vmešavanjem laikov in ljudi od zunaj, ki bi radi imeli glavno besedo. Lahko bi vam postregel z velikimi in malimi drastičnimi primeri takih neprimernih vmešavanj.

Drug problem je vprašanje konserviranja pri translociranju in ohranitev lesenih in kamnitih stavb. V muzeju na prostem pri Gospe sveti, ki stoji že ok. 30 let, so morali veliko streh stavb na novo obnoviti. To pomeni pri strehah, kritih s slamo in lesom, drag in mučen postopek, če vso stvar gledamo iz vidika nabave pravega materiala za prekritje. Tudi varnost in vzdržljivost sredstev za konzerviranje lesa mora biti relativirana; nenaseljene stavbe so splošno še bolj podvržene škodljivim vplivom in zaradi tega še posebej ogrožene. K temu je treba dodati še množice obiskovalcev in še številne druge vplive.

Končno ima muzej na prostem tudi organizacijske probleme že od samega začetka delovanja muzeja dalje, ki si jih le težko predstavljamo, če pomislimo na prenos, opremljanje in varovanje celih objektov in da ne pozabimo, da muzej potrebuje tudi obiskovalce, da lahko obstaja. Tu pridemo do didaktičnih in muzejsko pedagoških vprašanj, ki so zelo pomembna in ki so podvržena mnogovrstni menjavi. Avstrijski muzej na prostem ima včasih 120000 obiskovalcev letno, nizozemski Openluchtmuseum v Arnhemu pa ima ob nedeljah včasih celo 9000 obiskovalcev dnevno. To zanimanje je treba seveda vedno znova vzpodbujati, za kar so potrebne dodatne postavitve in posebne prireditve, ki dopolnjujejo konservatorsko-strokovne aspekte muzejske zbirke.

Tu so površno navedeni samo nekateri osnovni problemi, ki namigujejo na cel sveženj novih vprašanj in nalog, na katere bi moral opozoriti. Ne smemo pozabiti, da so ta vprašanja skozi krajevne odnose in predvsem po daljšem obdobju delovanja specificirana in modificirana še naprej, tako da je zelo težko delati zaključke oz. deliti popolne informacije in nasvete.

PRIZADEVANJE PO IDENTITETI MUZEJA NA PROSTEM

dr. JAROSLAV ŠTIKA

Izraz identiteta v navezi na muzej na prostem vsebuje prizadevanje po identiteti, po povezanosti z naravo, s pokrajino ali narodom, z življenjem in kulturo naših prednikov, po identiteti z etničnimi in estetičnimi normami pokrajine in ljudi. Beseda identiteta pomeni skupek cele vrste aktivnosti in filozofskih koncepcij, kot jih npr. predstavljajo tradicionalizem, regionalizem, patriotizem, nacionalizem, historizem, folklorizem itd. Prizadevanja po identiteti v tem smislu ni manjkalo pri nobeni ustanovitvi in zgraditvi muzeja na prostem.

Dejavnost muzeja na prostem podpira prizadevanja po identiteti pokrajine ali naroda in je bistvena sestavina tega prizadevanja. V pojem identitete, pa naj gre za

pokrajinski, nacionalni ali kulturni pomen, so vštete številne aktivnosti in stališča, ki pogosto nimajo nobenih osnov, ampak temeljijo tem bolj na naših občutkih in predstavah. Ta občutkovni in ogledni potencial več ali manj pospešuje namero muzeja, pri tem pa muzej včasih postane celo center teh namer.

Muzej je torej lahko v pomoč pri strokovni upravičenosti teh prizadevanj za identiteto, vendar po drugi strani muzej lahko vsestranska stališča tega prizadevanja akceptira in njene nosilce, to pomeni tudi obiskovalce muzeja, podpre. Važno je te zveze jasno spoznati in kvalificirati.

Ali je sožitje kot načrt muzeja na prostem s prizadevanjem po identiteti sploh možno? Na eni strani je načrt zvesta predstavitev preteklosti, na drugi strani pa predstavitev čustvenega odnosa kot npr. patriotizem in nacionalizem, katerih sestavina je tudi slika preteklosti, ki pa ne izhaja nujno iz strogo znanstvenega spoznanja. Odgovor na to vprašanje je precej jasn. Pri zametkih večine muzejev na prostem stoji v ospredju prizadevanje po identiteti in v praksi prihaja vedno znova do polarizacije obeh stališč, pri čemer se pri prvem opira bolj na znanstvena spoznanja pri drugem pa na tip. Tega dejstva sicer ne priznamo radi, muzejski delavci nastopajo s trditvijo, da predstavljajo preteklost v njeni nespremenjeni obliki.

Muzej na prostem ustvari bistveno prijaznejšo predstavo o življenju v preteklosti od resničnosti. To protislovje med zgodovinsko realnostjo in njeno predstavitvijo v muzeju na prostem ne bi smelo biti zamegljeno. Tu pride do važne vloge kustosov in drugih medijev, ki služijo obiskovalcu (tiskovine, filmi...).

Milje muzeja na prostem postaja priljubljen prostor za najrazličnejše aktivnosti. Muzej postane osrednja točka prizadevanja za regionalno, oz. nacionalno identiteto, za prostor, kjer se v duhu izživlja domača ljudska tradicija. Nevarnost dezinformacije pri tem je velika. Obiskovalec zamenjuje tradicionalne oblike z rekonstrukcijami, z odmevi ustvarjanja in z novimi aktivnostmi med narodom. Za tako obliko aktivnosti se lahko odločimo pod pogojem, da smo v stanju jasno in razumljivo ločevati, kaj spada k posnetku preteklosti in kaj ne. Torej moramo vse pošteno označiti in poimenovati.

EIN EUROPÄISCHES FREILICHTMUSEUM IN MITTELEUROPA

100 Jahre nach Skansen

KURT CONRAD

Vsi smo še pod tako močnim vtisom najnovejših dogajanj v svetovni zgodovini, ki so narodom vzhodne Evrope prinesla osvoboditev izpod prisilne vladavine nekega političnega in gospodarskega sistema, v katerem so bile pravice državljanov zapostavljene. Mi Avstrijci smo še posebej veseli rušenja 'železne zavesa', ki se je ob naši državni meji vlekla kar v dolžini 1400km, in videti je bilo, kot da je Evropa za vekomaj razdeljena na zahodno in vzhodno polovico in da je pojem srednja Evropa izbrisan iz našega besednega zaklada. Veliko Evropejcev pozablja, da sega Evropa kot kontinent od Atlantika do Urala. Mi muzealci tega seveda nismo nikoli pozabili, saj za naše delo 'železna zavesa' ni obstajala. Nenehno smo se zavedali, da v naših muzejih shranjujemo posebno pomemben del evropske kulturne dediščine, namreč dela ljudske arhitekture, ki odsevajo obraz evropskih kulturnih pokrajin iz časa, v katerem še ni bilo industrijske revolucije in enolične civilizacijske pokrajine.

Danes je gradbeni podobi zahoda s standardnimi zgradbami in kolektivnim conam na vzhodu vtisnjen enak pečat brezživljenjskosti betonskih fasad, za katerimi človeška duša zakrni.

Naša naloga je ohraniti in prikazati bistvo gradbenih in naselbinskih oblik, katere so evropski narodi našli v svojem življenjskem okolju ob druženju z neokrnjeno naravo, preden se je začel 'tehnični pohod', v katerem je Eugen Diesel, sin izumitelja dizelskega motorja, videl prehod človeka iz agrarnega v družbeni sektor in prihod strojev na deželo. Naša naloga bo tembolj pomembna, čim pomembnejša bo gospodarska teža združevanja, ki si ga želimo za Evropo in ki je v EGS za del našega kontinenta že uresničen.

Glede na to vidim v prihodnosti za nas tri naloge:

-Prva naloga je že dolgo prisotna v Društvu muzejev na prostem in potrebuje le večjo intenzivnost.

-Druga naloga mora biti rešena na nacionalni oz. regionalni ravni.

-Nosilke tretje naloge morajo biti vse evropske države, kar bi pomenilo višek stoletnega dela muzejev na prostem v Evropi.

1. naloga

Na novo pridobljena evropska kulturna zveza naj bi bila s sodelovanjem muzejev na prostem še povečana. Sodelovanje bi lahko zaobsegalo občasno izmenjavo strokovnih delavcev, kot je to predlagal naš madžarski kolega Endre Fuzes. Lahko bi organizirali potujoče razstave hišne opreme, orodja itd., ki bi potovale po muzejih na prostem v sosednjih državah. Veliko je tudi znanstvenih in didaktičnih vprašanj,

ki zahtevajo združen odgovor. S tem mislim na vprašanje terminologije, popisa inventarja in naslavljanje muzejskih zgradb. Gre tudi za muzejsko pedagoške aktivnosti, za izmenjavo izkušenj pri predstavitvi ročnega orodja in priprav, za konservatorske metode, za možnosti in meje v folkloristiki in še veliko drugega, kar je bilo na dosedanjih konferencah društva že omenjeno, vendar kaže potrebo po prijateljskem pogovoru preko mej.

2. naloga

Že zdavnaj smo sprejeli odločitev, da se pojem 'Muzej na prostem' nanaša samo na zbirke translociranih gradbenih objektov. V nacionalnih in regionalnih muzejih na prostem v evropskih državah so že dolgo dokumentirane vse tipične oblike hiš dežele in regij. Razširitev tega stanja je iz znanstvenih razlogov večinoma nepotrebna pa tudi nemogoča glede na prostor. Zato je tembolj pomembna naloga, da se objekti ohranijo 'in situ', na njihovih prvotnih nahajališčih, kar dandanes veliko muzejev na prostem že prakticira. Cristopher Zeuner je leta 1986 opozoril na pomemben doprinos, ki ga dajejo angleški muzeji k varovanju in oskrbovanju objektov 'in situ'. S tem pomembno prispevajo k varstvu spomenikov v svoji državi. Ohranitev 'in situ' na pomemben način odgovarja zahtevam evropskega leta varstva spomenikov leta 1975 (European Architectural Heritage Year), ki so bile podane na zaključni konferenci v Amsterdamu. Te hiše in kmetije, ki so ohranjene na prvotnem mestu v pokrajini in jih v Avstriji imenujemo 'zaščitene kmetije', predstavljajo osnovo muzejev na prostem. Potrebno pa bi bilo opozoriti na prvotno pokrajino tistih objektov, ki so bili preneseni v muzeje glede na 'in situ' ohranjene objekte. Ohranitev bistva muzejev na prostem 'in situ', ter zavarovanje in oskrbovanje zaščitene kmetij bo potrebno v bodoče razširiti.

3. naloga

Tretja velika naloga, ki nam je zastavljena v novi združeni Evropi in ki jo želim predstaviti na predvečer jubileja skansena, in ki je nikjer ni mogoče izgovoriti tako dobro kot tu, v samem srcu srednje Evrope, je ustanovitev skupnega 'Evropskega muzeja na prostem'. V tem muzeju morajo biti predstavljene stavbe vseh dežel Evrope in obiskovalec mora biti deležen temeljnega pregleda skupne evropske gradbene kulture, katere bogastvo in polnost ni samo v velikih gradbenih dosežkih romanike, gotike, renesanse in baroka, ampak se lahko odraža tudi v standardnih hišah evropskih kmetov. Kdor bo spoznal Evropski muzej na prostem, bo rad spoznal tudi muzeje na prostem v posameznih državah. Evropski muzej na prostem lahko leži samo v deželi, ki je v evropski sredini, njegova postavitve pa bi bila lahko primer kulturnega dejanja Evrope, ki bi služilo miru. Predsednik Češke in Slovaške federativne republike, Vaclav Havel, je v svojem izjemnem govoru ob otvoritvi Salzburškega festivala nakazal, da je bila prav srednja Evropa tista, v kateri so se začenjale in končevale številne evropske katastrofe. S tem je menil, da smo se sposobni srečati s strahom, ki še vedno vlada med narodi. Če bi se politično, gospodarsko in kulturno združili, bi s prevzemom skupnih nalog lahko premagali potencialno nevarnost. Evropski muzej na prostem, ki bi ga finančno podprle vse evropske države, bi bil mirovno delo v Havlovem smislu. Zemljo za izgradnjo naj bi dala na razpolago češka federativna republika, če je možno v Češko-Moravskem višavju v obsegu 150-200ha. Prostor mora ustrezati geografsko - etnografski

razgibanosti Evrope, objekti naj bi bili originalni, ki bi bili zgrajeni na stroške države, iz katere izhajajo, postavili pa bi jih domači strokovni delavci.

Stockholm, Skansen 1891, originalen posnetek

Postavitev Evropskega muzeja na prostem na Češkem ne opravičujejo samo geografski pogoji, ampak tudi zgodovinski vzroki. Leta 1895 je bila na veliki etnografski razstavi v Pragi postavljena originalna češka vas s 26 hišami, ki je obstajala žal samo do leta 1901, odmevala pa je daleč čez njen čas. Tu sem sledil predstavitvi Adelhart Zippelius. Vzor za to in njej podobne postavitve je bila 'etnografska vas' na Svetovni razstavi leta 1873 na Dunaju. Leta 1995 bo Svetovna razstava spet na Dunaju in takrat bi bilo potrebno pokazati vsaj model za Evropski muzej na prostem.

Čeprav je za marsikoga Evropski muzej na prostem utopija in je pot do uresničitve te zamisli res težja kot za 300 muzejev na prostem po Evropi pa tudi tu drži – če se spet izrazim z besedami Vaclava Havela – da je treba strah pred prihodnostjo premagati in z zaupanjem sprejeti nove naloge. Pot skozi Evropski muzej na prostem, v katerem bodo zbrana pričevanja ljudske arhitekture iz vse Evrope, bo še toliko impozantnejša, ker bo lahko predstavila skupne korenine evropske kulturne dediščine. Pri ohranitvi le te pa imajo muzeji na prostem po Evropi že več kot 100 letno tradicijo.

ETNOLOŠKI OBJEKTI NA PROSTEM NA MADŽARSKEM

IMRE GRAFIK

Na simpoziju Slovenskega etnološkega društva "Etnološka dediščina v 21. stoletju" imamo namen nakazati nekaj načelnih, teoretičnih oziroma praktičnih vprašanj na podlagi teženj in primerov z Madžarskega. Prepričani smo, da nas bo pregled le-teh obogatil s splošno veljavnimi izkušnjami. Tako pri zbliževanju muzejsko-muzeološke in spomeniškovarstvene dejavnosti, kot pri vključitvi koncentrirane etnološke dediščine v domači in tuji turizem. Ljudska kultura, narodna tradicija se lahko vključi tudi v vzgojno-izobraževalni proces.

Oktobra 1973 je - v okviru meseca muzejev - bila odprta skupina stavb v Etnološkem muzeju na prostem (Szentendre), ki prikazuje pokrajino ob Zgornji Tiszi. S to otvoritvijo je začel svoj obstoj deželni etnološki muzej na prostem. Izstopil je iz dolgega obdobja načrtovanja in ponovnega načrtovanja in je postal dejavnik našega kulturnega, strokovno-znanstvenega in muzeološkega življenja. Postal je eden najpomembnejših in najpopolnejših ohranjevalcev naše narodne tradicije. Otvoritev skansena v kraju Szentendre je spremljala - včasih pretirana - propaganda s strani tiska, radia in televizije. Zanimanje je bilo veliko, in je od takrat naprej pravzaprav nepretrgano. Vzroke za to pa ne smemo iskati samo v propagandi. Eden od glavnih vzrokov je nedvomno razveseljujoča rast domačega in tujega turizma. Drugi - in mogoče zanimivejši - vzrok je moč iskati v naraščajoči želji po obisku muzejev, razstavišč. Madžarska publika je imela možnost spoznati več podobnih ustanov tudi znotraj meja svoje domovine. In to je še povečalo zanimanje. Kljub temu ni prišlo še do dokončne ocene niti glede na reakcijo obiskovalcev, niti glede na stališča strokovnih, znanstvenih krogov. Toda to bi bilo morda prezgodaj. Sploh pa če upoštevamo, da je sedaj dokončano le 8-10% načrtovanega območja. In to je eksperimentalna enota, ki odraža tudi zmote preteklosti, ker je nastala brez izkušenj. Objekti oziroma enote, ki so bile od takrat postavljene (kompleks stavb iz pokrajine Kisalföld in del stavb iz pokrajine Zahodnega Prekodonavja) zavzemajo še vedno le tretjino načrtovanega območja. Toda toliko lahko že zdaj ugotovimo, da nam stavbne enote - ki stojijo pred nami kot rezultat prve faze gradnje, polne preprek in žrtev - dajejo pobudo tako z vidika stroke kot želja obiskovalcev.

Ideja postavitve etnoloških muzejev na prostem ne izvira iz Madžarske. Prvi muzej na prostem na svetu - Skansen v Stockholmu, ki obstaja še danes - so odprli leta 1891. Reakcija madžarske znanstvene javnosti je bila hitra (etnološka vas v čast tisočletnice obstoja madžarske države), čeprav časovno kratka in nedorečena. Skansen v Stockholmu on obstoj drugih skansenov, ki so mu sledili, je naletel na ugoden odmev s strani obiskovalcev. Polemično mnenje stroke je oblikovala ta posebna oblika in način predstavitve etnološke muzeologije. Ta proces poteka še danes. V posameznih državah in v posameznih obdobjih se je posebej razmahnilo postavljanje etnoloških muzejev na prostem. Kot rezultat tega je danes malo držav,

kjer ne bi imeli kakšnega muzeja na prostem. Terminologijo "etnološki objekti na prostem" uporabljamo zato, ker so med posameznimi skanseni znatne razlike glede znanstvenega cilja, organizacije, tematike, tehnične rešitve. Razlike do danes niso dopuščale uporabe enotne terminologije, ki bi bila enoumna in enotna za vse tipe. Polemike o terminologiji pustimo zdaj ob strani. Poglejmo možnosti, ki jih nudi etnološka muzeologija na prostem preko na Madžarskem obstoječih primerov in nekaterih primerov iz tujine.

1. ETNOLOŠKI MUZEJI NA PROSTEM

Po definiciji ICOM iz leta 1956-57 je "etnološki muzej na prostem" tisti objekt oziroma skupina objektov, ki so jih premestili iz izvirnega okolja ter služijo posebnim muzeološkim in razstavnim ciljem. Znotraj tega razlikujemo različne tipe, ki jih razvrščamo na podlagi količinskih in kakovostnih kazalcev:

1. Zgradba, ki sestoji iz enega samega objekta in je zgrajena in opremljena po izvirni funkciji. Označena je ponavadi s konkretnim imenom zgradbe (Hiša Bakony, Veszprem).
2. Manjša skupina stavb, ki je primerna za predstavitev nekega načina življenja na izvirni ravni, tako da reprezentira naselje, stavbarstvo in opremo le-tega (dvorišče s hišo Palocev, Balassagyarmat).
3. Zgradba, ki sestoji iz več objektov in ima namen prikazati skoraj popolno, toda tipizirano podobo naselja, stavbarstva in opreme neke geografsko-etnološko definirane enote. Stroka jih imenuje "regionalni etnološki muzeji na prostem" (Muzejska vas Gocsej, Zalaegerszeg; Muzejska vas Železne županije, Szombathely).
4. Zgradba, ki sestoji iz več objektov in ima namen prikazati skoraj popolno, toda tipizirano podobo naselja, stavbarstva in opreme, ki je značilna za celo državo oziroma za območja, pokrajine, ki so geografsko-etnološko najbolj značilne za državo. Stroka jih imenuje "centralni ali državni etnološki muzeji na prostem" (Etnološki muzej na prostem, Szentendre).
5. Med etnološkimi muzeji na prostem zavzemajo posebno mesto zgradbe iz več objektov, ki prikazujejo zgodovino ljudske obrti in tehničnih priprav. Namen le-teh je, da zberejo in skupaj prikazujejo objekte ljudske obrti in hišne dejavnosti... Na Madžarskem samostojnega tehničnega muzeja na prostem ni. Za madžarske obiskovalce je najbližja takšna zbirka v Romuniji: Nagyszeben/Sibiu.

S postavitvijo muzeja na prostem, ki jih definira ICOM, se več strokovnjakov ne strinja. Nekateri menijo, da se spomeniki ljudskega stavbarstva ne smejo iztrgati iz izvirnega okolja. Drugi so proti postavitvi skansenov s spomeniško-varstvenega vidika. S tem, ko objekte razmontiramo, prevažamo in na novo postavimo - in s tem izvirna pokrajina izgubi svojo značilno zgradbo - nastane večja škoda kot prednost, ki izhaja iz možnosti, da se lahko ogleda vse koncentrirano. Strokovnjaki se razhajajo tudi glede posameznih tipov. Še posebej glede regionalnih in centralnih oziroma državnih etnoloških muzejev na prostem. Pri izoblikovanju stališča je več težav. Težko je določiti etnično-zgodovinske skupine in geografsko območje le-teh v zgodovini. Ob tem pa so še gospodarske in tehnične težave.

Ključno vprašanje etnološkega muzeja na prostem (po definiciji ICOM-a) je premestitev. Predhodnemu znanstvenemu raziskovanju sledi razstavitve, prenos in končno ponovna postavitve izbranega objekta. Prva faza premestitve oziroma ponovne postavitve je načrtovanje. Tako etnološko, kot tehnično. Druga faza je uresničevanje v praksi, torej gradnja. Sprejemljivo je načelo, da sta na ravni načrtovanja dve možnosti: izvirna zgradba - rekonstruirana zgradba. Pri gradnji pa sta možni rešitvi: premeščena zgradba - kopija zgradbe. Posameznih kategorij ne bi temeljito analizirali, le na to bi radi opozoril, da kopija iz tujega materiala ali s spremenjeno konstrukcijo več ne ustreza zahtevam muzeološke avtentičnosti. V praksi je seveda potrebno spremeniti načela glede večjih ali manjših detajlnih vprašanj. V tem vprašanju so merodajne le splošne zakonitosti. Premestitev posameznih objektov zahteva posebno obravnavo. O tem pričajo tudi dokumenti etnoloških muzejev na prostem.

Muzej na prostem v Tihanyiu na Madžarskem.

II. ETNOLOŠKI OBJEKTI, OHRANJENI NA IZVIRNEM KRAJU

V tem krogu moramo razlikovati 'in situ' ohranjene etnološke objekte, za katere skrbijo muzejske organizacije od tistih, ki so pod upravo drugih organizacij, institucij. Seveda tudi tu razlikujemo različne tipe. In sicer na podlagi količinskih in kakovostnih kazalcev, značilnosti ter muzeoloških in razstavnih ciljev:

1. Ohranitev edine lokalne zgradbe, ki je ponavadi stanovanjska hiša ali delavnica neke ljudske obrti. To je priljubljena metoda muzejskih organizacij, ki zahteva večjo ali manjšo naložbo (lončarjeva hiša, Magyarszombatfa; mlin na vodi, Koszegszerdahely).

2. Zaščita skupine hiš, ki je primerna za predstavitev načina življenja (družbeno-gospodarske biti), naselja, stavbarstva in opreme neke skupnosti v dani mikroregiji. Na Madžarskem je ta tip razširjen in s tem nudi bogate možnosti decentraliziranim muzejskim organizacijam za samostojne pobude (skupina ljudske arhitekture v vasi Hegyhatszentpeter; vinske kleti v Caku).

3. 'In situ' ohranjene enote naselja, stavbarstva v taki razsežnosti, ki bi lahko nastopili z željo po kategoriji regionalnega etnološkega muzeja na prostem. Na Madžarskem takega ni v muzejskih organizacijah. Sem bi spadala kvečjemu skupina hiš v vasi Szalafo (Pityerszer).

Delovanje Državnega zavoda za spomeniško varstvo na Madžarskem je vredno pozornosti glede 'in situ' ohranjenih kmečkih zgradb pri vseh treh navedenih tipih. Dosegli so lepe rezultate predvsem pri ohranjanju cerkvenih objektov in objektov ljudske obrti. Zelo si prizadevajo tudi pri ohranitvi večjih enot posameznih naselij (protestantska cerkev, Takos; mlin na vodo, Turistvandi; Holloko, županija Heves). Škoda je le, da funkcioniranje teh zgradb ni v zadovoljivi meri v soglasju z željami in zahtevami etnološke muzeologije.

III. OSTALE ZGRADBE NA PROSTEM

Posebej moramo omeniti t.i. vaške muzeje, pokrajinske hiše z etnološkim obeležjem, dalje t.i. spomeniške hiše, ki dokumentirajo tudi etnološke pojave. Le-te so nastale in nastajajo kot rezultat domoznanskih in lokalno-zgodovinskih gibanj, ki se vedno bolj razvijajo (lokalnozgodovinska zbirka, Pankasz; spominska hiša pesnika Berzsényija, Egyházashetye).

DELOVANJE ETNOLOŠKIH ZGRADB NA PROSTEM

Ob koncu moramo govoriti o obratovanju, funkcioniranju, strokovnem delu in storitvah etnoloških muzejev na prostem. S tega vidika - mogoče niti ne z najprimernejšimi besedami - razlikujemo "mrtve" in "žive" zgradbe. Med mnenji predstavnikov stroke so na tem področju znatne razlike. Splošno je razširjeno, da posamezne objekte opremijo na podlagi znanstveno ovrednotenih družbeno-gospodarskih značilnosti. "Oživitev" etnoloških zgradb na prostem je nesporno utemeljeno. Toda na tak način in na taki ravni, ki še ne moti temeljnega znanstvenega cilja. Institucija in njeno območje naj ne postane le turistična, tujskoprometna senzacija in območje trgovskih teženj. Tu bi radi spomnili na floro in favno v stockholmskem skansenu, ki želi ustvariti avtentično okolje. Pomembno vlogo imajo na tem področju obrtniki, ki jih lahko opazujemo med delom. V ta namen služi tudi oprema, ki jo občasno spreminjajo (npr. ob kakšnem koledarskem prazniku). V nekaterih stavbah, ki jih uporabljajo kot razstavišče, se vrstijo razstave z različno tematiko. Posebno vprašanje je, ali so etnološke zgradbe na prostem lahko samo dokumentacije izumirajoče kulture? Ali so lahko inspirativna,

obnavljajoča moč za neko novo kulturo, ki služi spremenjenim potrebam? Prepričani smo, da so lahko.

In je tudi treba izkoristiti možnosti, ki jih nudijo etnološki muzeji na prostem. Tako pri zgodovinski, družbeni kot pri estetsko-oblikovni vzgoji.

Madžarskim etnologom in muzeologom, sodelavcem v zavodih za spomeniško varstvo in tehničnim strokovnjakom se odpira velika možnost, da na podlagi mednarodnih in domačih izkušenj ustvarijo državni etnološki muzej na prostem. Le-ta naj bi po zamislih predstavil tradicionalno materialno kulturo madžarske vasi in madžarskega trga. Upoštevajoč razlike v načinu življenja raznih družbenih slojev in skupin, narodnostnih skupnosti, poklicnih skupin, ki so živeli v vaseh in trgih. Vse to - variante in spremembe v načinu življenja v državi pred industrijsko revolucijo - naj bi, po načrtih, prikazale opremljene stavbe iz različnih pokrajin države, ki bi bile združene v t.i. pokrajinske enote. Ta predstavitev, glede posebnega položaja Madžarske, bi dala možnost pregleda srednjeevropske razsežnosti.

MUZEJI NA PROSTEM V SLOVENIJI

Prvi pobudniki za postavitve muzeja na prostem so bili muzealci etnologi že v 30. letih 20. stoletja. Zavzemali so se za pridobitev samostojnega poslopja Slovenskega etnografskega muzeja (ustanovljenega že leta 1923) z večjim parkom, v katerem bi s posamičnimi objekti iz cele Slovenije predstavili (še posebno poudarjeno!) razlike v ljudskem stavbarstvu in stanovanjski kulturi.

Do konkretnjših načrtov za muzej na prostem je prišlo šele po 2. svetovni vojni vzporedno z novim idejnim načrtom prostorske rešitve Slovenskega etnografskega muzeja, ki pa še do danes ni izpeljan.

Do uresničitve zastavljenega programa ni prišlo zaradi več razlogov, pa tudi "muzejsko-pedagoški pristop predstavitve arhitekturnih spomenikov na neko izbrano lokacijo je bil v nasprotju s splošno veljavnim in zakonsko opredeljenim načelom varovanja spomenikov 'in situ', na kraju samem" (Spomeniška zakonodaja, VS₁, Ljubljana 1948, št.3-6), kar je zagovarjala služba za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Kljub deklaraciji ICOM-a o muzejih na prostem iz leta 1957, ki je potrdila in upravičila vsa dotedanja prizadevanja za postavitve centralnega muzeja na prostem, je razvoj muzejskega varstva še nadalje potekal v senci varstvene dejavnosti. Deklaracija je izpostavila nujnost procesa prenosa objektov ljudskega stavbarstva na novo

lokacijo, še posebno, če jih ni mogoče ohranjati na mestu samem, in so že tako ali tako izgubili svoje prvotno okolje; ti dve zahtevi predstavljata temelj teorije in filozofije konservatorstva.!

V šestdesetih in na začetku sedemdesetih let je prišlo do desetih zametkov lokalnih muzejev na prostem ob muzejih ali kulturnih spomenikih. Vanje je bilo prenesenih okoli trideset objektov. V zadnjem desetletju se uspešno razvijata le dva, in to v Rogatcu in v Sečovljah.

Omenjena deklaracija ICOM-a je bila dopolnjena leta 1972 z zahtevami po predstavitvi celotnih naselij s pripadajočimi obdelovalnimi površinami in kulturne krajine v sklopu muzejskih predstavitev kot nedeljive vezi med naravno in kulturno dediščino.

Približno pred desetimi leti so se zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine kadrovsko okrepili z etnologi konservatorji, ki so postali poglobljeni pobudniki za postavitve muzejev na prostem. To zamisel je še dodatno vzpodbudilo posvetovanje Slovenskega etnološkega društva o tej problematiki leta 1981 in samo zaskrbljujoče stanje ljudskega stavbarstva.

Kljub osrednjemu konservatorskemu načelu, ki zahteva varovanje objektov na mestu nastanka v nespremenjeni obliki in funkciji, prihaja do neprimernih posegov in rušenj prav zaradi specifične obravnavanega stavbnega fonda (številčnost, problematika zasebnega lastništva, živa funkcija). Ljudsko stavbarstvo je bolj kot ostale 'spomeniške' zvrsti pod stalnim pritiskom družbenoekonomskega razvoja in z njim povezanimi spremembami v bivalni kulturi in celotnem načinu življenja.

Sredi 80-ih let je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Kranj dal pobudo za postavitve centralnega muzeja na prostem pri gradu Krumperk v občini Domžale. Izdelano je bilo že več spremljajočih gradiv, v preteklem letu pa je Zavod iz Kranja v sodelovanju z vsemi etnologi konservatorji, z Zavodom RS za varstvo naravne in kulturne dediščine ter Slovenskim etnografskim muzejem pripravil elaborat, v katerem je jedro seznam objektov ljudskega stavbarstva, ki jih lahko prenesemo v muzej na prostem.

Ta projekt, ki ga lahko imenujemo "Nacionalni program varovanja objektov ljudskega stavbarstva v centralnem muzeju na prostem", je plod zbližanja muzeoloških in varstvenih stališč glede potrebe, smotrnosti **dodatnega** varstva ljudskega stavbarstva v muzejih na prostem.

V zadnjih letih prihaja v neposredni zvezi z združevanjem Evrope do ponovnega razcveta zavesti o nacionalni pripadnosti in s tem povezanim snovanjem in širitvijo lokalnih ter regionalnih muzejev na prostem. Še posebno po 14. dnevih Združenja evropskih muzejev na prostem v Rožnovu na Češkem smo se udeleženci posveta zavzeli za postavitve regionalnih muzejev, ne pa centralnega, na nacionalnem nivoju. Zavedamo se, da bi pri nas regionalni muzeji na prostem (z izpostavljenjo pedagoško funkcijo) predstavili v čimvečji možni meri življenje v preteklosti od

gmotne, družbene pa do duhovne kulture in v mnogočem doprinesli k zorenju sodobne nacionalne zavesti.

Irena Keršič, kustos etnolog
Slovenski etnografski muzej

Zvezdana Koželj, sam. svetovalka za varstvo etnološke dediščine,
Z RS VNKD

Silvester Gaberšček, etnolog konservator
Zavod VNKD Kranj

Aleš Hafner, arhitekt konservator
Zavod VNKD Kranj

Lokacije muzejev na prostem v Sloveniji

ETNOGRAFSKI MUZEJI V EVROPI

Prvi kongres evropskih etnografskih muzejev, Pariz 1993

IRENA KERŠIČ

V letu 1993 načrtujejo v Parizu prvo srečanje etnografskih muzejev na evropski ravni. Organizator oz. koordinator tega kongresa je pariški Musée des Arts et Traditions populaires (ATP) skupaj s francoskim komitejem ICOM-a. Organizatorji so na ta kongres povabili strokovnjake etnografskih muzejev iz vse Evrope s ciljem, da bi v spremenjeni Evropi z zelo različnim izhodiščnim položajem na vzhodu in zahodu poudarili pomen identitete in kulturne dediščine, ki jo hranijo etnografski muzeji.

Kljub različnim razmeram in podedovanim kulturam se na vzhodu in zahodu Evrope pojavljajo podobna vprašanja, na katera bodo muzealci in teoretiki skušali na prvem kongresu evropskih etnografskih muzejev tudi odgovoriti.

Obstoj kulturnih razlik je danes vedno bolj ogrožen. Kaj narediti, da temu ne bo tako? Kakšno vlogo pri tem imajo etnografski muzeji? Kajti prav ti hranijo, raziskujejo in razstavljajo neizmerno različnost kultur, ki bi morale pomeniti vir ustvarjalnega oplajanja za Evropo jutrišnjega dne.

Ali lahko z boljšim poznavanjem kulturne dediščine bolje razumemo tudi današnjo situacijo v Evropi? Končno so postavljena tudi vprašanja, kakšne strategije raziskav moramo načrtovati v bodoče, katere dodatne ukrepe moramo sprejeti in kakšno pomoč potrebujejo nekateri etnografski muzeji.

Nakazana vprašanja so razporejena v štiri velike teme (sestavljene 30.9.1991) oz. področja refleksij, ki jih bomo tu predstavili dobesedno:

1. ETNOGRAFSKI MUZEJI V EVROPI REGIJ

Tipi, oblike, cilji

1.1. Definicije

Od muzejev tako imenovanega ljudskega življenja do muzejev splošne etnologije. Ali lahko pojem etnografskih muzejev razširimo na vse muzeje, ne glede na to iz katerega obdobja so in katerim je etnologija osnovna disciplina?

Zbirke. Obsežnost pojma 'predmet' k obširnejši kategoriji 'dokument'. Kako predmet - dokument vstopi v kolekcijo?

1.2. Kulturne meje in politične meje

Njihova vloga, regionalni in nacionalni obseg, kulturne značilnosti znotraj političnih in ekonomskih enot.

1.3. Mreže in programi

Mreže v prostoru, mreže, ki se ustanavljajo, programi, ki so v teku.

1.4. Za evropski pravilnik etnografskih muzejev?

Ali ni čas za profesionalce, ki delajo v etnografskih muzejih, da ustanovijo združenje po etničnih principih in povabijo vlade, od katerih so odvisni, da jih podprejo pri določenih obveznostih, ki se tičejo ohranjanja, pomena in uporabe etnološke dediščine v Evropi in po svetu.

2. MODERNIZACIJA: KAJ NAREDITI?

Kako je preteklost združena s sedanostjo? Kako lahko razvijamo pogoje za kritičen pogled elementov, ki sestavljajo neko identiteto oz. kulturno identiteto? Kako lahko obstajanje preproste etnološke dediščine, ki jo hranijo etnografski muzeji, poraja napredna razmišljanja?

2.1. Raziskava

Poleg splošno znanih raziskav iz ruralnega sveta še raziskave mest, predmestij industrijskega okolja, migracije, manjšine...

2.2. Neevropske etnografske zbirke

Kakšne uporabe in do kam? Kakšno mesto lahko muzeji namenijo drugim kulturam?

2.3. Sodobne obrti in ustvarjanje

Kakšno posredovalno vlogo imajo lahko muzeji pri tem?

2.4. Pridobitve in kulturna politika

Kakšne zbirke, za kakšne kulturne akcije?

3. ETNOGRAFSKI MUZEJI, NJIHOVI OBISKOVALCI IN NJIHOVI POMENI IZRAŽANJA

3.1. Poznati publiko (obiskovalce)?

Kakšni so najboljši pogoji za pospeševanje dialoga, za povečanje avdience?

3.2. Muzeografija

Ali stalne razstave opustiti? Razstava: Kakšne elemente naj vsebuje in koliko vsakih? Specifika 'jezikov', ki se uporabljajo v etnografskih muzejih.

3.3. Primer ekomuzeja,

prispevki in razvoj ekomuzeologije.

3.4. Vodnik po evropskih etnografskih muzejih?

4. ZNANSTVENE RAZISKAVE, DOKUMENTACIJA, INTERDISCIPLINARNOST

4.1. Etnološke raziskave in evropski muzeji, poročila nekaj pomembnih primerov.

4.2. Vloga raziskave in aplikacija zgodovinskih metod k študiju kolekcij. Kako razviti to prakso za evropsko etnologijo?

4.3. Dokumentacija za publiko? Za raziskovalce? Kako? Koliko?

4.4. Od raziskave do kulturne akcije, definicija evropskih in transnacionalnih raziskovalnih programov.

Kongres bo potekal predvidoma v ATP v Parizu. Pričakujejo okrog 300 udeležencev, etnoloških muzealcev iz vse Evrope. Pri tem je za vsako deželo predvideno omejeno število udeležencev. Kongresna jezika sta francoščina in angleščina. Za leto 1993 predviden kongres bo trajal 3 dni, koordinacija Martine Jaoul, ATP Pariz, 6, Avenue du Mahatma Gandhi.

MEDNARODNO POSVETOVANJE O VLOGI ETNOGRAFSKIH MUZEJEV DANES

Videm, 13. in 14. december 1991

INGA MIKLAVČIČ-BREZIGAR

Posvetovanje o etnografskih muzejih in njihovi vlogi danes je potekalo v Vidmu, v organizaciji Furlanske filološke družbe (Società Filologica Friulana), sodelovali pa so etnologi in etnografi iz Furlanije-Juljske krajine, Karnije, Avstrije, Hrvaške in Slovenije. Pobudnica posvetovanja je bila prof. Andreina Nicoloso-Ciceri, znana raziskovalka tradicionalne ljudske kulture Furlanije, Beneške Slovenije in Karnije.

Prispevki s posvetovanja bodo sicer objavljeni v zborniku Furlanske filološke družbe, vendar bi rada že ob tej priložnosti predstavila najpomembnejše misli o razvoju, usmeritvah in problematiki etnografskih muzejev danes, ki so bile podane na posvetovanju.

Predsednik Furlanske filološke družbe Alfeo Misau je v nagovoru poudaril možnosti razvoja etnografskih muzejev v prihodnje, ne le v turističnem smislu, pač pa tudi zato, ker zna sodobna družba toliko bolj ceniti tradicionalno ljudsko kulturo, kolikor bolj se od nje oddaljuje. Varovanje in skrb za elemente identitete naroda, ki so se izoblikovali v času tradicionalne ljudske kulture - torej predvsem elemente jezika in kulture, so ključni razlogi, ki etnografskim raziskovanjem in seveda etnografskim muzejem dajejo izreden pomen.

Prof. Roberto Togni (profesor muzeologije v Trentu) je v predavanju o etnografskih muzejih za devetdeseta leta in o glavnih usmeritvah etnološkega dela v Evropi poudaril pomen "vidnega" oz. "otipljivega" materiala, ki ga hrani muzej in pomen predstavitve tega materiala v muzejski razstavi kot "predstavi" - "spettacolo". Muzej,

ki bi se omejil le na avdiovizualna sredstva, bi po profesorjevem mnenju zgrešil svoj namen. Na področju muzejske etnografije se vedno bolj izraža usmeritev v pluridisciplinarno raziskovalno delo in analogne predstavitve materiala v skladu s pluridisciplinarnim značajem ljudske kulture. Kot primer je prof. Togni navedel francosko etnografijo, kjer se etnografi ukvarjajo tudi z arheologijo in prazgodovino. Tako zastavljena razstava predstavlja kompleksnost določene kulture in ob prikazu evolutivnega momenta predstavljene kulture, lahko vzpostavi prepričljiv dialog z obiskovalcem.

Prof. Togni je opozoril še na nekaj problemov sodobne usmeritve etnografije v muzejih:

- dokumentiranje današnjega načina vsakdanjega življenja in soočenje s tem življenjem;
- s tem povezano problematiko občasnih razstav, ki so v nekaterih muzejih Francije in Švice že prevladale nad konceptom stalne razstave, saj omogočajo muzeju posredovanje svojega dela v trenutku aktualnih dogajanj;
- v etnografskem muzealstvu pa se tudi kaže tendenca predstavitve predmetov na razstavah kot uporabnih predmetov, ne pa kot "izrednih dragocenosti", ki morajo biti na vsak način zavarovane pred obiskovalcem.

Na posvetovanju je Klaus Beitzl iz dunajskega Etnografskega muzeja predstavil projekt "EURETNO", ki ima namen povezati vse etnografske muzeje Evrope in pripraviti srečanje etnografskih muzejev v Parizu leta 1993. Projekt izhaja iz pomena etnografskih muzejev za ohranjanje pričevanja o tradicionalni ljudski kulturi v Evropi, ki je v nevarnosti, saj se zaradi asimilacije evropska družba razvija v enotno "monokulturo".

V nadaljevanju teoretičnih prispevkov je bil poudarjen pomen etnografskih muzejev v lokalni skupnosti ter dejstvo, da moremo določene kulturne elemente ovrednotiti le v sozvočju s socialno-ekonomskimi pogoji, pod katerimi so se razvili. Tudi v Italiji je položaj etnografskih muzejev precej težaven, je v svojem prispevku razložila ravnateljica Mestnega muzeja iz Gorice Maria Masau-Dan, ki je kritizirala pojav "velikih" občasnih razstav, zadnje čase izredno popularnih v Italiji. Publika je te razstave sicer izredno dobro sprejela, saj so bolj atraktivne kot stalne "statične" razstave. Vendar pogosto na račun takih velikih razstav, ki so tudi finančno zelo zahtevne, trpi redno delo v muzeju.

S posameznimi prispevki pa so se udeleženci dotaknili tako problematike inventariziranja kot računalniške obdelave etnografskih predmetov ter didaktičnega pomena razstavnih predmetov (na primeru razstave "Ritratti di Carnia tra '600 e '800 -fondazione Ciceri" - razstava portretov ljudi iz Karnije, ki ga je muzeju v Tolmeču darovala družina Ciceri oz. prof. Andreina Nicoloso-Ciceri; razstava je etnološko obarvana s posebno predstavitvijo oblačil portretirancev).

V okviru predstavitve posameznih muzejev pa so se predstavili:

Etnografski muzej v Zagrebu:

poročal je ravnatelj muzeja prof. Frlan, poudaril pa je reorganizacijo in obnovo

muzeja ter delo na računalniški obdelavi podatkov, za kar trenutno uporabljajo program MODES.

Karnijski muzej ljudske umetnosti "Michele Gortani" v Tolmeču - Museo Carnico delle Arti Popolari "Michele Gortani", Tolmezzo :

v predstavitvi je ravnatelj muzeja Domenico Molfetta poudaril interpretacijo objektov v okviru družbenih in ekonomskih pogojev, pri razstavnem materialu pa se nagibajo k rekonstrukciji ambientov - predstavitev celovitih ambientov n.pr. hiše se jim zdi najbolj primerna za rekonstrukcijo realnosti - v dobrem in slabem. Na ta način postane etnografski muzej čitljiv obiskovalcem. Kot negativni primer navaja kolekcionarski tip razstave, češ da je n.pr. narobe postaviti razstavo skrinj, ne da bi prodrl v pomen, ki ga je imela skrinja v družbi in družini.

(Pripomba Julijana Strajnarja, češ da tak način vodi spet v romanticizem in v končni fazi do enakosti muzejskih ambientov v vsej srednji Evropi, s tem pa se zabrišejo razlike, ki določajo identiteto narodov, je bila vsaj zame povsem sprejemljiva. Mislim pa, da bi glede na okoliščine bilo potrebno vzpostaviti oba tipa muzejev. Materialna kultura ljudstev, ki živijo v srednjeevropskem prostoru je res zelo podobna, zame je bilo to dejstvo pravzaprav izredno prijetno spoznanje. Ob razlikah, ki nas ločujejo, pa je dobro pokazati tudi elemente, ki nas povezujejo.)

Muzej v Tolmeču pa predlaga tudi pomembne razširitve dejavnosti etnografskih muzejev: n.pr. ustanavljanje delavnic v bližini muzeja, kjer bi po vzorcih muzejskih predmetov izdelovali spominke in uporabne predmete, ter raziskovali in ohranjali izvirne obrtniške tehnike; predlagajo tudi ustanavljanje stalnih raziskovalnih centrov muzeja ter želijo v muzej vdahnuti življenje ("un accento di vivacità e di vita").

Etnografski muzej v Vidmu - Museo Etnografico di Udine:

muzej je trenutno v krizi, nujna pa je predvsem pridobitev stalnega sedeža muzeja in upravne strukture.

Muzej v Maranu - Museo di Marano :

muzej je nastal iz želje lokalnih prebivalcev, ki so zbrali predmete, da bi prikazali tipične kulturne elemente, ki oblikujejo identiteto tega malega ribiškega kraja. Muzej živi s krajem oz. kraj z muzejem, saj si prebivalci zdaj želijo razširiti svoje volontersko delo tudi na raziskovanje in študij kulture svojega kraja.

Muzej v Fari - Museo di Fara d'Isonzo :

muzej je posvečen kmečki kulturi, ukvarjajo pa se tudi z didaktičnimi tečaji in pripravljajo program občasnih razstav.

Muzej v gorski vasi Sauris -

projekt etnografskega muzeja in informativnega centra v Saurisu, gorski vasi v Karnijskih Alpah sta predstavila etnograf Gian Paolo Gri in arhitekt Pietro Gremese. Projekt poteka v okviru integralnega projekta revitalizacije kraja, prof. Gri pa je predstavitev začel s pomenljivimi besedami: "Zadržati ljudi v gorah je težko, zadržati ljudi v gorah, ne da bi uničili gore, je dvakrat težje." ("Tenere la gente nel montagna e una scommessa difficile, tenere la gente nel montagna senza smontare la montagna e una scommessa doppiamente difficile."). Poleg samega muzeja in

informativnega centra s kolekcijo lokalnega etnografskega materiala in informacijami v okolici muzeja in v sami vasi načrtujejo še dodatne etnografske objekte v obliki skansena. Problematika je podobna problematiki projekta Trenta, razmišljanja o funkcioniranju bodočega kompleksa pa potekajo po podobnih usmeritvah, zato je zanimivo navesti osnovne točke bodočega funkcioniranja muzeja na katere je opozoril prof. Gri:

1. Vsa struktura muzejskih stavb mora delovati praktično brez profesionalnega osebja. Razen osnovnih vzdrževalnih del in oskrbe mora biti bodoče funkcioniranje muzejskega in informativnega kompleksa zasnovano na voluntarizmu lokalnega prebivalstva.
2. Financiranje kompleksa poteka preko centralnih muzejev, prav tako pa tudi preko lokalnih organizacij.
3. Nujno je, da se v celotni strukturi kompleksa ohrani želja po razvoju in napredovanju; zato je potrebno razvijati dejavnosti, povezane z muzejem, in jih podpirati; nujna je tudi povezava s turizmom, vendar ne masovnim.
4. Pri samem postavljanju muzeja je važno vzpostaviti objektivno distanco - "pogled od zunaj" ("lo sguardo esterno"), posebej pri zbiranju materiala in podatkov in vzpodbuditi kulturni razvoj med prebivalci.
5. Ohranjati institucijo občasnih razstav in stalno kroženje materiala; ob vzpodbujanju ohranjanja etnografskega materiala na domovih pa je nujno osveščanje o pomenu in vrednoti tega materiala.

Projektu Sauris daje poseben pomen medsebojna prepletenost današnjega življenja krajevne skupnosti in muzejske prezentacije zgodovinsko-etnografskih elementov razvoja te skupnosti.

Slovenski etnografski muzej iz Ljubljane:

prof. Julijan Strajnar je predstavil razstavo ljudskih glasbil.

Muzej iz Pušje vasi - Museo dell Venzzone "Luigi Ciceri": kraj je bil obnovljen po potresu 1976 po načelu konservatorskega obnavljanja stavbne dediščine, muzej pa je še v obnovi.

Pokrajinski muzej zgodovine in umetnosti v Gorici - Museo Provinciale di Storia e Arte in Gorizia:

muzej je že med drugo vojno ob postavitvi v palači Formentini ob Goriškem gradu izražal italijanskost Gorice, ideološka nota v predstavitvi gradiva pa se odraža še danes; problematika muzeja je torej v vsebinskem preoblikovanju ("risistemazione") muzeja.

Goriški muzej Nova Gorica -

predstavila sem razvoj in delo etnološkega oddelka Goriškega muzeja.

Med privatnimi etnografskimi muzeji sta se na posvetovanju predstavila Muzej v Susegani - Museo della Vita Agricola e del Vino, ki je po besedah njegovega ustanovitelja in skrbnika prof. Cosulich predvsem muzej kmečkega življenja in vina ter razstavlja okrog 4000 predmetov, posebnost muzeja pa so zbirke obrtniških

delavnic za posamezne obrti, ter privatni muzej advokata Formentinija v Števerjanu (San Floriano del Colio), kjer so zbrani predmeti ljudske kulture in vinogradništva v Furlaniji.

Ob koncu posvetovanja je prof. Togni udeležencem predlagal nov način povezovanja etnografskih muzejev na območju Alpe-Jadran. Po vzgledu organizacije "EURETNO" naj bi se povezali v mrežo etnografskih muzejev "ALPETNO", sodelovanje pa naj bi potekalo preko:

- kroženja informacij, raziskovalcev, študentov in razstav.
- institucije skupin, ki bi sicer delovale ločeno, vendar s skupnim ciljem,
- koordinacije specifičnih prispevkov, ki jih lahko predstavijo muzeji alpskega področja na srečanju "EURETNO" v Parizu leta 1993.

Prvo konkretno povezovanje muzejev alpskega področja bi torej lahko potekalo preko krožne fotografske razstave muzejev, ki bi se vključili v "ALPETNO".

Ali bo srečanje v Vidmu rodilo konkretne rezultate je seveda stvar prihodnosti, očitno pa ima etnografija, pravzaprav etnologija v muzejih še veliko dela in možnosti.

Trentarske strehe in ograje. (fototeka glasbeno narodopisnega inštituta, foto: M. Pegan)

MUZEJI NA PROSTEM NA RAZPOTJU

JIRI LANGER

Enajstega oktobra 1991 je poteklo sto let delovanja gibanja za muzeje na prostem, ki ima zadnjih petintrideset let tudi Evropsko združenje, pridruženo ICOM-u. Na petnajstih konferencah so doslej že razpravljali o vseh vidikih zasnov in upravljanja muzejev na prostem.

V zadnjih letih se predstavniki muzejev na prostem vedno bolj zanimajo za združevanje komercialnih in znanstvenih vrednosti posameznih muzejev, kar je rezultat ekonomske situacije. Tako imajo dejavnosti muzejev poleg znanstvenega tudi komercialni pomen.

Na 14. konferenci v Čehoslovaški je bila predlagana glavna tema naslednjega, jubilejnega srečanja na Švedskem: bodočnost muzejev na prostem. Nujno je spoznanje, da so bili muzeji na prostem v sto letih obstoja tesno povezani z narodovo tradicijo in etnografsko znanostjo. V osrednji Evropi so po teoriji "Voerter und Sachen" veljale natančne analitične metode opisovanja in ohranjanja posameznih predmetov brez ozira na njihovo funkcijo (npr. ohranjanje ornamentalnih elementov in intenzivna konservacija spremenijo funkcionalne lastnosti lesa, še več, originalne konstrukcije morajo prenašati klima naprave in podobno).

Sedanje metode kulturne in socialne antropologije v muzejih na prostem priporočajo prikaz posameznih elementov vsakdanjega načina življenja. Izkušeni Skandinavci se po hazelijevem konceptu najraje odločajo za sistem funkcionalne zasnove in eko-muzeja (v glavnem v Franciji in na Norveškem). Eksperimentirajo s tradicionalnim upravljanjem tako da pritegnejo k delu v muzeju številne amaterje.

Drug vidik je v različnem pristopu različnih generacij. Starejše generacije se naslanjajo na terenske vire in jih zato smatrajo za nenadomestljive. Mlajše generacije pa se nagibajo k predstavitvi sistema in so pripravljeni poseči po znanstvenih rekonstrukcijah.

Ravno sedaj se zamenjuje generacija ustanoviteljev in prvih organizatorjev (razen v skandinavskih muzejih, kjer so za generacijo starejši) in nasprotja med emocionalnim in racionalnim načinom predstavitve so zelo pereča.

15. konferenca je podprla bistroumen hazelijev koncept v katerem si obe zasnovi nista nasprotujoči, temveč skupaj bogatijo napore etnografov. Mladi učenci, ki prevzemajo vodenje muzejev se predvsem trudijo v smeri tolerantne integracije s ciljem, predstaviti širok pregled kulture in načina življenja vseh plasti družbe brez pregrad tradicionalistične znanosti.

(Po reviji *Ethnologia Europae Centralis* prev. M.F.)

ETNOLOGIJA V MUZEJIH NA MADŽARSKEM

MARIJA KOZAR-MUKIČ

Etnološke zbirke v madžarskih muzejih so komaj več kot sto let stare. Najpomembnejše vprašanje v zgodovini teh zbirk je bilo, kako naj bi postali predmeti, ki so jih v začetku zbirali kot zanimivosti, nacionalna vrednota, izhodišče za znanstveno raziskovanje.

Na etnološkem oddelku Madžarskega narodnega muzeja (Magyar Nemzeti Múzeum) so ob ustanovitvi leta 1872 imeli le zbirko predmetov iz Azije. V zadnji tretjini 19. stoletja pa so pridobili vedno več predmetov, značilnih za življenje madžarskega in nemadžarskega prebivalstva Karpatskega bazena. Več kot deset tisoč predmetov so prevzeli od 'Etnološke vasi', ki je bila v Budimpešti postavljena za časa proslav tisočletnice Madžarske (1896). Na podlagi tega je Zsigmond Batky pripravil tipologijo madžarskih etnoloških predmetov in je l. 1906 izdal priročnik za urejanje etnoloških zbirk v muzejih na podeželju.¹ Na podlagi tega priročnika, ki se uporablja še danes, se je izoblikoval dokaj enotni sistem inventarizacije etnoloških zbirk v muzejih na Madžarskem. Delo v podeželskih muzejih so v 1920-30-ih letih koordinirali sodelavci Etnološkega muzeja v Budimpešti (ustanovljen l. 1892).

Leta 1949 je začel delovati Državni center za muzeje in spomeniško varstvo, ki je imel nalogo, da pripravi poddržavljanje vseh muzejev ter izoblikuje nov muzejski sistem. Od leta 1953 usklajujejo delo v muzejih na Madžarskem referenti na Oddelku za muzeje pri ministrstvu za kulturo. Poskušali so izoblikovati enoten sistem. Centralno so financirali nakup predmetov, postavitve razstav, in spodbujali enotno etnološko dokumentacijo.

Z letom 1962 se začena nova doba v zgodovini madžarskih muzejev. Takrat so začeli z organizacijo sistema županijskih muzejev. To je pomenilo hkrati decentralizacijo in centralizacijo. Vloga budimpeštanskih organizatorjev se je zmanjšala. V okviru posameznih županij pa je to pomenilo centralizacijo, saj so vse muzeje, razstavišča in zbirke podredili županijskim muzejem. Tako je nastalo enotno muzejsko omrežje, ki so ga do leta 1990 financirali županijski sveti. Po spremembi sistema na Madžarskem se muzeji načelno lahko osamosvojijo, je možnost za decentralizacijo. Dejansko pa še naprej obstaja omrežje županijskih muzejev, saj posamezni mestni in vaški uradi samouprave nimajo dovolj finančnih sredstev za vzdrževanje muzejev. Muzeji, ki so ostali v okviru županijskih muzejev, so financirani še naprej iz državnega proračuna.

Županijski muzeji zbirajo predmete in dokumente na celem območju županije in imajo kustose različnih strok (etnologija, arheologija, zgodovina, naravoslovje, umetnostna zgodovina ipd.). Tudi **pokrajinski muzeji** zbirajo na celotnem območju županije, toda niso več tako kompleksni kot županijski muzeji. Omejujejo se le na določeno področje, največkrat na lokalno zgodovino ali etnologijo.

Mestni ali vaški muzeji zbirajo le gradivo - večinoma lokalno zgodovinsko in etnološko - določenega naselja. V 60-ih letih se razmahne ustanovitev t.i. 'pokrajinskih hiš', 'in situ', ohranjenih spomenikov ljudskega stavbarstva. To so samo razstavišča. Tam, kjer so tudi **etnološki muzeji na prostem**, so prej omenjena razstavišča pod upravo le-teh, vsi skupaj pa so pod upravo županijskega muzeja. Etnološko delo v županijskih muzejih strokovno koordinirajo sodelavci Etnološkega muzeja v Budimpešti.

Etnološke zbirke v raznih muzejih na Madžarskem hranijo tudi razne dokumente. To so rokopisi, fototeka, diateka in tudi filmoteka, avdioteka. Različne tipe muzejev na Madžarskem lahko definiramo tudi s številom predmetov, ki jih hranijo.

Tako naj bi imeli županijski muzeji povprečno do 9-15000 etnoloških predmetov. Pokrajinski muzeji od 4 do 7 tisoč, mestni in vaški muzeji pa od 1000-3000 predmetov. V županijskih muzejih je okrog 80-100 tisoč listov rokopisne dokumentacije in od 5-30000 fotonegativov. Od konca 60-ih let skoraj vsak županijski muzej izdaja svoj letopis, v katerem so objavljene tudi etnološke študije. Etnološki muzej v Budimpešti in Etnološki muzej na prostem v kraju Szentendre imata skupaj blizu 200000 predmetov, več kot poldrugi milijon listov rokopisnega gradiva in blizu 400000 fotonegativov. V zbirki so predmeti in dokumenti od druge polovice 18. stoletja naprej, ki izvirajo s celotnega območja Madžarske. Nanašajo se na madžarsko in nemadžarsko prebivalstvo. Zbirke v podeželskih muzejih so mlajše. Shranjujejo gradivo iz zadnje tretjine 19. stoletja in iz 20. stoletja.

Število etnoloških predmetov v županijskih muzejih je približno tolikšno, kot število predmetov v Etnološkem muzeju v Budimpešti. Število fotonegativov in rokopisnih listov pa je enako številu le-teh v dveh državnih muzejih. Tretjo tretjino etnološke zbirke Madžarske sestavljajo predmeti in dokumenti v pokrajinskih, mestnih, vaških muzejih ter muzejih na prostem. Ta zbirka predmetov in dokumentov je - po mnenju madžarskih etnologov - lahko izhodišče za obnovo etnološke znanosti na Madžarskem v prihodnje.²

To gradivo je le delno obdelano in žal ni vedno dovolj dokumentirano. V letih 1950-1960 je število podeželskih muzejev hitro naraslo. V tem obdobju je postalo ogroženo tradicionalno kmečko življenje. Čez noč so postali predmeti in z njimi povezano znanje, ki se je nakopičilo skozi stoletja, brez vrednosti. Muzeji so reševali, kar se je le dalo. Raziskovalno delo so zanemarjali v prid zbirateljskemu. Kustosi so si prizadevali, da bi - kolikor je bilo mogoče - popolno in natančno popisali oziroma zbrali sestavine ljudske kulture, ki jih je treba rešiti pred pozabo in spreminjanjem. Za to obdobje je torej značilno predvsem zbiralstvo in pomanjkanje teoretskega poglobljanja.

Danes dela v madžarskih muzejih blizu 150 kustosov-etnologov, ki so že diplomirani in opravljajo svoje delo strokovno. Gradivo, ki so ga kolegi-predniki rešili pred uničenjem, je temelj za nadaljnje znanstvene obdelave madžarske etnologije.

Madžarsko etnološko društvo (od 1889) je v začetku nadomeščalo neobstoječe etnološke ustanove. Pozneje je podpiralo nastanek le-teh in do danes združuje

etnologe, ki delujejo v raznih ustanovah, ter vse prijatelje ljudske kulture, nestrokovnjake. Društvo je v svojem glasilu *Ethnographia* (od 1890) redno poročalo in poroča tudi o etnološkem delu v muzejih. Dolgo časa so bili muzeji edini okvir etnološkega znanstvenega dela. Sredi 60-ih let so nastale druge ustanove: Inštitut za etnologijo pri Madžarski akademiji znanosti, samostojni Etnološki muzej na prostem v kraju Szentendre. Razmahnilo se je tudi znanstveno delo sodelavcev Etnološkega oddelka na univerzi v Budimpešti.

Položaj etnološkega raziskovanja na Madžarskem in perspektive le-tega je bila tema posvetovanja etnologov leta 1988.³ V zadnjih 20-30-ih letih se je povsod po svetu, tako tudi na Madžarskem, začela naša stroka spreminjati. Etnologija je bila v začetku 'nacionalna znanost', ki je iskala identiteto naroda v tradicionalni kmečki kulturi, tudi na Madžarskem. Danes se etnologija tudi tu približuje družboslovnim vedam. Kritično analizira enostranskost tiste podobe, ki so jo izoblikovali v madžarski etnologiji v preteklosti. Več predavateljev je poudarjalo, da je dogmatizem petdesetih let zavedel madžarsko etnologijo v smer empirizma, opisovanja in dokumentiranja.

Empirizem je v petdesetih letih bil neke vrste obrambno sredstvo proti dogmatizmu. Nekaj ideoloških razprav je bilo tudi v šestdesetih in sedemdesetih letih. Število publikacij priča o tem, da se je tudi v madžarski etnologiji pojavilo zanimanje za strukturalizem, semiotiko in raziskovanje sedanjosti. Ob koncu 70-ih let se je pokazalo zanimanje za kulturne sisteme, za regionalno kulturo, leta 1983 pa za zgodovinsko antropologijo.

V 1980-ih letih nekaj časa ni bilo metodoloških razprav. Nekaj manjših delovnih skupin se je začelo zanimati za kvantitativno analizo in za uporabo računalnika (npr. pri verovanju, kmečkih inventarjih).

Nekateri madžarski etnologi se zanimajo tudi za vizualno antropologijo, za stike med posameznimi obdobji človeškega življenjskega cikla, življenjske poti posameznika in družine ter družbene mobilizacije. Več madžarskih etnologov misli, da je v domači etnologiji neogibno menjanje paradigme. Toda ne iz ideoloških razlogov, ampak zaradi modernizacije. V madžarski družbi je nastala situacija, ki jo je povzročilo prestrukturiranje družbe in sprememba načina življenja.

Kmečko znanje o naravi, gospodarstvu, ki se prilagaja naravnim okoliščinam, lahko nudi smernice za oblikovanje ekoloških vprašanj. Etnologija s tem, da raziskuje vsakdanje življenje (npr. predmeti v gospodinjstvu, gospodarska strategija družin, omrežje stikov znotraj in zunaj naselja, seksualna kultura kmečkih slojev itn.) odkrije take informacije o današnjem življenju, strukturi, omrežju stikov današnje družbe, ki so za druge stroke nedosegljive. Na Madžarskem se ukvarja več etnologov z rekonstrukcijo vsakdanjega načina življenja. V referatih in koreferatih so madžarski etnologi poskušali določiti perspektive in naloge v prihodnjih letih. Prvotna naloga naj bi bila, da se načrtno nadaljuje zbiranje podatkov in izdelajo novi programi za zbiranje. Stroka namreč ni mogla slediti spreminjajoči se resničnosti. Neraziskano je poslednje obdobje kmečkega načina življenja, tradicionalna obrt in delavska

kultura, ki izginja. Več etnologov je zanikalo, da etnologija raziskuje družbene in kulturne pojave, ki izginjajo. Pravijo da: "Ljudska kultura živi, ne smemo je pokopati!" Dejstvo je, da ob diskontinuiteti moramo opaziti tudi pojave kontinuitete in oživljanja. Tako na primer folkloro, ki nastaja v današnjih dneh, oblike obnašanja, ki jih bodo v prihodnosti antropologi imeli za tradicijo.

Splošno se strinjajo madžarski etnologi s tem, da etnologija, čeprav je glede svojega predmeta, metode in mesta med sorodnimi vedami sestavljena iz različnih delov - želi obdržati svojo enotnost. Etnologija ima veliko stikov z raznimi vedami. Zaradi tega je potrebno pregledati te teme skupaj s predstavniki sorodnih ved. Nekateri menijo, da je folkloristika predvsem znanost o umetnosti, ki preučuje svoj predmet iz estetičnega vidika, in je samo v drugi vrsti zgodovinska znanost.

Madžarski etnologi poudarjajo pomen raziskovanja dokumentov, listin in predmetov, ki jih hranijo arhivi in muzeji. To je neskončna perspektiva tudi za etnologue, ne samo za zgodovinarje.

Nekateri menijo, da je etnologija predvsem 'znanost o identiteti'. Še bolj je potrebno izpostaviti povezanost med ljudskimi in nacionalnimi kulturami. Etnologija bo imela delo, dokler se bo ljudstvo sveta delilo v razna ljudstva. Spet drugi poudarjajo večnost oralne tradicije. Tu opozarjajo na nepismenost ter na dejstvo, da tudi pri pismenih ljudeh obstaja ustna tradicija vicev, pregovorov, resničnih zgodb, legend ipd. Lahko pa etnologi raziskujejo tudi mikroskupine, ki so za druge stroke nedosegljive, ker živijo pod makrodružbo.

Univerzitetni profesorji so posebej poudarili problem proučevanja etnologije na univerzi. Diplomirani etnologi naj bi poznali specialne tehnike zbiranja in analize podatkov (npr. spoznavanje arhivskega dela, računalnika ipd.). Morali bi poznati tudi delo in metode sorodnih strok.

Dve tretjini madžarskih etnologov je zaposlenih v muzejih. Njihova naloga je predvsem postavljanje razstav. Za temeljito znanstveno raziskovalno delo imajo premalo časa. Pri etnologih v raziskovalnih centrih pa se je izoblikovala tako imenovana 'etnologija ob pisalni mizi in v fotelju'. Večina teh etnologov hodi premalo na teren, le redko zbirajo predmete in podatke na terenu.

Nad celotnim gradivom, s katerim danes razpolaga madžarska etnologija, ni pregleda. So poskusi v to smer, da bi s pomočjo računalnikov inventarizirali vse etnološke predmete in dokumente (diapozitive, filme, risbe ipd.), ki jih hranijo madžarske etnološke ustanove. Tudi na posvetovanju l. 1988 se je izkazalo, da si madžarski etnologi želijo skupni raziskovalni program.

V 60-70-ih letih so se zelo trudili, da bi sestavili "priročnik" madžarske ljudske kulture. Leta 1979 je tudi izšla knjiga z naslovom "Madžarska etnologija" in so začeli izhajati zvezki iz serije pod istim naslovom.⁴

V osemdesetih letih je že več etnologov dvomilo o tem, da so taki priročniki sploh potrebni. Po njihovem mnenju naj bi taki priročniki ovirali nadaljnje raziskave,

konservirali zastarele poglede, kanonizirali rezultate nekaterih raziskovanj, pogledov. Lahko bi mislili, da je s tem vprašanje rešeno, zaprto, in da priročniki podajajo nekakšno 'uradno' stališče. Pristaši priročnikov pa menijo, da obstaja družbeno povpraševanje po takih sintetičnih delih.⁵

Peter Niedermueller meni, da je madžarska etnologija nekaj časa že v krizi. Predvsem na teoretičnem in metodološkem področju. Etnološka znanost na Madžarskem je danes znanost, ki "ovira samo sebe". Skupni imenovalec tradicij iz zgodovine stroke, institucionalnih struktur in osebnih interesov je ohranjanje in nadaljevanje raziskovalne prakse, ki so jo navajeni, ki je rutinskega značaja in se zapira v umetne okvire ter zahteva malo intelektualnih naporov. Ko se madžarska etnologija zadovolji z registriranjem nekaterih oblik obnašanja, kulturnih pojavov, oziroma s primerjanjem razširjenosti le-teh - s tem izloči prav tiste dimenzije raziskovanja, ki pomenijo individualne značilnosti etnološko-antropološkega spoznavanja. Obnašanje, kulturni pojavi so pravzaprav le lupina kulturnega pomena, reprezentacija kulture. Za Niedermuellerja je "etnologija, antropologija" predvsem znanost o razumevanju in interpretaciji vsakdanjega življenja. Prav zaradi tega ne misli, da bi morali naši stroki postaviti meje v prostoru in času. Etnologija in antropologija sta predvsem aspekt in metoda, ki ponujata možnost za razumevanje navidez nerazumljivega in nerazložljivega človeškega obnašanja. Danes, ko se že odkrito lahko govori o krizi madžarske družbe, moramo poudariti pomen te metode pri odkrivanju narave te krize. Resnični problemi madžarske družbe se namreč skrivajo v globokih sferah vsakdanjega življenja, kamor sociološke, politološke analize ne morejo več prodreti.⁶

Razstavni prostor Bakony Muzeum, Veszprem

V koreferatu na to temo je bilo povedano, da pravzaprav ne moremo govoriti o specifično etnoloških, socioloških ipd. temah, področjih in metodah. Če pogledamo sredstva, ki jih imamo za specialno etnološko-antropološka (npr. opazovanje z udeležbo, načelo ključnih informatorjev, psihoanalitične intervjuje, analizo dokumentov), vidimo, da jih uporabljajo tudi druge stroke. Razlika je predvsem v uporabi sredstev in v medsebojnem razmerju in v razmerju do drugih sredstev. Etnološke, antropološke raziskave so predvsem kvalitativnega značaja. V zadnjih letih poteka v vodilnih delavnicah madžarske etnologije, predvsem v Inštitutu za etnologijo pri Madžarski etnologiji znanosti, na etnološkem oddelku Filozofske fakultete Eotvos L. ter v Etnološkem muzeju v Budimpešti precej raziskav v nakazani smeri.⁷

Opombe

¹ Batky, 1906

² Selmeczi Kovacs-Szabo, 1989. 307-308

³ Sedanjost in perspektive etnološkega raziskovanja: rezultati in naloge, teoretska vprašanja. Budimpešta, 16-17. XI. 1988

⁴ Poročilo o posvetovanju gl. Ethnographia 1990/1. 111-130.

⁵ Paladi-Kovacs, 1990/1. 119.

⁶ Niedermueller, 1990/1. 127-130.

⁷ Szent-Ivanyi, 1990/1. 130.

SKRITA ZATIŠJA TRŽIČA

Etnološka dediščina v 21. stoletju

TITA OVSEMAR

Etnološka dediščina in turizem

Vsakovrstni aspekti preučevanja načina življenja Slovencev so pripomogli k lažjemu in pravilnejšemu razumevanju, pa tudi k reševanju marsikaterih problemov že v 20. stoletju, vendar pa dobronamerne strokovne sugestije še vedno niso prodrle v zavest vseh tistih, ki so jim bile namenjene.

Prav nobenega smisla nima, da našo bližnjo prihodnost zaradi političnih sprememb v državi idealiziramo. Preden bo naša mlada država uspela rešiti svoje najbolj pereče probleme, bo preteklo še mnogo časa. Na srečo za Slovence ni ravno značilno, da bi križem rok čakali na stvari, ki prihajajo in bodo take, kakršne pač bodo. Problem je le v tem, da za uresničitev vsake novitete potrebujemo veliko preveč časa.

Našo družbeno in strokovno prihodnost bo treba tako oblikovati še odločneje in s še več znanja kot doslej. Glede na široko obzorje etnološkega raziskovanja je možnosti zato zdaj več kot kdajkoli. Nekdo bo potreboval več denarja, drugi le alternativni strokovni nasvet. Nikakor pa ne smemo pozabiti na zvrhan koš dobre volje in potrpljenja.

Turizem je gospodarska in kulturna dejavnost, zanj morajo biti zagotovljeni naravni in družbeni pogoji, je ugotovil Franjo Baš že leta 1958 v Gorenjski reviji za kulturo. "Gospodarski turizem skrbi za turistovo vsakdanje življenje in gibanje, kulturni pa zadovoljuje turistove potrebe in hotenja po spoznanjih in doživetjih." Kulturni turizem se po njegovih besedah "povsod razrašča v vedno širše gibanje za spoznavanje ljudi in zemlje z njeno preteklo in sedanjo omiko." ¹

Dvaintrideset let kasneje slovenski minister za turizem to gibanje opredeli v okviru svojih ciljev: "Turizem mora postati narodno gibanje!" ²

Ob tem pa lahko mirno rečemo, da je etnologija s svojim predmetom proučevanja načinov življenja in ljudske kulture vseh družbenih slojev v vseh zgodovinskih obdobjih dobesedno na kožo pisana smotrom kulturnega turizma. Žal smo s korektnim vključevanjem etnološke dediščine v celovito turistično ponudbo dolgo imeli slabe izkušnje. V zvezi s tem podpiram mnenje dr. Nika Kureta, da "tisto, kar je bilo včasih v organski zvezi z življenjem ljudstva, z njegovim verovanjem in delom, danes nima več miru v knjigah in muzejih. Turizem potegne prav vse na dan in hoče, da postane teater, spektakel, privlačnost za tujce in domače goste..." ³

Kako to spremeniti?

Mislim, da se bo tu dalo največ doseči na dva načina:

- 1.) S skupnim posvetovanjem turističnih delavcev in etnologov.
- 2.) S strokovno zastavljenimi temelji vključevanja etnološke dediščine v turizem v okviru širših kulturoloških razprav, seveda v enakovredni soodnosnosti in usklajeni metodološki naravnosti.

Prvi način medsebojnega 'prosvetljevanja' oz. izmenjave informacij o tem, kaj in kako kdo od nas počne, je nujno potreben že zaradi tega, da spremenimo miselnost turističnih kulturnih animatorjev glede načina vključevanja etnoloških in folklornih elementov v turistične aranžmaje, etnologi pa (glede na svojo pretežno nekomercialno naravnost svojega dela) nimamo kaj dosti pojma o trženju kulture nasploh, kaj šele o trženju z narodovo dediščino. Morda moramo pri tem izvesti spominkarstvo.

Izrečeni misli pa bi lahko prilagodili tudi besede dr. Slavka Kremenška v gradivu za posvetovanje o kulturologiji (leta 1980 v Ljubljani): "Namesto delnih programov, omejenih s strokovnimi plotovi, bo poslej možno oblikovati tudi široke raziskovalne projekte, ki ne bodo uokvirjeni po podedovanih strokovnih mejah, temveč po vsebinski logiki vsakokratnega problema." ⁴

Zgornja razmišljanja bi želela konkretizirati v obliki kvalitete in kvantitete vključevanja etnološke dediščine v tržiško turistično ponudbo. Vsebinsko jo oblikujeta predvsem Zavod za kulturo in izobraževanje ter lokalno Turistično društvo v okviru občinske politike.

Glede na bogato zgodovino Tržiča ter značilen način življenja in mišljenja nam "delovnega gradiva" ne bi smelo zmanjkati.

Naslov "Skrita zatišja Tržiča" sem si sicer izposodila iz že omenjenega članka Franja Baša v Gorenjski reviji za kulturo (IV.-VI., str.148), ne toliko zato, da bi poudarjala geografsko zaprtost doline, ampak ker Tržič ostaja etnološka 'tabula rasa'. Velika večina gradiva še čaka na obravnavo, mestno jedro in bližnja naselja kar kličejo po svoji afirmaciji.

Razprave o načelnih in strokovnih vprašanjih obeh panog tu nima smisla načenjati, saj se le-ta na "mikro ravni" uresničujejo na specifičen način, pa naj bodo na "makro ravni" še tako dobro zamišljene in pripravljene.

Načini vključevanja etnološke dediščine v tržiško turistično ponudbo so:

- neposredno v 'režiji' Tržiškega muzeja
- posredno v okviru celostne turistične ponudbe
- v sklopu skupne nacionalne turistične politike ob meji.

Tržiški muzej in njegova turistična ponudba

Tržiški muzej, ustanovljen na pobudo Muzejskega društva leta 1955, si je na začetku svojega dela prizadeval zbrati "zlasti obrtniško-zgodovinsko gradivo za ponazoritev preteklega domačega gospodarstva."⁵ Posledica te usmerjenosti je vidna še danes, saj so razstavljene zbirke v največji meri tehničnega značaja.

Razprav, ki bi širše osvetljevale način življenja in ustvarjalne dokaze domačinov še ni, kajti frekvenca pretoka strokovnega kadra v tej kulturni instituciji je bila zaradi slabših pogojev za delo in majhnega števila zaposlenih kadrov kar precejšnja. Kakorkoli že, ena od nalog muzeja je bila in je, da zbrano kulturno dediščino predstavi, bodisi v obliki stalnih ali občasnih zbirk ali kako drugače. Stalna zbirka pa mora biti postavljena tako, da bo obiskovalec skozi njo dojel bistvo kraja, zakaj je naselje takšno, kakšnega pomena je bilo naravno okolje za razvoj pretežno obrtniškega gospodarstva v kraju, gozdarstva, ogiljarstva, planšarstva in kmetijstva v okoliških naseljih, kako so številne tehnične naprave lajšale delo domačinov, kdo si jih je izmislil. Od kod izvirajo Tržičani, kako in zakaj so tako živeli, kateri dogodki so krojili usodo kraja in kakšen je bil razvoj do današnje oblike in do sedanjega gospodarskega in kulturnega stanja so pomembni vidiki domoznanske muzejske prezentacije, ki so tudi turistično utemeljeni.

Muzej ima od leta 1972 urejeno tudi lokalno etnografsko zbirko, Kurnikovo hišo, vendar bo v bodoče potreboval trdnješe izdelan strokovni koncept. Hiša je namreč stara prek 300 let in pomeni dragocen stavbarski spomin na življenje

obrotniško-kmečkega dela tržiškega prebivalstva. Na žalost o njenih prebivalcih pred poselitvijo družine ljudskega pesnika in kolarja Vojteha Kurnika ne vemo ničesar, zanimiva pa je bila tudi zadnja prebivalka hiše, Mici Kurnikova, ki je za muzej napletla skoraj trideset nogavic različnih vzorcev iz domače surove in barvane volne. S predstavitvijo narodopisnega pomena dela Vojteha Kurnika in z razstavo bogate pletilske domišljije, izvirajoče iz tradicije, bi se muzej vsaj delno oddolžil obema. Turistično zanimiva pa je tudi čevljarska delavnica v "hiši" Kurnikove domačije, kjer smo po modelu živega muzeja pripravili prikaz različne ročne izdelave usnjenega čevlja.

V sezoni našega upokojenega čevljarskega mojstra obiskujejo številni njegovi stanovski prijatelji, ki ob živahnem pogovoru o "dobrih starih časih" ustvarijo tako prijetno in avtentično vzdušje, da se človek skoraj povsem vživi v njihova mlada vajeniška leta. Posnetki tega vzdušja bodo čez čas, ko našega mojstra ne bo več, skušali nadomestiti izgubljeno avtentiko. Bodoča naloga muzeja bo po vzoru čevljarske delavnice oživeti tudi delovna okolja ostalih obrtnikov.

Tehnične naprave in stroje iz številnih tržiških tovarn pa bo treba verjetno ohranjati 'in situ', v za to opremljenih razstavnih prostorih v tovarnah ali pa v obliki spomenikov, ki bodo krasili tovarniško neposredno okolje.

Turist si bo za ogled spomenikov etnološke ali splošno kulturne narave v bodoče vzel več časa. V ta namen bo potrebno urediti tudi muzejski vrt in ga spremeniti v poletni park, z najosnovnejšo ponudbo domače pijače in svežimi turističnimi informacijami.

Posredno vključevanje etnološke dediščine v okviru celostne ponudbe kraja

Ob ugotovitvi pristojnih za usmerjanje občinske turistične ponudbe, da jim manjka domišljije, ki izvira iz korenin in ki bi se stopila s tovrstno sodobno ponudbo, se žal že z letom 1992 začenjajo slovesnosti ob praznovanju 500-letnice tržiških tržiških pravic. Visoka obletnica vsekakor pomeni enkratno priložnost za predstavitev kraja domačim in tujim turistom. Kustosi Tržiškega muzeja k oblikovanju kulturnega dela 'projekta' nismo bili povabljeni. Glede na to, da mesto in ljudje izžarevajo povsem specifično podobo, pa bi bile možnosti za vključevanje etnološke dediščine v turistično ponudbo naslednje:

- 1.) Ohranitev in prezentacija nepremične dediščine staro mestno jedro, urbanistično značilno obrobje "za Virjem" in druga najznačilnejša bivališča, ki še pričajo o gospodarsko in socialno pestri sestavi prebivalstva v treh tržiških dolinah.
- 2.) Vključevanje etnoloških elementov v turistično-komercialne in druge kulturne prireditve (Šušarska nedelja, Planšarski bal, Gregorjevo, Pust in vleka ploha iz Loma, sprevod ragljačev na veliki petek...).
- 3.) Ohranitev premične etnološke dediščine (registracija in ohranjanje le-te na terenu ali v zasebnih rokah, problem prezentacije 'in situ' ter uresničevanja pravnih odločb glede prometa in izvoza premične kulturne dediščine - antikvariati in etnogalerije).

4.) Publiciranje specialnih turističnih vodnikov in drugi suvenirni predmeti s področja založništva z etnološko motiviko.

5.) Oblikovanje alternativnih turističnih aranžmajev (ob verski, zdraviliški in drugi turistični ponudbi, bi se lahko znašla tudi etnološka - poleg samega načina nastanitve, bo turist svoje vtise dopolnil na prav zanj pripravljeni etnološki transversali).

Vse to so smelo zastavljene smernice, ki jim bo republiški in občinski proračun težko kos. Če se zdaj vprašamo, kakšne so možnosti za njihovo uresničitev, se ne ustavi le pri denarju ampak tudi pri razpoložljivih kadrih, ki bi natančneje pripravili program in ga potem tudi izvedli.

V etnološki nepremični dediščini v trziški dolini se kaže izrazita trihotomija.

Starega mestnega jedra ne krasijo le bogati portali in pročelja meščanskih hiš, ocvirek njegovi celoviti podobi pomenijo sušilne odprtine na strehah, "firbec okno" in železna polkna kot učinkovita zaščita pred širjenjem požara. Če že ni denarja za njihovo restavracijo oz. konservacijo, bo treba vsaj opozoriti na njihovo prisotnost. Površno razlago o vzrokih pojava omenjenih elementov je obiskovalec do sedaj dobil le, če se je udeležil organiziranega vodstva kustosa pedagoga po mestu in okolici.

Tržiški "pvac" s cerkvijo Sv. Andreja v ozadju je edini primeren prostor, kjer naj bi se posadila lipa, saj je po nekaterih pričevanjih nekoč tu že stala.⁶ Pod njo bi zadovoljno posedali turisti, utrujeni od ogledov mesta in okolice. Ta kraj tudi ni daleč od bivšega hotela "Pošte", kjer so še pred vojno popotnikom nudili solidna prenočišča in menjavali utrujene konje s spočitimi za nadaljevanje naporne poti čez Ljubelj do Borovelj. Za razliko od povsod "razvpitega" kmečkega turizma bi Tržičani s tako gostinsko ponudbo spet dokazali svojo izvirnost. Kako bi to prijalo njihovi nečimmosti! Izlet s konjsko vprego v bližnje vasi tudi ne bi bila slaba ideja, pač pa hvaležen prispevek za začetek razvoja "blagega turizma" (ekološko čistega!).

Druga, alternativna možnost za izviren način prenočevanja sodobnih turistov, ki so se naveličali luksuznih hotelov, bi bila ureditev Vanderhovce, bivšega postajališča vedoželjnega srednjega sloja Slovencev, med katere so spadali obrtniki.

Vse to so le pobožne želje, dokler ne bo v mestnem jedru ukinjen avtomobilski promet.

Dokler je šla pot čez Ljubelj skozi mesto, so znali obrtniki svoje storitve kar dobro prodajati. Z izgradnjo moderne obvoznice pa je trziška dolina postala le tranzitna cona, ki žalostno maha v pozdrav "mimo švigajočim markam".

Zato so se v mestu lahko naseljevali nekvalificirani tovarniški delavci, ki jim je bila starosvetna podoba mesta tuja in nepomembna. Družbene trgovine z neokusnimi izložbami in plastičnimi izveski spreminjajo sicer lep pogled.

Stara Mallyeva hiša z nekdanjim prekrasnim vrtom in povezavo s Pradižem danes propada in ne zasluži več slovesa ene najbogatejših hiš v mestu. Ker Tržičanom manjka zelenja, bi bil urejen botanični vrt njenega atrija poleti, notranji prostori hiše pa pozimi prijeten kavarniški kotiček, s starim trškim vzdušjem.

Prometno sprostitev mestnega jedra bi nedvomno rešila tudi problem prireditvenega prostora, statusa, ki ga je tržni prostor po svojem bistvu imel že od vsega začetka.

Drugi del mesta se je oblikoval kot cerkveno jedro, na vzpetini ob današnji župni cerkvi. Zaradi tega se še danes imenuje "ta katoliški kvart", naseljevali pa so ga zlasti nogavičarji in čevljarji, ki so si eksistenco reševali še z nekaj glavami živine. Skupine hiš "Za Virjem" niso uničevali požari, kot je to značilno za staro mestno jedro.

Podoba tega marginalnega, vendar za Tržič tako značilnega dela, se je zadnja leta začela spreminjati. Novi mladi lastniki stavbe podirajo do temeljev in na starih gradijo nove hiše. Te so sicer še vedno značilno stisnjene druga ob drugo, njihova zunanja podoba pa postaja bistveno drugačna. Kaj storiti, da bi se kulturna krajina le ohranila?

Nekaj podobnega velja tudi za ohranitev specifične podobe treh tržiških dolin, lomske, podljubelske in jelendolske. Tod je živel rod trdega kmeta, oglarja, planšarja, konec 19. stoletja pa sta zlasti Jelendol in Sv. Ani dajali pečat graščini bratov Born, zgrajeni v nemškem stilu. Obe sta danes le žalostna spomina na čase njunega estetskega in gospodarskega razcveta.

Ta naselja so nosilci krajevnih izročil. Usahnila bodo, če jih ne bo zajel kulturni turizem s pobudami za njihovo obnovo in gospodarsko usmeritev v ekološki blagi turizem. Lovska tradicija Bornovega Puterhofa je sicer najprimernejša za razvoj lovskega turizma, etnologi pa bi z zapisom in publikacijo skrivnostnih pripovedk iz bližnje Doline prispevali k prijetni počitniški literaturi, čeprav ne izpod peresa Agathe Christie ali Konsalika...

Z ureditvijo stare poti čez Ljubelj in obnovitvijo oglarske poti skozi Dolžanovo sotesko in čez Hudičev most ter v povezavi z ostalimi ustreznimi postojankami, bi se dalo ustvariti tržiško etnološko transverzalo. Zakaj bi jo imeli le geologi?

Vse tri doline so primerne tudi za razcvet otroškega in mladinskega turizma. Če se naša mladina ne gre tabornikov, se bodo morda radi udeležili mladinskega etnološkega tabora in združili prijetno s koristnim!

Spričo tako raznolike nepremične dediščine bi se dalo iz najznačilnejših stavb oblikovati celo mali skansen ali pa vsaj en tip prispevati k skupnemu, slovenskemu muzeju na prostem.

Zgoraj navedene turistične, kulturne in folklorne prireditve se vsebinsko kaj hitro rade izpridijo. Spričo slabega finančnega stanja občine se je bati, da bodo v bližnji prihodnosti še izgubljale na svoji vsebinski kvaliteti. Skupen cilj etnologov in turističnih delavcev je, da to preprečimo. Etnologi zato, da ohranjamo bistvo običajev, turistični delavci pa zaradi motiva, s katerim privabljajo turiste v Tržič. Oboji imajo svoja strokovna in etična pravila. Kako jih uskladiti?

Ker je v Tržiču vse miniaturno, se pokaže na dan prireditev problem množice ljudi, ki se brez reda gnete po mestu. Tržičani bi ta problem najlažje rešili, če bi piskali vsi

v eno piščal. V času bolj aktualnih prireditev, kjer se pričakuje več tisoč ljudi, je treba predvideti kulturna in druga dogajanja v vsej občini tako, da se obiskovalci razporedijo. Namesto monopolistične organizacije, kakršna je v navadi v zadnjem času, bi z motivacijo vseh razpoložljivih turističnih potencialov, dobro vsebinsko ponudbo in reklamo v občino pritegnili več obiskovalcev, ki bi se zagotovo še vračali.

Ob morebitnem razcvetu kulturnega turizma v občini ne smemo prezreti nekaterih nevarnosti. Najti bo treba pametno rešitev za preprečevanje izvoza kulturne dediščine, registracijo le-te na terenu oz. v privatnih rokah, pravilno prezentacijo 'in situ' (da ne bi prišlo do kraje), nadzorovati pa bo treba tudi razne antikavriate in etnogalerije. V Trziču "antikvariat" že imamo, vendar ta za zdaj ne kaže nobenega zanimanja za sodelovanje z muzejem. Spričo sedanje slabe socialne situacije na Slovenskem, bomo pretok premične dediščine težko zajezili. Tako lahko domačine le prosvetljujemo glede prepoznavanja vrednosti spomenikov in pravilnega ravnanja z njimi, če pa bi bila na voljo še kakšna finančna sredstva, bi lahko organizirali boljši trg in pokupili najbolj vredno.

Nacionalni pomen turistično urejenega Trziča

Mislim, da turističen razvoj Trziča kot del Gorenjske ni samo sebi lasten problem. Je pa nedvomno prvi večji kraj, s katerim Slovenija naredi vtis na tujega obiskovalca, ki se pripelje z ljubeljske strani. Prvi vtis je le eden! Če so se slovenski turistični veljaki lotili ocenjevanja bencinskih postajališč, mejnih prehodov, smučišč in podobnega, zakaj ne bi naredili še akcijo Ocenjujemo turistično urejenost obmejnih mest. Nedvomno se bodo v skladu z lokalnimi predlogi le našle rešitve.

Zaključek

Kaj torej želimo?

Z ureditvijo etnoloških poti, z alternativno oblikovanimi turističnimi aranžmaji (ljudska kulinarika, načini prenočevanja) ter z ustrezno založniško in spominkarsko politiko bodo v 21. stoletju v okviru kulturnega turizma dane vse možnosti za oblikovanje novega tipa turistične ponudbe, etnološkega turizma.

Vse to so smelo zastavljeni načrti, za katere nam trenutno ne primanjkuje le financ, ampak tudi kadrov. Za uspešno usklajevanje in dopolnjevanje gospodarskega in kulturnega turizma v Trziču bo treba v bodoče del kulturnih delavcev zaposliti samo za turistično promocijo kulture, del turističnih delavcev pa izobraziti s poznavanjem zakonitosti varovanja in ohranjanja naravne in kulturne nepremične in premične dediščine.

S priljudnim pristopom in pametno strategijo bi veljalo motivirati vse občane. Potrebno jih bo naučiti svoj kraj ponuditi in predstaviti. Ko bo skupen projekt znan urbi et orbi, bo marsikateremu domačinu bolj jasno, kam gre njegov "svet pred domačim pragom."

OPOMBE

- ¹ Franjo Baš, Kulturni turizem na Gorenjskem, Gorenjska revija za kulturo, 1957-58, št. 4-6, str. 145
- ² Turizem mora postati narodno gibanje, Lipov list 6-7, 1990, str. 163
- ³ dr. Niko Kuret, Turizem in folklor, Glasnik SED. 1962, št. 1, str. 1
- ⁴ dr. Slavko Kremenšek, Mesto etnologije v okviru kulturoloških raziskav, Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem, Gradivo za posvetovanje, Ljubljana 1980, str. 125
- ⁵ isto kot 1.)
- ⁶ Viktor Kragl, Zgodovinski drobci Župnije Tržič, 1939, str. 11

Obnovljena Kurnikova hiša v Tržiču (fototeka Fakultete za arhitekturo)

"CENTER ZA INFORMIRANJE, RAZISKOVANJE IN PROMOCIJO MASK"

projekt(i) oddelka za etnologijo pokrajinskega muzeja Ptuj v letu 1993 ob stoti
obletnici muzeja

ALEŠ GAČNIK

V letu 1993 se bo Oddelek za etnologijo Pokrajinskega muzeja Ptuj zelo aktivno vključil v sklop prireditev ob stoti obletnici muzeja. Strategija našega dela ne bo usmerjena v eno samo muzejsko akcijo (razstavo), temveč v sklop različnih prireditev, ki se bodo dotikale vseh letnih časov - od zime in začetka pomladi, preko poletja v jesen. Na ta način bomo v prostoru prisotni skozi vse leto.

Raziskovalna in razstavna dejavnost bo potekala tako na področju ptujske kot ormoške občine. Ob tem smo se odločili, da se lokalno - regionalni, nacionalni in mednarodni javnosti ne bomo predstavili posamezno, temveč skupinsko. S teamskim delom želimo dokazati in pokazati, da so časi, ko je en sam človek pripravljaval razstavo - mimo. Povezati želimo vso kreativno, inovativno in produktivno energijo, ki jo v tem trenutku premoremo.

Razstava za nas ni zgolj ilustracija našega dela, temveč predvsem generator novega načina mišljenja. Od pripravljanja razstav želimo preiti na pripravljanje projektov, ki bodo najtesneje povezani z okoljem, v katerem bodo locirani.

Čas v katerem živimo, postavlja pred muzeje nove zahteve in naloge. Zato bodo naše aktivnosti temeljile na trendih v sodobni muzeologiji in sodobni organiziranosti muzejskega dela. Tokom akcij bomo dokazali, da kultura ni le poraba in da sodi ureditev grajske žitnice za "etnološki" muzej med prioritete in finančno najdonosnejše investicije v naši občini.

Zgolj za informacijo bom omenil projekte Oddelka za etnologijo PM Ptuj v letu 1993: v času pusta - razstava mask (slovenskega etničnega ozemlja), ki jo bodo pripravili PM Ptuj, Gorenjski muzej, Goriški muzej, Idrijski muzej in Savaria muzeum iz Szombathelya; formiranje "Centra za informiranje, raziskovanje in promocijo mask"; v poletnih mesecih bo v ormoški občini interdisciplinarni raziskovalni tabor - "KRUH PLUS" ter nato v jesenskih mesecih, prav tako v ormoški občini, Interdisciplinarna razstava o kruhu s številnimi kulturnimi aktivnostmi in prireditvami; v jesenskih mesecih bo na Ptujju projekt / razstava - "Zakaj klopotci klopotajo?!". Med omenjenimi projekti bom v ilustracijo izpostavil le enega med njimi - "Center za informiranje, raziskovanje in promocijo mask" ter o njem podal nekaj globalnih informacij.

Med specifiko ptujsko - ormoškega področja moramo uvrščati tudi pustni utrip, ki je v zadnjih desetletjih ter še posebej v zadnjih dveh letih podvržen velikim

spremembam. Bogata kulturna dediščina postaja predmet trženja, kurent / korant kot pustni lik pa opravlja funkcijo ambasadorja lokalne kulture izven meja naše občine. Je predmet spora med folklornimi društvi in posamezniki, "simbol Ptuja", zaščitni znak športnikov itn.

Specifika tovrstne kulturne dediščine je v tem, da ima po eni strani globoke korenine v preteklosti, po drugi strani pa je to še vedno delujoča, toda modificirana dediščina. Ptujsko kurentovanje želi biti ena od najprivlačnejših, najdonosnejših in najbolj reprezentativnih turističnih prireditev v naši občini. Ker pa je tovrstna dediščina doživela, predvsem v zadnjih letih, veliko banalizacijo, čutimo racionalno potrebo po formiranju "Centra za informiranje, raziskovanje in promocijo mask". Delovanje tega "centra" bi se vsako leto na novo aktiviralo in bi bilo časovno vmeščeno v pustni čas, čas med svečnico in pepelnično sredo. V tem obdobju bi se ves oddelek za etnologijo (+ zunanji sodelavci) posvetil le "pustu" in sicer v navezavi na strategijo delovanja "Centra za informiranje, raziskovanje in promocijo mask", katerega dejavnosti bi morale biti locirane na enotnem mestu.

Funkcije "centra" se deloma lahko razberejo že iz samega imena, toda kljub temu moramo njegove osnovne naloge podrobneje opredeliti in definirati.

"Center za informiranje, raziskovanje in promocijo mask" delimo v organizacijskem pogledu na osem struktur oziroma na osem podcentrov, ki lahko delujejo relativno avtonomno, toda v intenzivni komunikaciji med seboj. Skupaj zaokrožajo celoto, ki je sestavljena iz osmih delov:

- REC / registracijski center
- DOC / dokumentacijski center
- RAC / raziskovalni center
- PIC / pedagoško izobraževalni center
- KOC / komunikacijski center
- INC / informacijski center
- GRC / galerijsko razstaviščni center
- PMC / promocijski center

1) REC -registracijski center bi se ukvarjal predvsem z analitičnim registratorskim delom na terenu in v prostorih "centra". Na terenu bi se registriral pustni utrip v ptujski in ormoški občini v globalu, prav tako pa bi podrobneje registrirali vse tiste pustne like, ki jih do takrat še nismo. Registratorsko delo v "centru" bi temeljilo na ateljejskem (v ta namen bi usposobili eksperimentalni atelje, opremljen z dvema reflektorjema in barvno kuliso) fotografiranju in video snemanju maskirancev, ki bi tja prišli bodisi po naključju, bodisi načrtno. Po lokalnih medijih (lokalni radio in Tednik) bi v prostore "centra" vabili vse maskirance. Podatke bi sproti računalniško obdelovali.

2) DOC -delo dokumentacijskega centra bi bilo usmerjeno predvsem na urejanje takrat nastajajoče dokumentacije (fototeka, negativoteka, dlateka, videoteka in hemeroteka) ter na pripravo gradiva za informacijske namene.

3) **RAC** -raziskovalni center bi organiziral mini raziskovalni tabor oz. več manjših terenskih raziskovalnih skupin, ki bi v pustnem času po vnaprej določeni metodologiji raziskovale pustni utrip v ptujski in ormoški občini. Raziskovalna energija bo usmerjena tudi v analizo kurentovanja na Ptuj in Ormož. Del dobljenih raziskovalnih rezultatov bo objavljen ob zaključku akcije oziroma v dnevih po pepelnici sredi in sicer v obliki priložnostne razstave ipd.

4) **PIC** -pedagoško izobraževalni center bo nadaljeval z dosedanjimi oblikami likovnih delavnic v sodelovanju z osnovnimi šolami. Prizadevali si bomo, da bi v te procese pritegnili še srednješolce in morda tudi odrasle. V okviru izobraževalnih aktivnosti bi kazalo organizirati različna predavanja, video in dia projekcije, demonstracijske nastope (izdelovanje kurentije, spominkov ...) katerih skupni imenovalac bi bil "maska". Vključiti bi se morali v projekt univerze tretjega življenskega obdobja (tretja univerza) ter vzpostaviti vez s starejšimi občani. Rezultate teh aktivnosti bi ob zaključku akcije predstavili prav tako v kontekstu priložnostne razstave.

5) **KOC** -naloge komunikacijskega centra bi bile usmerjene v vzpostavitev komunikacije z različnimi folklornimi in turističnimi društvi v ptujski in ormoški občini, v vzpostavitev in sinhronizacijo projektov, ki potekajo med osnovnimi in srednjimi šolami ipd. Ta podcenter bi se ukvarjal tudi z vzpostavitvijo komunikacijskega modela v samem "centru", med "centrom" in ... mestom, občinama, mediji itn. Skratka, pomagal bo sooblikovati pozitivni in kreativni image centra, s katerim se bomo predstavljali navzven.

6) **INC** -informacijski center bo posredoval potencialnim uporabnikom "centra" informacije o poteku akcije, informacije o pustnem utripu in prireditvah v občini Ptuj in Ormož, na voljo pa bodo tudi izsledki predhodnih raziskav, dotedanja dokumentacija, literatura ipd. Oblikoval bo informacije za javnost.

7) **GRC** -"center" bo komuniciral s publiko tudi na specifičen muzejski način, se pravi v obliki galerijskih in muzejskih razstav. V kontekstu strategije "centra" bo priložnostno razstavišče, kjer bomo predstavljali rezultate akcije. Ena izmed nalog GRC bo usmerjena tudi v realizacijo in promocijo razstave maske, ki bo plod sodelovanja večih muzejev v Sloveniji in zamejstvu. Omenjeni podcenter se bo ukvarjal z možnostjo razstavljanja v trgovinskih vitrinah, gostilnah, hotelih, še zlasti pa bo nudil pomoč vsem tistim osnovnim in srednjim šolam, ki bodo želele komunicirati z javnostjo potom muzejskih predmetov, fotografij, dokumentov ipd.

8) **PMC** -promocijski center bo poskrbel za ustrezno odzivnost projekta, izdelal bo njegovo grafično podobo (plakat, vabila ter ostale informacije) ipd.

"Center za informiranje, raziskovanje in promocijo mask" bo tako priložnostno odprta neformalna institucija, ki bo delovala v okviru Pokrajinskega muzeja Ptuj. Kljub temu, da je v globalu predstavljen model narejen za "specifične" potrebe našega muzeja, je z manjšimi modifikacijami enostavno prenosljiv v druga kulturna okolja in za proučevanje drugačne tematike. "Center" predstavlja nov organizacijski

model, prototip kreativnejše, produktivnejše in družbeno relevantnejše oblike sodobnega muzejske dela. Je generator znanja, informacij, koordinator akcij ter kreator nove pustne podobe naših krajev. Na strokoven in komunikativen način želimo opozarjati in vplivati na nestrokovne odločitve, ki iz naše bogate dediščine ustvarjajo ceneni "kič".

ANKETA O STANJU VIDEO DOKUMENTACIJE V SLOVENSКИH ETNOLOŠKIH USTANOVAH

NAŠKO KRIŽNAR

Konec marca 1992 smo poslali etnološkim ustanovam anketo o stanju video dokumentacije (VD). Do konca maja je odgovorilo 22 naših kolegov. Trije od njih so vrnili prazno vprašalnice, češ, da ne izvajajo dejavnosti, ki nas zanima, niti nimajo opreme, po kateri sprašujemo. Od teh treh je Delavski muzej Ravne še najbolj prizadeven, saj nas obvešča o amaterskih filmih Kino kluba Prevalje, ki bi jih muzej rad pridobil kot začetek svojega filmskega arhiva. Obširen odgovor imamo tudi iz Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU, ki opravlja službo video dokumentacije za Inštitut za slovensko narodopisje, vendar bom dejavnost te ustanove opisal v posebnem poglavju. Ugodna tehnična opremljenost in razmeroma bogata proizvodnja video dokumentacije v Avdiovizualnem laboratoriju bi namreč porušila sliko povprečnega stanja, ki nas v tem trenutku najbolj zanima.

V naslednjem poglavju bom torej upošteval odgovore 18 ustanov.

OPREMA

V slovenskih etnoloških ustanovah se nahaja naslednja tehnična oprema za izdelavo in uporabo video dokumentacije:

Projektor 16 mm	4 kom.
Projektor 8 mm	1 kom.
Projektor S8	2 kom.
Filmska kamera 16 mm	2 kom.
Filmska kamera S8	2 kom.
Video projektor	1 kom.
Specialni veliki ekran	1 kom.
Video rekorder VCR	1 kom.

Video rekorder VHS	20 kom.
(5 ustanov ima po dva)	
TV sprejemnik	16 kom.
(3 ustanove imajo po dva)	
Kamkorder S VHS	3 kom.
Kamkorder V 8	1 kom.
Kamkorder Hi8	2 kom.

Poseben prostor za predvajanje video dokumentacije ima 5 ustanov s skupaj 280 sedeži.

OCENA STANJA GLEDE NA TEHNIČNO OPREMLJENOST

I.

Naprave za predvajanje ima 14 ustanov: Dolenjski muzej, Gorenjski muzej, Goriški muzej, Loški muzej, Mestni muzej Idrija, Mestni muzej Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine Celje, Muzeji radovljiške občine, Pokrajinski muzej Ptuj, Pomorski muzej Piran, Posavski muzej Brežice, Revirski muzej Trbovlje, Slovenski etnografski muzej, Republiški zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine.

II.

Prostore za predvajanje ima 5 ustanov s skupaj 280 sedeži, ena ustanova pa pravkar pripravlja tak prostor:

Dolenjski muzej (50 sedežev), Gorenjski muzej (30), Loški muzej (50), Mestni muzej Ljubljana (50), Oddelek za etnologijo Filozofske fakultete (skupna video predavalnica na Filozofski fakulteti 100 sedežev).

Video predavalnica na FF je opremljena z video projektorjem, Loški muzej ima posebni veliki ekran, drugi pa imajo navadne televizorje.

III.

Snemalne naprave ima 6 ustanov: Belokranjski muzej Metlika, Oddelek za etnologijo FF, Pokrajinski muzej Ptuj, Posavski muzej Brežice, Slovenski etnografski muzej in Republiški zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Iz omenjenih podatkov lahko sklepamo, da je največ zanimanja za predvajanje VD. Manjše zanimanje za lastno produkcijo se odraža tudi v odgovorih na vprašanje, ali nameravajo ustanove v kratkem namestiti posebnega delavca za izdelavo VD. Samo en odgovor je pozitiven (Pokrajinski muzej Ptuj), 13 odgovorov je negativnih, drugi ne odgovarjajo na to vprašanje.

Snemanje izvajajo večinoma kustosi sami (7) ali zaposleni fotografi (3). Za snemanje najemajo nekateri tudi zunanje sodelavce amaterje (1) ali profesionalce (4).

Slovenske etnološke ustanove nimajo montažnih zmogljivosti. Na dveh mestih si pomagajo z dvema rekorderjema. Izjema je AVL kot servis Inštituta za slovensko narodopisje, ki bo podrobneje opisan ob koncu sestavka.

Medtem ko je reprodukcijska oprema omejena izključno na sistem VHS, so snemalne naprave razdeljene med sistema VHS in V8 oz. Hi8. Slovenski etnologi posedujejo 3 VHS kamkorderje Blaupunkt CR-2000 S, en Sonyjev kamkorder V8 in dva kamkorderja v formatu Hi8 znamke Sony. Ob taki razpršenosti sistemov bi navidez težko našli neko logiko.

Za reprodukcijo prevladuje format VHS. Male kamere V8 služijo za snemanje na terenu, potem pa se gradivo za predvajanje prepisuje na VHS format. Na ta način se original ohrani nedotaknjen, video kasete V8 pa rabijo zelo malo prostora za hrambo.

V zvezi z bodočo tehnično usmeritvijo etnoloških ustanov bi kazalo na skupnem srečanju pretehtati dosedanje izkušnje in predlagati tisto usmeritev, ki se je najbolje obnesla v praksi in ki odpira možnost razvoja na področju video dokumentacije. Namen naše ankete je bil prav začetek izmenjave izkušenj na tem področju.

NAMEN UPORABE

Največ ustanov izdeluje VD za arhiv. Na razstavah prikazujejo VD v 10 ustanovah, za študij pri konkretnih raziskovalnih nalogah 6 ustanov, za predavanja 4, in za pedagoške namene 1 ustanova. V dveh primerih uporabljajo VD v druge, nedefinirane namene.

Zbirke VD imajo vpisne knjige v 6 primerih, kartoteko v 4, možnost izposoje v 4 in dosje v 1 primeru.

Pregledno registriranje VD je torej še na začetku. To je razvidno tudi iz poslanih podatkov o videografskih enotah, kjer se vidi, da enote niso popisane v skladu z uveljavljeno prakso.

Največ uporablja video dokumentacijo etnologija (7), sledijo kulturna zgodovina, zgodovina in pedagoški oddelek (3), dokumentacija varnostnih posegov na spomenikih (1) in naravovarstvo (1).

Pri izdelavi VD sodelujeta s producenti zunaj hiše dve ustanovi, dve pa občasno sodelujeta s TV Slovenijo.

Večina ustanov (17) predvideva v bodočnosti več VD pri svojem delu. Načrtujejo nakup ali dopolnitev opreme v bližnji bodočnosti (9) in posebnega delavca (1). Prav posebej razveseljav je odgovor na vprašanje, ali bi se udeležili specializiranega tečaja o izdelavi in uporabi VD pri etnološkem delu. Prišlo je 15 pritrdilnih odgovorov. Tudi ti odgovori, podobno kot pri vprašanju tehnične usmeritve, narekujejo sklicanje tematskega društvenega sestanka.

SPLOŠNA OCENA

Ne glede na to, da vse institucije niso odgovorile na anketo, lahko iz ocene dobljenih podatkov ugotovimo, da so naše etnološke ustanove močno podhranjene s tehnično opremo za pridobivanje in študij vizualne dokumentacije. Zlasti to velja za obe osrednji ustanovi: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski

fakulteti in za Slovenski etnografski muzej.

Če odštejemo stacionarne videorekorderje in televizorje, ki predstavljajo minimum tehnične opremljenosti, je vse ostalo na stopnji slabo opremljene osnovnošolske učilnice. Naša komunikacija s svetom je s tem bistveno prizadeta. Z obstoječo opremljenostjo ne moremo npr. organizirati niti uspešnega mednarodnega posvetovanja o vizualni dokumentaciji, kaj šele, da bi sami izdelovali kvalitetno dokumentacijo.

Zdi se mi, da bi morali pričujoči problematiki posvetiti ustrezno pozornost najprej na društveni ravni, nato pa še na institucionalni.

V okviru etnološkega informacijskega sektorja moramo najti prostor za vizualno informacijo v povezavi z računalniško podporo. Ti dve področji sta v našem širšem okolju že metodološko in tehnično povezani. Glede na to, da se je računalništvo v večletni načrtni kampanji dokaj udomačilo v naših etnoloških ustanovah, bi bil zdaj čas, da ustrezno energijo posvetimo sodobni vizualni informaciji kot sestavnemu delu celotnega področja strokovne oz. znanstvene informacije.

V Sloveniji verjetno še dolgo ne bo mogoče ustanoviti aktivnega filmskega arhiva (le-ta bi edini zagotavljal standardizirano ohranjanje slikovne informacije v daljšem časovnem razdobju), zato moramo tem več pozornosti posvetiti sodobnim tehničnim rešitvam, ki elektronski sliki omogočajo maksimalno manipulativnost in trajnost.

FILMOGRAFIJA & VIDEOGRAFIJA

V naši anketi je imelo pomembno mesto vprašanje o filmografiji oz. videografiji. Namen vprašanja je bil, da bi z zbrano filmografijo po ustanovah dobili koristen priročnik, ki bi koristil nam vsem. Na žalost so odgovori (z redkimi izjemami) tako površni, da ni mogoče objaviti prave filmografije. Zato navajam podatke, kot so prispeli. Iz njih bo razvidno število enot video dokumentacije po ustanovah in izvor teh enot (domača ali zunanja izdelava).

Dolenjski muzej Novo mesto

1 enota (šege)

Gorenjski muzej Kranj

3 enote (2 filma, 1 video, vse zunanji izvajalci)

- Kmečka naselja in stavbarstvo v Dolini, 1977, Gorenjski muzej, Anka Novak, Naško Križnar, 8 mm, 200m.

- Planšarstvo v Bohinju, 1979, DDU, Anka Novak, Naško Križnar, 16 mm, 182m.

- Hrana v Šenčurju, 1988, Gorenjski muzej, AVL ZRC SAZU, VHS video, 25 min.

Goriški muzej Nova Gorica

33 enot (32 filmov, 1 video, vse domača produkcija in izvedba)

- Bosanski ovčarji v Vipavski dolini, 1972, Naško Križnar, 8mm, 15m.

- Drežnica, pust, 1973, Naško Križnar, 8mm, 50m.

- Pustne šege na treh lokacijah, 1973, Naško Križnar, 8mm, 60m.
- Trenta, 1973, Naško Križnar, 8mm, 35m.
- Bičevniki, 1974, Naško Križnar, S8, 15m.
- Gora, 1974, Naško Križnar, S8, 120m.
- Gora, prikaz dejavnosti, 1974, Naško Križnar, S8, 60m.
- Drežnica, pust, 1976, Naško Križnar, Vili Tihelj S8, zvočni, 120m.
- Drežnica, 1976, Naško Križnar, S8, 60m.
- Blumarji, 1976, Naško Križnar, Vili Tihelj, S8, zvočni, 53m.
- Praznik kostanja na Ligu, 1976, Naško Križnar, S8, 15m.
- Breginj pred rušenjem, 1976, Naško Križnar, S8, 75m.
- Kras, pritrkavanje, 1976, Naško Križnar, S8, zvočni, 43m.
- Pustovanje, Banjšice, 1976, Naško Križnar, S8, 30m.
- Pustovanje, Črni vrh, 1976, Naško Križnar, S8, 15m.
- Pust v Benečiji, 1977, Naško Križnar, S8, 15m.
- Pirhi v Poljubinju, 1977, Naško Križnar, S8, 15m.
- Pogreb Ludvika Zorzuta, 1977, Naško Križnar, S8, 15m.
- Trganje in prešanje terana, 1978, Naško Križnar, S8, 43m.
- Pust, Doberdob, 1978, Naško Križnar, S8, 15m.
- Lavfarija, 1978, Naško Križnar, S8, 30m.
- Izdelovanje grabelj, 1979, Naško Križnar, S8, 60m.
- Stari vlak na Goriški postaji in na solkanskem mostu 1979, Naško Križnar, S8, 20m.
- Prvomajska proslava, 1979, Naško Križnar, S8, zvočni 30m.
- Zbijanje pirhov v Mirnu, 1980, Naško Križnar, S8, zvočni in nemi, 20m.
- Pitrkavanje Velika noč, 1980, Naško Križnar, S8, zvočni, 10m.
- Oris stanovanjskih načinov v Novi Gorici, 1980, Naško Križnar, VCR video, 90min.
- Tekmovanje v pritrkavanju, 1980, Naško Križnar, S8, zvočni in nemi, 45m.
- Prisotnost in odsotnost oseb in predmetov, 1981, Naško Križnar, S8, zvočni, 95m.
- Drežnica, pust, 1981, Naško Križnar, S8, nemi in zvočni, 75m.

Mestni muzej Idrija

7 enot (1 film, 6 video, 2 zunanja izvedba, 5 lastna produkcija in izvedba)

- Cerčno 1896-1986, 1986, S8.
- Izdelava maske, 1986, VHS video.
- Obnova klavž na Belci, 1990, VHS.
- Sanacija Franje po zasutju s plazom, 1990, VHS.
- Obnova gradu.
- Selitev in obnova rudniških strojev.
- Obnova idrijske kamšti.

Muzej novejšje zgodovine Celje

37 enot (vse video, vse zunanji producenti in izvajalci)

- Študentsko naselje, 1990, Oddelek za etnologijo FF, Študentska video delavnica, Nadja Valentinčič, VHS, 50 min.
- Mesto ob Savinji, 1987, RTV Zagreb.
- Portret knežjega mesta, 1992.

- Comet Zreče, Železarna Štore, Gorenje. (3 kom.)
- Novi muzeji in nove muzejske postavitve, posnetki razstav (11 kom.)
- Volitve 90, Plebiscit, Vojna v SLO...posnetki TV Slovenija (21 kom.)

Oddelek za etnologijo Filozofske fakultete Ljubljana

11 enot (5 filmov, 6 video, lastna produkcija in izvedba, od tega 4 študentski video filmi)

- Pust na Banjški planoti, Janez Bogataj, 8mm, č.b., 30m.
- Promet in transport na Notranjskem, Janez Bogataj, 8mm, č.b., 40m.
- Dekani-Marežige, 1970, Janez Bogataj, 8mm, č.b., 50m.
- Seminarium etnologicum Orava, 1970, Janez Bogataj, 8mm, č.b., 50m.
- Galjevica, 1981, Mojca Ravnik, Naško Križnar, S8, zvočni, 180m.
- Prodajalci Mladine, 1988, (študentski video) Nadja Valentinčič, VHS, 47 min.
- Študentsko naselje, 1990, (študentski video) Nadja Valentinčič, VHS, 50 min.
- Mogoče in nemogoče v raziskovanju ljudi in vina, 1990, Aleš Gačnik, VHS.
- Šranga na Viru pri Domžalah, 1991, (študentski video) Bernarda Potočnik, VHS, 24 min.
- Šranga ženinu v Bruhanji vasi, 1991 (študentski video), Polona Šega, VHS, 17 min.

Pokrajinski muzej Ptuj

8 enot (video, vse lastna produkcija in izvedba)

- Študentski interdisciplinarni raziskovalni tabor, VINO'89, VHS, 18 ur.
- Interdisciplinarni raziskovalni tabor VINO Ptuj, VHS, 25 ur.
- Tematika "Vino", VHS, 35 ur.
- Etnološki simpozij, VHS, 5 ur.
- Pust, VHS, 6 ur.
- Etnologija splošno (sejmi...), VHS, 24 ur.
- Muzeologija, VHS, 60 ur.
- Privatni zbiralci, VHS, 15 ur.

Pomorski muzej Piran

9 enot (2 filma, 7 video, 3 lastna produkcija in tuja izvedba, 6 zunanja produkcija in izvedba)

- Bela žetev, Zagreb film 1958, Krsto Škanata, 35mm, zvočni, 380m.
- Morske soline, Zagreb film 1959, Krsto Škanata, 35mm zvočni, 315m.
- Soline včeraj, danes, jutri, 1987, Naško Križnar, Zora Žagar, VHS, 11 min.
- Soline, fragmenti, 1986, Naško Križnar, Zora Žagar, VHS, 42 min.
- Vita e morte delle saline, 1990, Rino Tagliapietra.
- TV oddaja Periskop, I-II, april 1990.
- TV oddaja O solinah na Jadranu, 1990.
- Lov na ciplje, februar 1992, Iztok Šoba.
- Igrani film o Ressleru, I-III, TV Ljubljana.

Posavski muzej Brežice

15 enot (1 film, 14 video, 1 zunanja izvedba, 5 oddaj presnetih s TV mreže, 3 enote kupljene, ostalo domača izvedba).

Revirski muzej Trbovlje

8 enot (vse video, 3 enote domače izvedbe, 5 enot presnetih s TV mreže).

- Posnetki razstav (3 enote)

- Čebinski kongres (5 enot)

Slovenski etnografski muzej Ljubljana

12 enot (3 filmi, 9 video, 7 lastne produkcije in izvedbe, ostalo tuje)

- Bloke, zibelka smučanja na Slovenskem, (Bloški smučarji), 1932, Metod Badjura, 35mm, 199m.

- Kurentovanje, 35mm.

- Soline: Prizori iz piranskih solin, Bjele žetve, Morska solana, razstava "Sečoveljske soline včeraj, danes, jutri", VHS.

- Žetev v vasi Selce na Pivki, 1983, Inja Smerdel, Naško Križnar, S8. (Isti film je presnet tudi na VHS video!)

- Ovčarji se vračajo, 1989, Inja Smerdel, Naško Križnar, U-matic in VHS, 17 min.

- Tina in Nejc v Etnografskem muzeju, 1989, TV Ljubljana.

- Poslikane panjske končnice, Viba film 1989, Boris Višnovc, 35mm zvočni.

- Tečaj v peki božičnika v SEM, 1989.

- Ob razstavi panjskih končnic na Dunaju, 1990, TV Slovenija, prispevek v oddaji Osmi dan.

- Trgatev na Vinomeru v Bele Krajini, 1991, Hi8 video.

- Martinovanje na Vinomeru v Beli Krajini, 1991, Hi8 video.

- Miklavževanje v Ljubljani, 1991, Hi8 video.

Tržiški muzej

9 enot (1 film, 8 video, 4 lastna produkcija in tuja izvedba, ostalo tuje).

- Šušarska jesen, 1975, Filmski klub "Tomo Križnar", 16mm.

- Njegovo veličanstvo čevelj, 1990, TV Slovenija, Oddaja Pogledi, VHS.

- Tržič, 1990, Boštjan Lazukič, VHS.

- Gregorjevo, 1990, Ladislav Srečnik, VHS.

- Pust v Tržiču, 1990, Ladislav Srečnik, VHS.

- V službi človeka, 1991, Boštjan Lazukič, VHS.

- Mozartova cerkvena glasba, 1991, podaril Ignacij Hladnik, VHS.

- Gregorjevo, 1991, Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU Naško Križnar, U-matic in VHS, 12 min.

- Tekčeve jaslice, 1991, Tržiški muzej, Naško Križnar, U-matic in VHS, 35 min.

Republiški zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Ljubljana

4 enote (vse video, domače proizvodnje in izvedbe)

- Dolina reke Učje, 1992, Tomo Vugrin, 2 enoti, Hi8 video.
- Rudnik živega srebra Idrija, 1992, Tomo Vugrin, Hi8 video.
- Podelitev Steletovih nagrad, 1992, Tomo Vugrin, Hi8 video.

AVDIOVIZUALNI LABORATORIJ ZNANSTVENORAZISKOVALNEGA CENTRA SAZU

Audiovizualni laboratorij Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU je bil ustanovljen leta 1982, da bi izdeloval video dokumentacijo za inštitute ZRC. V okviru ZRC SAZU je to samostojen oddelek, ki šteje 4 ljudi. Razdeljen je na foto sekcijo in na video sekcijo. Upravlja ga Svet z akademikom Andrejem O. Župančičem na čelu. Vodja AVL je Naško Križnar.

Audiovizualni laboratorij ZRC SAZU - montažni studio

Tehnična oprema

Hkrati z nakupom osnovne snemalne tehnike v formatu U-matic standard, leta 1983, je sponzor Emona-Hitachi podaril oddelku osnovno VHS tehniko, v kateri je še danes posnetih največ videotečnih enot. Vzporedno je nastajal montažni studio v formatu U-matic standard. Ob snemalni opremi (video kamera Hitachi Denshi FP 15B, portable recorder Sony VO 4800) je video studio dobil še montažno opremo (playerja VO 5630, VO 5800, editirni recorder VO 5850, montažno konzolo RM 440, vse Sony, video mikser DVM 1000 in generator elektronskih napisov z računalniško podpora).

AVL še naprej deluje v formatu VHS oz. SVHS. V ta namen ima kamkorder Blaupunkt CR 2000 S in dva videorekorderja SVHS Blaupunkt RTV 920, brez elektronske

montaže.

Leta 1991 se je AVL preusmeril v format Hi8 z nakupom profesionalnega kamkorderja (kamera Sony DXC 327 P in rekorder EVV 9000 P). Gradivo na kasetah Hi8 se v montaži s pomočjo playerja EVO 9800 kopira na U-matic standard editor, že obstoječi VO 5850. Z ohranitvijo montažne in reproduksijske linije U-matic smo tako ohranili možnost manipuliranja s tem formatom, v katerem je posneta dobra tretjina celotnega vizualnega fonda AVL.

Razen omenjene video tehnike ima AVL tudi telekino domače izdelave za kopiranje 8mm, S8 in 16mm filma na vse video formate (VHS, Hi8, U-matic standard).

AVL nima svoje filmske ali video predavalnice. V ta namen se poslužuje skupne Male dvorane ZRC SAZU, ki je opremljena s primerno velikim TV sprejemnikom in video rekorderjem VHS. Dvorana sprejme 50 gledalcev.

Arhiv oz. videoteka

Video dokumentacija posneta v AVL se uporablja v različne namene: za arhiv, za predavanja, za prezentacije dejavnosti ZRC in za študij ob tekočih nalogah. Osnovni namen izdelave video dokumentacije pa je **zbirka** video dokumentacije slovenske naravne in kulturne dediščine, ki šteje danes 336 enot različnih tematskih usmeritev. Prevladujejo etnološke teme. Med inštituti ZRC se uslug AVL največ poslužujejo: Inštitut za slovensko narodopisje, Inštitut za arheologijo, Biološki inštitut, Paleontološki inštitut in upravi ZRC in SAZU za snemanje kronike obeh ustanov. Iz začetkov delovanja AVL je v Zbirki tudi nekaj filmskih trakov, zlasti iz časov sodelovanja s TV Ljubljana.

Po usmeritvah Sveta AVL izvaja le-ta tudi samostojno raziskovalno nalogo z naslovom Predpostavke vizualnih raziskav v etnologiji v okviru tematskega sklopa Avdiovizualne raziskave.

Filmografija & videografija

Sestavni del arhiva AVL so tudi filmi bivšega Glasbeno narodopisnega inštituta SAZU in Inštituta za slovensko narodopisje SAZU. Gre za prve slovenske etnološke filme od leta 1956 naprej. Njihov seznam z natančnimi filmografskimi podatki je objavljen v knjigi Slovenski etnološki film - Filmografija 1905-1980 Naška Križnarja (1982), zato jih na tem mestu ne bom ponavljal.

Tudi iz arhiva AVL od leta 1982 naprej bom navedel samo tiste filmografske oz. videografske enote, ki so pripravljene za javno predvajanje (zmontirane ali opremljene s komentarjem) in od njih spet tiste, ki so etnološke tematike.

- Ustavljanje pusta, 1984, koprodukcija s TV Ljubljana, Naško Križnar, Sergio Ferrari, 16mm, 25 min.
- Florjanovanje, 1985, koprodukcija s TV Ljubljana, Naško Križnar, Jože Perko, 16mm, 20 min.
- Pustovanje v Ponikvah, 1986, Naško Križnar, VHS, 48 min.

- Sečoveljske soline včeraj, danes, jutri, 1987, sodelovanje s Pomorskim muzejem iz Pirana, Zora Žagar, Naško Križnar, VHS, 11 min.
- Soline - fragmenti, 1987, Naško Križnar, Zora Žagar, VHS, 42 min.
- Dviganje sarkofaga, 1988, Naško Križnar, Danilo Breščak, U-matic, 9 min.
- Hrana v Šenčurju - Velika noč, 1988, sodelovanje z Gorenjskim muzejem, Anka Novak, Naško Križnar, VHS, 25 min.
- Ležaja family 87, 1988, koprodukcija z Republičkim zavodom za varstvo spomenika kulture v Zagrebu, U-matic, 26 min.
- Miklavževanje v Ratečah in otepovci v Stari Fužini, 1988 (gradivo iz leta 1985 in 1987), Anka Novak, Naško Križnar, VHS, 16 min.
- Orthodox Christmas Badnjak, 1988, Naško Križnar, U-matic, 31 min.
- Pesmi Jurija Vodovnika, 1988, Naško Križnar, Igor Cvetko, U-matic, 16 min.
- Klenkanje, 1989, Naško Križnar, Julijan Strajnar, U-matic, 16 min.
- Ovčarji se vračajo, 1989, koprodukcija s SEM, Naško Križnar, Inja Smerdel, U-matic, 17 min.
- Praznovanje sv. Antona, 1989, Naško Križnar, U-matic, 24 min.
- Pripoved Stane Ležaja, 1989, koprodukcija z Republičkim zavodom za varstvo spomenika kulture Zagreb (gradivo iz leta 1987), Naško Križnar, U-matic, 14 min.
- Pripovedovalke na Otlici, 1989, Naško Križnar, U-matic 55 min.
- Prvi pomladni dan v Trenti, 1989, naročnik Triglavski narodni park, Naško Križnar, U-matic, 10 min.
- Razgovor s Pekom Ležaja, 1989, koprodukcija z Republičkim zavodom za varstvo spomenika kulture Zagreb (gradivo iz leta 1987), Naško Križnar, Tomo Vinščak, U-matic, 13 min.
- Razgovor z Rozalijo Ofič, 1989, Naško Križnar, U-matic, 52 min.
- Sledovi Perunovega kulta v Makedoniji, 1989, Naško Križnar, Andrej Pleterski, U-matic, 23 min.
- Slike iz Trente, 1989, naročnik: Triglavski narodni park, Naško Križnar, U-matic, 23 min.
- Trikraljevsko koledovanje, 1989, sodelovanje z Dolenjskim muzejem, Naško Križnar, Ivica Križ, U-matic, 17 min.
- Hrastov list, 1990, naročnik: Pokrajinski muzej Koper, Naško Križnar, U-matic, 36 min.
- Pustovanje v Rakitovcu, 1990, Naško Križnar, U-matic, 28 min.
- Gregorjevo, 1991, Naško Križnar, Sašo Kuharič, U-matic, 12 min.
- Ljudska glasbila, 1991, Julijan Strajnar, Naško Križnar, VHS, 19 min.
- Martinovo, 1991, Naško Križnar, U-matic, 12 min.
- Pritrkavanje, 1991, Julijan Strajnar, Naško Križnar, VHS, 44 min.
- Štefanovo, 1991 (gradivo iz leta 1990), Naško Križnar, VHS, 6 min.
- Tekčeve jaslice, 1991, naročnik: Tržiški muzej, Naško Križnar, Sašo Kuharič, U-matic, 35 min.
- Trentarski obrazi 3, 4, 5, naročnik: Triglavski narodni park, U-matic, 17, 10, 16 min.
- Vloga glasbil in godcev, 1991, Julijan Strajnar, Naško Križnar, VHS, 25 min.
- Razstava Ljudska glasbila in godci, 1992, Naško Križnar U-matic, 4 min.
- Predstavitev ZRC SAZU, 1992, (Ob 10 letnici ZRC so predstavljeni nekateri inštituti, med njimi Inštitut za narodopisje), Naško Križnar, U-matic, 55 min.

V Zbirki video dokumentacije se nahajajo enote zelo pestre vsebinske usmeritve. Vseh ni mogoče navajati. Naj omenim, da je med njimi veliko zapisov šeg, zlasti pustnih, mnogo razgovorov z informatorji in precej gradiva za portrete znanih znanstvenih in kulturnih delavcev, tudi etnologov. V Zbirki so tudi video kopije številnih dokumentarnih filmov iz TV mreže, kot tudi nekaj originalnih etnoloških filmov tuje proizvodnje in neevropske tematike.

Trentar (fototeka glasbeno narodopisnega Inštituta, foto: M. Pegan)

"MEŽIŠKA DOLINA - UTRIP ZADNJIH 300 LET"

o razstavi in strokovnem srečanju etnologov (Ravne na koroškem
14.-15. maja 1992)

MIHAELA HUDELJA

Knjiga Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje, Občina Ravne na Koroškem, avtorice Karle Oder je že 15. topografska publikacija, ki je izšla v okviru načrtanega raziskovalnega projekta ETSEO - Način življenja Slovencev v 20. stoletju. Ni naključje, da je izid knjige sovpadel s postavitvijo razstave. V tem pogledu ima razstava svojevrsten pomen, saj poskuša prikazati celotno podobo razvojne povezanosti človeka z okoljem. To ji deloma tudi uspe, predvsem zaradi muzejskih predmetov in arhivskih dokumentov. Sporočilnost razstave se tako povezuje z vsebino knjige.

Razstava je bila razdeljena na posamezne tematske skupine, ki so zajele bistvena področja človekovega načina življenja, njihov razvoj in pomen. Predstavitev muzejskih predmetov je bila dopolnjena s fotografijami, grafikoni, skicami.

Avtorji so z razstavo želeli prikazati vsakdanje življenje prebivalcev Mežiške doline. Zaradi preglednosti so zbrano gradivo razdelili na tri med seboj povezane tematske skupine: gospodarski razvoj, materialna in duhovna kultura ter moderne pridobitve. Razstavno gradivo je bilo dodatno urejeno s podnaslovi, ki so poudarjali določene značilnosti znotraj ene tematske skupine. Avtorji razstave so dosegli svoj namen, saj je šlo za kronološki prikaz najbolj pomembnih značilnosti iz zgodovine in kulture življenja v Mežiški dolini kot zaokroženi geografski enoti.

Predstavitev Mežiške doline se začne s poselitvijo od mezolitika naprej. Zlasti je tu pomembno arheološko najdišče v Potočki zijalki, nadaljuje pa se s kasnejšimi arheološkimi odkritji, ki dokazujejo navzočnost Illov in Kelto, kasneje še Rimljanov, na tem področju. V srednjem veku so tuji fevdalci z odpiranjem rudnikov in železarske industrije dali temelje za razvoj industrije, ki je še danes ena bistvenih značilnosti te doline. Rast in padec posameznih gospodarskih dejavnosti v posameznih obdobjih sta posredno vplivala na oblikovanje določenega socialnega sloja ter specifičnosti življenjskega in kulturnega okolja tukajšnjih prebivalcev.

Prva tematska skupina razstave je bila namenjena prikazu gospodarskega razvoja: kmetijstva, gozdarstva, obrtnih dejavnosti, prometa in industrije - zlasti rudarstva, premogovništva in železarstva. Za gospodarski razvoj Mežiške doline je bil pomemben tudi nastanek nekaterih manjših tovarn ali obratov.

Druga tematska skupina zajema področja materialne in duhovne kulture, najprej stavbarstvo, od stavbarske dediščine do delavskih stanovanj v začetku 19. stoletja in novogradenj v novejšem času. Na stavbarstvo se navezuje predvsem prikaz notranje opreme, ki je bila značilna za posamezne sloje. Tudi prikaz oblačilne kulture in prehrane kaže na različno socialno pripadnost prebivalcev Mežiške doline.

Zdravilstvo je prikazano razvojno, od najenostavnejših oblik domačega zdravljenja, zdravniške opreme prvih zdravnikov do razvoja zdravniške službe v današnjem času. Razgibano kulturno življenje prebivalcev Mežiške doline je prikazano z različnimi bratovščinami, delavskimi društvi ter številnimi društvi v današnjem času. Razvoj šolstva je prikazan po obdobjih, omenjene so dvojezične šole (poučevanje v nemškem in/ali slovenskem jeziku).

Zadnjo tematsko skupino so obsegale moderne pridobitve, ki so prebivalcem izboljšale vsakdanje življenje: izgradnja vodovoda, elektrifikacija, motorizacija in razvoj telekomunikacijskih naprav. Vsekakor predstavlja tovrstna razstava izziv za postavitev podobne razstave v posameznih občinskih središčih oziroma posameznih regijah ali kot primer postavitve stalne zbirke, saj gre tudi za prikaz razvojnega oblikovanja in ohranjanja identitete posameznih geografskih območij.

Delo mežiških knapov je trdo... (posvetovanje na temo delavske kulture, Ravne, maja 1992, foto: A. Gačnik)

Slovensko etnološko društvo in Delavski muzej Ravne na Koroškem sta organizirala dvodnevno strokovno srečanje etnologov, ki je bilo 14. in 15. maja 1992 na Ravnah na Koroškem. Tema tega strokovnega srečanja je bila raziskovanje življenja v industrijskih središčih in ohranjanje njihove dediščine ter identitete. V diskusiji so sodelovali etnologi, ki se ukvarjajo s preučevanjem oblik načina življenja delavstva in delavsko kulturo. Izhodišče za razpravo sta bili omenjena razstava in izid

publikacije. Strinjali so se, da je takšna razstava lahko izhodišče za postavitev razstave kot stalne zbirke, saj gre tako rekoč za pregled razvoja načina življenja, ki vključuje najvažnejše kulturne sestavine človeka in okolja od praskupnosti do računalniške dobe. Pri tem so se pojavljala vprašanja o načinu prezentacije in smiselnosti vključevanja nekaterih sestavin načina življenja, kot npr. dodatni viri zaslužka v tovrstne razstave.

Pri raziskavah za etnološke topografije bi bilo treba interdisciplinarno povezovati več strok, kot je dejal tudi zgodovinar Alojz Krivograd: "Etnološke topografije posameznih občin so pravi priročniki za vse stroke". Zato bi bilo treba k obdelavi gradiva, ki ni strogo etnološko, pritegniti tudi strokovnjake iz drugih področij. Ponovno se je pojavilo vprašanje odnosa med etnologijo in zgodovino kje so meje v raziskavah ene in druge discipline.

Zanimiva so bila mnenja in pogledi etnologov o razlikah v načinu življenja znotraj delavskega sloja, kjer obstaja določena socialna ali statusna hierarhija. Kakšno podobo daje raziskava delavske kulture nekega celotnega območja ali pa raziskava načina življenja delavcev v določeni industrijski panogi? Tudi krajevna oziroma pokrajinska določenost daje podobo socialnega sloja - iz katerih socialnih plasti izhaja delavstvo. Spričo različnega stanja delavstva v Zasavju, Mariboru, Idriji in v Mežiški dolini so etnologi ugotavljali, da je težko govoriti o skupni, enotni obliki načina življenja delavcev. Ta naj bi bil od regije do regije različen. Slavko Kremenšek pa je opozoril, da gre le za precej sorodna območja; potencialne razlike bi lahko ugotovili, če bi imeli na voljo npr. že izdelano etnološko topografijo določene industrijske regije. V tem primeru bi primerjava verjetno pokazala določene skupne točke oziroma dejstva. Za primerjavo je navedel Zasavje in Mežiško dolino. Če bi imeli topografsko obdelano občino Trbovlje ali Zagorje ob Savi, bi lahko zastavili vprašanje, na kateri točki Zasavje doseže Koroško npr. na ekonomskem področju?

Govor je bil tudi o vlogi muzejev v današnji družbi (v zvezi s tem je bilo rečeno, da se etnologi v muzejih prepočasi odzivajo na spremembe in zahteve časa), zbiranju predmetov na terenu ter problemih, ki se pojavljajo pri delu, zlasti pri ohranjanju in prezentiranju kulturne dediščine. Aleš Gačnik je v zvezi s tem, kako se ti problemi rešujejo v muzejih v tujini, navedel ilustrativno nekaj primerov muzejev, ki se zaradi svoje muzejske in muzeološke dejavnosti prilagajajo trenutnim tržnim in ekonomskim razmeram ter potrebam.

Za konec strokovnega srečanja o raziskovanju načina življenja v industrijskih središčih in ohranjanju njihove dediščine ter identitete so etnologi razpravljali o predlogu Slavka Kremenška, da bi v okviru Slovenskega etnološkega društva ustanovili interdisciplinarno sekcijo za delavsko kulturo, vendar ga niso sprejeli. Maja Godina, raziskovalka kulture in načina življenja industrijskega delavstva v Mariboru, je predlagala nekaj izhodišč za nadaljnje delo. Ker pozna problematiko oziroma uspehe in metode preučevanja delavske kulture v Nemčiji, je predlagala, da je treba spodbude za takšne raziskave iskati širše, v tujini (v posameznih evropskih državah), navezovati mednarodne stike, aktivno sodelovati, ter skrbeti za delo pri bibliografiji o industrijskih središčih.

Strokovno srečanje etnologov je bilo končano z ogledom rudnika Mežica, domačije in muzejske hiše Prežihovega Voranca ter Leš kot tipičnega rudarskega naselja.

"POLJUBLJAM ROKO, MILOSTLJIVA"

razstava

MOJCA FERLE

Mestni muzej Ljubljana je konec januarja v Kulturno informacijskem centru Križanke pripravil razstavo z naslovom "Poljubljam roko, milostljiva". Razstava je imela podnaslov družabno življenje ljubljanskih meščanov. Strokovno delo pri pripravi razstave so opravile Irena Žmuc, Metka Simončič in avtorica tega poročila. Razstava je bila zastavljena interdisciplinarno, saj smo enakovredno sodelovale zgodovinarica, umetnostna zgodovinarica in etnologinja. Vsaka je, z vidika svoje matične stroke, skušala prispevati svoj delež k muzejski prezentaciji.

V prvotnem konceptu je bila razstava načrtovana kot nekoliko lahkotnejša v ciklu novoletnih razstav, ki se v našem muzeju vrstijo že nekaj let. Ker pa je bila v začetku leta predvidena tudi otvoritev večje razstave z naslovom "Podobe ljubljanskih meščanov", smo se avtorice odločile, da koncept naše razstave nekoliko spremenimo in jo povežemo s študijsko poglobljeno in obsežno razstavo o podobah ljubljanskih meščanov. Tako je naša razstava dobila značaj napovedne oz. spremljevalne razstave.

Vodilo pri pripravi razstave nam je bilo, razstaviti čimveč predmetov iz depojev Mestnega muzeja, ki bistveno okarakterizirajo družabno življenje v tridesetih letih 20. stoletja. Izbrane predmete iz vsakdanjega življenja smo skušale postaviti v kontekst, kjer naj bi s svojo pričevalnostjo obudili spomin na družabno življenje ljubljanske meščanske smetane v omenjenem časovnem okviru.

Razstava ni bila mišljena kot študija Ljubljane v določenem časovnem okviru, niti ne kot prikaz socialnega prereza od najnižjih slojev navzgor. Hoteli smo predstaviti življenje prav tistih, ki so v mestu nekaj veljali, ki so s svojim premoženjem in visokim stanom predstavljali višji družbeni sloj. Med študijem virov in literature o obravnavani tematiki, ob pogovorih z Ljubljančani in ob pregledu predmetov v depojih se je potrdilo dejstvo, da je omenjeni družbeni sloj namenil veliko časa družabnemu življenju, k čemur je sodilo vse tisto čemur danes pravimo luksuz. Vse to je bilo povezano z določenimi pravili obnašanja, oblačenja in nenazadnje, služilo je tudi dokazovanju svoje imenitnosti. Tako s poznavanjem tega segmenta življenja meščanov, prepoznamo tudi dobršen del njihovega vsakdanjega načina življenja.

Glede na majhne prostorske možnosti, ki smo jih imele, smo prikazale le tiste glavne oblike družabnega življenja, kjer se je ta družabnost najbolj izražala, in sicer: obiskovanja na domu, prirejanje čajank, obiskovanje kavarn, promenade, plesov, gledaliških in kino predstav, koncertov, potovanja v tujino in bližnjo okolico, prirejanje piknikov, planinarjenje in druge oblike športov kot so kopanje, čolnarjenje, tenis, jahanje, lov, kolesarjenje, avtomobilizem, med zimskimi športi pa drsanje in smučanje.

Za prikaz teh oblik družabnega življenja smo izbrale 310 predmetov. Poleg pohištva, slik, oblek in modnih dodatkov (133), so bile razstavljene tudi stare fotografije (68), razglednice (34) in ostalo drobno dokumentacijsko gradivo: plakati, vstopnice, hotelski računi, posetnice, vabila in reklamni lističi (75). Z željo ustvariti razpoloženje - "štimgo" tistega časa, smo iz različnih arhivskih in časopisnih virov izbrale še naslovna gesla k izbranim temam, vrtela pa se je tudi glasba, presneta iz starega gramofona, s popularnimi popevkami iz tridesetih let.

Gospa Franja Tavčarjeva kuha svojim gostom na pikniku na Visokem (fototeka Mestnega muzeja Ljubljana)

Za izvrstno popestritev se je izkazalo tudi predvajanje filma o Ljubljani (original hrani Arhiv republike Slovenije), ki je bil posnet leta 1909, ob praznovanju 25 - letnice delavskega pevskega društva Slavec. Praznovanje se je odvijalo na Ljubljanskih ulicah in se zaključilo z veselico v Zvezdi. Obiskovalci razstave so si lahko v živo

ogledali nošo tedanjega Ljubljančana, način njegovega obnašanja na cesti itn. ter si tako še izpopolnili znanje, ki jim ga je nudila razstava.

Obisk razstave je bil presenetljiv, prav tako tudi odmevi nanjo. Nekateri so jo sprejeli kot oživljanje "purgerstva", spet drugi kot spomin na svoje prednike, starše, dedke in babice, nekatere je preprosto zanimal le meščanski ambient preteklih časov. Skratka, izbrali smo pravo temo.

Ob obeh razstavah je bilo organiziranih še več prireditev. V prostorih galerije na Mestnem trgu 10, kjer so bile razstavljene Podobe ljubljanskih meščanov, so potekali t.i. "stilni večeri Mestnega muzeja": dva koncerta, "žurfiks" in plesni venček. V prostorih KIC Križanke pa je bila organizirana okrogla miza, kjer so razpravljali diskutirali o fenomenu meščanstva, o stanju raziskav meščanstva v svetu, o zbiranju gradiva in predvsem o problemu muzejske prezentacije načina življenja.

PRVEMU SLOVENSKEMU MUZEJSKEMU SEJMU OB ROB

KARLA ODER

Prvi slovenski muzejski sejem, predstavitev slovenskih muzejev, je bila razstava v razstavi, ki je pritegnila množico obiskovalcev. Ti so na enem mestu spoznavali in občudovali bogastvo in raznolikost premične kulturne dediščine na Slovenskem. Ob znanih osrednjih slovenskih muzejih so se enakovredno predstavili tudi manj znani varuhi premične kulturne dediščine s periferije. Nekateri pa so s svojo udeležbo posamezne obiskovalce celo presenetili z dejstvom, da sploh obstajajo. Takšen muzej je bil za marsikoga naprimer Verski muzej.

Kakšni muzeji so na Slovenskem? Če sodimo po imenu skoraj 80% udeleženi muzejev, potem je največ teritorialno opredeljenih /Posavski..., Pokrajinski..., Mestni..., Belokranjski..., Dolenjski..., .../, ki ohranjajo kulturno dediščino določenega prostora. Ob njih so specialni muzeji, z jasno in določeno vsebinsko usmeritvijo /Gasilski, Verski, Prirodoslovni, Etnografski, Arhitekturni, Muzej novejših zgodovine, .../. Če bi se ti isti muzeji predstavili pred petimi leti, potem bi opazili nekatere spremembe. Takrat bi še bili muzeji "revolucije", ki so se v zadnjih letih preimenovali v muzeje sodobne zgodovine, ne bi bilo pa muzeja prve svetovne vojne. To nedvomno kaže na vplivnost družbenega dogajanja tudi na muzejsko dejavnost. Istočasno pa ti muzeji, odpirajo nove vsebine, ki so do zdaj ostajale v ozadju /npr. lutkarstvo v Muzeju sodobne zgodovine Celje/.

Večina muzejev se je kljub različnim možnostim uporabe modernih tehnik predstavitve, predstavila s pomočjo najmočnejšega muzejskega medija in najpomembnejše informacije - muzealije, ki jo je večina dopolnila s fotografijo. Seveda pa so nekateri izkoristili tudi moč video filma in televizije, spet drugi pa opozorili, da je ne samo za delo, temveč tudi za prezentacijo uporaben računalnik.

Na ogled postavljene muzealije so bile različne, od najdragocenejših do vsakdanjih, po časovnem izvoru, pa je bilo le manjše število predmetov iz časa po drugi svetovni vojni. Mestni muzej Ljubljana in Muzej sodobne zgodovine sta usmerila pozornost po zbiranju predmetov iz današnjega vsakdanjega življenja. Na 1.slovenskem muzejskem sejmu so bili pokazani tako dragoceni predmeti z visoko estetsko in zgodovinsko vrednostjo kot predmeti za vsakdanjo rabo, ki niso umetelno ali celo umetniško izdelani, v zadnjem času pa tudi niso iz naravnih materialov. S tem je bila za marsikaterega muzealca presežena dilema, katere predmete zbirati? Seveda je to najprej odvisno od vsebinske usmeritve muzeja. Posameznih sestavin današnjega življenja povprečnega Slovenca pa ni moč pokazati samo z dragocenimi predmeti, saj tudi Slovence vsebolj zajema potrošniški način življenja. Ob tem pa gre še za vrsto industrije, ki služi taki potrošnji.

V muzejih so ohranjena znanja in vedenja o tehniki in tehnologiji nekaterih industrij in obrti. Ob tem kaže omeniti Mestni muzej Idrija, ki z "Idrijsko čipko", znano že v 18. stoletju, spretno in iznajdljivo širi znanje in izdelke te obrti in kaže na "živost" in aktualnost muzeja. Da so take predstavitve priložnost tudi za prezentacijo posamezne obrti, pa je dokazal tudi Čevljarski muzej iz Tržiča, z demonstracijo ročnega izdelovanja čevljev.

Da muzeji niso samo varuhi premične kulturne dediščine, temveč jo tudi raziskujejo in prezentirajo, so dokazale številne publikacije - knjige, katalogi, zloženke. Te tudi pričajo o velikem ustvarjalnem potencialu v teh ustanovah. Številne priponke, razglednice in sploh reklamno gradivo pa dokazujejo, da se muzeji aktivno vključujejo tudi v turistično ponudbo.

Za sejem sta značilna trgovanje in barantanje. Obojega je bilo tukaj bolj malo. Vsak muzej je prodajal svoje publikacije in reklamni material /svoje znanje/, najpogosteje pa je šlo za medmuzejsko izmenjavo. S starinami se ni trgovalo. Muzeji tudi niso mesta za tako dejavnost, ti naj bi le imeli "trdno valuto" za trgovanje zunaj njih. "Starine" so bile vedno privlačne in predmet sklepanja kupčij. Danes muzealce najbolj skrbi ilegalna, nekontrolirana in nenadzorovana prodaja v tujino, še toliko bolj, ker nimamo ustreznega pregleda premične kulturne dediščine.

1.slovenski muzejski sejem je javnosti predstavil tudi prizadevanja muzejev, da sledijo zahtevam računalniške dobe in prizadevanja Skupnosti muzejev Slovenije po povezovanju muzejev z Evropo in svetom. Skupnost muzejev Slovenije je čas prireditve izkoristila tudi za pripravo skupščine in za podelitev Valvazorjevih nagrad. Prav tako je bila to prva priložnost za srečanje muzealcev in ne samo zgodovinarjev ali etnologov ali ... Delo v muzeju teži k timskemu in interdisciplinarnemu delu, saj lahko isti predmet služi kot informacija različnim strokam.

Ker je bila konec maja 1992 v Ljubljani v Cankarjevem domu prva skupna predstavitev slovenskih muzejev, so bila pričakovanja vseh toliko večja. Ob koncu smo bili zadovoljni vsi, organizatorji in sodelujoči. Prvi koraki so bili narejeni, muzeji so se predstavili. Čez dve leti se bodo spet, kot so obljubili organizatorji, a takrat bo že drugači in bo drugače.

Prevalje, julij 1992

MUZEJSKI SEJEM V LUČI ZGODOVINARJA

ALOJZ KRIVOGRAD

Prvič v zgodovini slovenskega muzejstva je bil organiziran pregled slovenskih muzejev na enem mestu. To je bil 1. slovenski muzejski sejem v Cankarjevem domu v Ljubljani od 25. do 29. maja letos. Na njem je sodeloval tudi Delavski muzej Ravne na Koroškem. Vsi muzeji so imeli enake prostorske in vsebinske pogoje. Prostor je meril 3x3 m², smernice za vsebino pa so bile naslednje: pokazati bistvo muzeja, pomembno pridobitev ali projekt. Glede izbora v okviru omenjenih smernic in načina predstavitve so bili muzeji popolnoma prostih rok.

Sodelovalo je 45 muzejev od 60, kolikor jih je na Slovenskem. Po številu udeležencev je bil velik uspeh. Predstavitev pa je bila uspešna predvsem zaradi zanimive in pestre vsebine in dokaj kakovostnega oblikovanja. Ni bilo izrazito slabih, niti dobrih. Večina se je znašla v dobrem povprečju. Nekateri so izstopali po tem, da so se predstavili z dragocenimi eksponati, pomembnimi najnovejšimi najdbami ali posebnimi oblikovalnimi in idejnimi rešitvami.

Po ideji, ki jo je predstavil, se je odlikoval Muzej novejšje zgodovine /prej Muzej revolucije/ v Ljubljani. V celotni prostor so postavili množico Titovih doprskih kipov in enakih portretov slovenskih partijskih veličin vse do Josipa Vidmarja /čeprav je bil najmanjša partijska veličina/. Sredi med njimi je stal prazen podstavek, nad njim pa je visela ura. Seveda si je tako postavitev lahko vsak razlagal po svoje. Na hitro je bilo možno razbrati to misel: Na ruševinah nekdanje Jugoslavije je ostala množica insignij in drugih priprav praznega čaščenja. Prazen podstavek je bil očitno namenjen novi slovenski državi. Ure se pa iztekajo; - kakor navadnim smrtnikom tako tudi navidez nesmrtnim.

Nekaj posebnega je bila predstavitev Mestnega muzeja Ljubljana, ki je kar po tleh razporedil svoje eksponate. Na kupu prsti so bile razvrščene antične črepinje, v ostalem prostoru pa vsemogoči vsakdanji predmeti od navadne posode do plastične embalaže in do jugoslovanske vojaške čelade z zvezdo. S tem je muzej

presegel večno dilemo, kako predstaviti sodobni čas. Začel je zbirati vsakdanje predmete, ki bodo že čez nekaj desetletij velika redkost.

Bilo je tudi nekaj takih, ki so predstavljali le to, kar je za njih največja dragocenost ali pa eno samo temo. Tak je bil Pokrajinski muzej Celje, ki je predstavil strop iz stare Celjske grofije tako, da so posnetek namestili na steno in ga osvetlili z reflektorjem, nad boks pa so potegnili temno platno, da ni motila dnevna svetloba. Mestni muzej Idrija je opozoril z nekaj vzorci na idrijsko čipkarstvo. Posavski muzej Brežice je prikazal svetila od antike do danes, Muzej Velenje se je predstavil s trgovinskim lokalom iz stare Jugoslavije, ki smo ga že prej videli na televiziji.

Opazna sta bila Muzej Jesenice in muzej Železniki, prvi je predstavil zelo domiselno izdelano maketo stare fužine s plavžem iz konca 18. stoletja, drugi pa maketo žage, ki jo je poganjal električni motor.

Ker na tem mestu ni možno govoriti še o drugih, ki bi si to zaslužili, si pogledjmo ravensko predstavitev, ki jo je likovno in tudi idejno oblikoval mladi arhitekt Borut Bončina. Njegova zamisel je bila za muzejske delavce sprejemljiva, zato so jo tudi sprejeli. Predstavili smo fotografsko gradivo in drobne eksponate, ki so bili razporejeni v dveh vitrinah. Oblikovalec je uporabil barvno in črno-belo fotografijo. Koncept razstave ni bil predstaviti zgolj muzej, ampak tudi Mežiško dolino. Predstavili smo jo z znakom kralja Matjaža, s panoramo Pece, z grbom občine, Najevsko lipo in s portreti osmih vidnih mož od dr. Franca Sušnika do Leopolda Suhodolčana. Muzejska stran je bila predstavljena tako, da smo opozorili na zbirke v muzeju na Ravnah in na zbirke v občini, ki izražajo za Mežiško dolino značilen dualizem - kmečki in industrijski značaj, istočasno pa opozarjajo na vsakdanje življenje in gospodarstvo.

Kmečka stran je bila predstavljena z barvnimi fotografijama kašče in dimnice s spremljajočimi črno-belimi fotografijami, Industrijska /tehnična/ stran prav tako z dvema barvnima fotografijama pudlovke in EPŽ naprave tudi s spremljajočimi črno-belimi fotografijami. Naprava EPŽ /elektropretaljevanje jekla skozi tekočo žlindro/ je najnovejša pridobitev v muzeju. Na enak način, z barvno fotografijo sta bila predstavljena spominski muzej Prežihovega Voranca na Preškem vrhu pri Kotljah in rudarska zbirka v Črni na Koroškem. V eno vitrino smo razporedili drobne predmete iz vsakdanjega življenja, v drugo pa predmete, ki so opozarjali na železarsko in rudarsko preteklost Mežiške doline.

Moramo reči, da smo šli v Cankarjev dom dokaj negotovi in že hitro smo spoznali, da smo pristali v solidnem povprečju in da smo zelo drugačni od ostalih. Obiskovalci so nas opazili in za mnoge smo bili zanimivi. Tako smo z udeležbo dosegli svoja pričakovanja.

Razstava kot celota je med občinstvom zbudila precej zanimanja, saj je ves čas bilo polno obiskovalcev. Drugo pa je, kaj bo zapisala, če bo sploh kaj zapisala strokovna kritika o predstavitvi nasploh in kateri posamezni muzej bo opazila v dobrem ali slabem.

Ponudba za to predstavitev je bila za nas izziv, ki smo ga sprejeli in ni nam žal. Vodstvo Zveze muzejev Slovenije ima v načrtu, da bi podobne skupne predstavitve slovenskih muzejev prirejali vsaki dve leti.

Upam, da bomo sposobni odzvati se na nje tudi v bodoče.

Ravne na Koroškem, junij 1992

SEM se predstavlja na Sejmu muzejev (fotoarhiv SEM)

TROJE POMEMBNIH KNJIG IZPOD UREDNIŠTVA HANSA-JOERGA UThERJA

Maerchen vor Grimm, Muenchen 1990; Maerchen in unserer Zeit, Muenchen 1990; Saechsische Sagen, Muenchen 1992.

Hans-Joerg Uther je zaposlen pri 'Enzyklopaedie des Maerchens' pri Akademiji znanosti v Goettingenu in urednik serije "Die Maerchen der Weltliteratur". Za to serijo je pripravil tudi zbirko pravljic iz virov, ki nanje še ni vplivalo značilno retuširanje bratov Grimm. Zato je sedemdeset pravljic v tukajšnji zbirki imeti za bolj zveste avtentični obliki, čeprav je po tradiciji pravljice iz Grimmovih zbirk tudi šteti za folklorne, vendar strokovnjake v tej zvezi stalno vznemirja njuna rekonstrukcijska metoda pri sestavljanju posameznih motivov v zaokrožene pripovedi. Urednik H.J. Uther v spremni besedi opozarja na večstransko odvisnost med ustno in zapisano besedno umetnostjo, se zadržuje pri virih za omenjeno knjigo in pretresa redigiranje slavne dvojice. Ustavlja se tudi pri žanrskih vprašanjih in nazadnje spominja na psihološke in sociološke razsežnosti pravljice. Za slovstveno folkloristiko je vsekakor razveseljivo, da dobiva v svoje obzorje po strokovni plati bolj zanesljivo gradivo - med njim na primer svetovno znana Rdeča kapica - kakor prihaja iz rok bratov Grimm, ne da bi seveda spregledali njun pomen za proslavitev nemških pravljic.

Pri Pravljicah v našem času ne gre za zbirko gradiva, ampak za refleksijo o njih v dvanaajstih razpravah, ki so razporejene v tri razdelke, in sicer glede na posredovanje in trženje, mednarodnost žanra in njegovo interpretacijo. Achim von Brentano je v enem svojih pisem Jakobu Grimmu, pravi H.J. Uther, potožil, da zapisana pravljica pomeni smrt njenega pravljničnega sveta. Vendar, nadaljuje urednik, danes izziva s svojo navzočnostjo bolj kot kdajkoli prej. Seveda Uther izhaja iz izkušenj svojega okolja, zato se ponuja vabljiva možnost primerjave med njim in našim, saj bi si pri nas zlepa kdo ne upal trditi kaj podobnega. Urednik skrbno razbira razločke v funkciji pravljic - kaj pomenijo v oblikovanju čustvenega in predstavnega sveta otrok in kaj iščejo v njih odrasli. Ameriška psihoanaliza jih ima za nujne za vzgojo človeške osebnosti, po drugi strani pa so njihove teme in motivi zelo razširjeni v političnih karikaturah in vicih. Sploh je njihova vloga v sredstvih obveščanja stvar posebne obdelave. Ne gre tudi spregledati, kako pripovedovalci vnašajo v pravljice svoje osebne poteze in oblika posredovanja pripovedi zahteva posebno osvetlitev. Ni skrivnost, da prevladujejo knjižne pravljice.

Avtorji posameznih razprav v zborniku so Lutz Roehrich, Dieter Richter, Willi Hoefig, Annemarie Verweyen, Dietz-Ruediger Moser, Heinz Roelleke, Siegfried Neumann, Dorota Simonides, Jaromir Jech, Bengt Holbek, Katalin Horn, Walter Scherf. Zbrali so se na kolokviju, ki ga je organizirala 'Lauenburgische Akademie fuer Wissenschaft und Kultur' ob 70-letnici Felixa Karlingerja, ki je v svojih dveh kapitalnih delih "Wegen der Maerchenforschung" in "Geschichte des deutschen Maerchens" in drugih objavah pokazal, da je raziskovanje slovstvene

folklore smiselno le v mednarodnih povezavah. Bil je dolga leta urednik serije Pravljičnice iz svetovne literature in je več knjig iz nje tudi sam uredil in tako ljubiteljem pravljичnega sveta odpiral nove poglede nanj.

Sistematičnemu objavljanju pripovedk iz posameznih nemških pokrajin se je uredništvu H.J. Utherja pridružila zbirka Saške pripovedke (Saechsische Sagen), že deseta po vrsti. V uvodu urednik predstavi na kratko pokrajino, od koder pripovedke izhajajo in zgodovino zbiranja gradiva. Posebej se posveča njegovim nosilcem, se zamisli ob pojmu povedka in končno napravi prerez skozi njeno motiviko.

Znotraj pokrajinsko zasnovane zbirke so posamezni razdelki razčlenjeni po manjših lokalnih enotah. Ena od njih je tudi Lužica (Oberlausitz =, vendar le nekatera krajevna imena spominjajo na slovansko prebivalstvo, najmanjši slovanski narod, Lužiške Srbe. Prepoznati jih je v naslovih kot "Der Bazilisk in Buddisin" (= Budyšin), "Die Blutglocken an der grossen Muehle in Buddisin" nasproti nemško poimenovanemu glavnemu mestu, kot je v naslovu "Die Schatzgeister im Protschenberg bei Bautzen". Drugo ime, ki je blizu slovenskemu bralcu je "Kamenc": **Die Kamenzer Nasen, Der Kluge Moench von Kamenz, Die drei Kreuze zu Kamenz, Pfarrer Dulichius zu Kamenz, Der schwarze Hund in Kamenz.** Omenjena sta tudi "Serbiens Herr" in "Sorbenland" (prim. povedko št. 221), vendar je škoda, da ni v uvodu nobene besede o tem, ali gre zgolj za nemške povedke, ali nemara tudi za pripovedovanje v lužiščini in so nato prevedene v nemščino. Na to možnost navaja povedka št. 222, ki ima naslov "Der Zmij", vendar se v besedilu nikjer več ne ponovi, ampak se govori le o "eine Henne".

Številčenje povedk je zelo diskretno, saj je številka označena v nevpadljivem tisku na koncu vsake zgodbe in ne na začetku naslova, kakor je splošna navada.

Medtem ko pri prvo omenjenih pravljicah sledijo opombe z navedbami virov za primerjalne študije, je tu na koncu dodan bogat seznam dosedanjih objav saških povedk in od kod so tokrat objavljene ter na koncu seznam krajev, omenjenih v njih.

Vse tri knjige so vsekakor lepa spodbuda tudi za slovensko slovstveno folkloristiko.

Marija Stanonik

Breda Pajsar, Nena Židov,

ETNOLOŠKA TOPOGRAFIJA SLOVENSKEGA ETNIČNEGA OZEMLJA - 20. STOLETJE

občina Ljubljana Bežigrad, (Ljubljana 1991, 212 str.)

Posamezni predeli občine Ljubljana Bežigrad so bili obdelani v kar nekaj seminarških, proseminarskih in diplomskih nalogah študentov etnologije. Tako sta tudi avtorici v letu 1986 oz. 1987 opravili topografski raziskavi za diplomsko nalogo. Tekste sta kasneje dopolnili in pripravili za objavo.

Pričujoča topografija, štirinajsta po vrsti, je torej sad dela dveh avtoric, ki sta se, za razliko od nekaterih drugih topografij, dela lahko temeljito lotili.

Raziskava pokriva območje občine Ljubljana Bežigrad, ki obsega mestni del občine Bežigrad, mestni del Brinja in kraje Beričevo, Brinje, Črnuče, Dol pri Ljubljani, Jarše, Ježo, Ježico, Kleče, Kleče pri Dolu, Malo vas, Nadgorico, Podgoro, Podgorico, Savlje, Stožice, Šentjakob ob Savi, Tomačevo, Videm, Zaboršt in Zajelše.

Zajema tako strnjeno in gosto naseljeno mestno kot tudi prvotno povsem vaško območje. Avtorici sta te razlike tudi upoštevali in za detajlno obravnavo izbrali naslednje kraje: za bivše kmečko območje tri vaška naselja - Stožice, Črnuče in Beričevo in za mestni del Hranilniško in Pleteršnikovo ulico ter Linhartovo 64 kot primer za Savsko naselje.

Raziskava se drži ustaljene sheme, po kateri nastajajo topografski pregledi občin slovenskega etničnega ozemlja, kljub temu pa lahko po posameznih poglavjih izpostavimo nekaj ugotovitev, ki kažejo na posebnosti območja in dajejo raziskavi dodatno vrednost.

V poglavjih o opredelitvi in notranji strukturi območja sta avtorici podali zgodovinski in družbeno geografski oris občine. Tu sta se dotaknili tudi barakarskih naselij, ki nastanejo tudi v obravnavani občini, čeprav je med obema vojnoma Bežigrad veljal za pretežno uradniški okraj. Splošna stanovanjska stiska v Ljubljani po prvi svetovni vojni in prenehanje stanovanjske zaščite so povzročili, da so se tu naseljevale najrevnejše plasti prebivalstva. Kljub temu je med posameznimi barakarskimi naselji prihajalo do razlik v urejenosti, ki sta jih avtorici tudi upoštevali.

V poglavju o demografskem razvoju občine sta avtorici uporabili statistične podatke, ki so jima bili na voljo za obdobje 1869 - 1981. Iz tabel in preglednic tako marsikaj izvemo o razvoju prebivalstva, naraščanju in padanju njihovega števila, o številu zgrajenih hiš in stanovanj v posameznih obdobjih in podobno. Tu so nakazani tudi glavni dejavniki, ki kažejo, kako je mesto vplivalo na spreminjanje agrarne pokrajine. To so močna rast števila prebivalcev, širjenje naselij in rast števila hiš. Značilne so tudi močne dnevne migracije zaposlenih ter spremembe v načinu zadovoljevanja potreb prebivalcev.

V poglavju o gospodarskem razvoju občine izvemo, da so med drugim vasi oskrbovale mesto z zelenjavo in povrtninami, predvsem Beričevo, kjer so se nekatere kmetije tudi specializirale za prodajo zelenjave na ljubljanski tržnici. Iz Črnuč pa so v obdobju med obema vojnama prihajale mlekarice, ki so stranke v mestu oskrbovale z mlekom.

V poglavju o rokodelstvu in obrti izvemo, da je bilo med omembe vrednimi obrtni pred prvo svetovno vojno razvito pletarstvo, tako izdelovanje cekarjev iz slamnatih kit, slarnikarstvo, pletenje slamnatih kit kot tudi izdelovanje košar in drugih pletarskih izdelkov iz protja in viter. V poglavju o razkroju in stopnji ohranjenosti tradicionalne kulturne podobe sta avtorici pletarstvo še podrobneje obdelali.

Začetki industrije v občini segajo v 19. stoletje. Med prvimi so nastale tovarna barv JUB in parna žaga Gustava Toenniesa. S širjenjem industrije pa je bilo zlasti povezano zaposlovanje odvečne kmečke delovne sile.

V povezavi s svojo gospodarsko dejavnostjo lahko izpostavimo še trgovanje domačinov z zelenjavo, mlekom in mlečnimi ter s pletarskimi izdelki.

V naslednjih poglavjih o spreminjanju poklicne in družbene sestave prebivalcev izvemo za vse tiste dejavnike, ki so povzročili, da se je nekdanja povsem agrarna pokrajina počasi stapljala z mestom in izgubljala svoj kmečki značaj, v predzadnjem poglavju pa se seznanimo s stopnjo ohranjenosti tradicionalne kulturne podobe v občini.

Dobrodošle so tudi pripombe v poglavju o etnološki proučenosti občine.

Da sta avtorici delo resno in natančno opravili, nas prepriča obsežen pregled virov in literature (100 enot) ter seznam informatorjev (132), kar pa je bilo glede na dve avtorici tudi pričakovati. Pohvalni so številni tabelarni in grafični prikazi številčnih podatkov v poglavju o demografskem razvoju območja.

Pohvaliti gre tudi bogato opremo s fotografijami, ki sledijo poglavjem v tekstu, in katerih dobršen del sta avtorici sami posneli. Mogoče pogrešamo le nekoliko več fotografij, ki prikazujejo kulturne sestavine iz mestnih predelov občine.

Mojca Ferle

DEJSTVA OSTAJAJO, SO PA NEKOLIKO DRUGAČNA

JANEZ CVIRN

Čeprav s človekom, ki v kritični presoji svojega dela vidi le antireklamo na svoj račun, verjetno nima smisla polemizirati, pa je Damjan J. Ovsec, "samostojen in svoboden etnolog (s svobodnjaškim statusom), edini svoje vrste v srednji Evropi in na Balkanu", v svojem polemičnem odgovoru na izziv Slavka Kremenška natrosil toliko neargumentiranih in za lase privlečenih trditev, da mu moram tudi sam odgovoriti. Še toliko bolj, ker je v svoj obračun z "etnološkim lobijem" vpletel tudi mojo knjižico o družabnem življenju v Celju in preko nje poskušal dokazovati svoje problematične konstrukcije.

V Ovščevem spisu se lahko brez rezerve strinjam le z mislijo, da "problema ni tam, kjer ga vidimo, temveč tam, od koder ga opazujemo". Vendar pa je osnovni problem Ovščevega polemičnega zapisa, ki ni nič drugega kot neokusna mešanica otožne lamentacije in prepotentne samohvale, prav perspektiva njegovega opazovanja dosedanjega raziskovanja meščanstva na Slovenskem.

Ko se je, milo rečeno, neskromno postavil v vlogo prvega raziskovalca slovenskega meščanstva, ki da je v svinčenih sedemdesetih letih, ko je bilo v znanosti skoraj toliko politike kot v politiki, začel na tem področju orati ledino, ki je napisal "prvo etnološko delo svoje vrste v (zdaj bivši) Jugoslaviji in še kje" in prvi začel tudi z aplikacijo znanstvenih izsledkov, obenem pa svojemu naslovniku odčital še pravo lekcijo o tem, kaj vse da je potrebno za kvalificirano preučevanje meščanstva - med drugim tudi meščanske korenine (sic!) - je seveda prišel do zanj značilnih sklepov, ki nikakor ne odgovarjajo dejanskemu stanju.

Pa vendar na tem mestu ne želim Ovscu odgovarjati zaradi njegove samohvale, ki sem jo spričo veličastnih uspehov pri plasiranju "aplikativnih raziskav" (mimogrede: le-te obsegajo čas od zgodnjega srednjega veka do danes, vsebinsko pa vse od kamnite sekire do električne kitare - prava mala industrija!) že vaju, temveč zaradi nekaterih trditev, ki iz nje izhajajo. Pri načenjanju vprašanja o svojem prvenstvu, pionirski vlogi pri raziskavah družabnega življenja meščanstva, je Ovsec šel namreč tako daleč, da je vse (etnologe in zgodovinarje), ki so se kdajkoli ukvarjali z zgodovino (družabnega življenja) meščanstva, označil kar za nekakšne plagiatorje, ki dosledno kopirajo njegov Oris družabnega življenja v Ljubljani, pri tem pa nihče ne omenja njegovega "skromnega, pa recimo tako, pionirskega dela".

Skratka, logika Ovščevega pisanja je naslednja: na raziskavo družabnega življenja se je spomnil sam (in to v svinčenih časih, ki niso bila naklonjena raziskavam meščanstva), pri delu se ni mogel opreti na nobeno literaturo in vire (sic!), izumiti je moral metodo dela (sic!), določiti vrstni red dejavnosti..., z eno besedo, napraviti je moral "mušter", ki ga zdaj vsi s pridom uporabljajo, nihče pa mu ne priznava zaslug za pionirsko delo. Nakar se pojavi moja zgodovinska malenkost, ki da ga kopira

celo do te mere, da v svojem delu o družabnem življenju v Celju na prelomu stoletja uporablja povsem njegove "definicije posameznih pojavov družbenega življenja", pri čemer pa nikjer v svoji knjižici ne omenja ne Ovsca ne Godinove, temveč ju odpravi le s skromno opombo, da je vidike družabnega življenja "poskušal oblikovati po že ustaljeni shemi iz etnoloških orisov družabnega življenja v Ljubljani in v Mariboru".

No, če sem se v Ovščevi konstrukciji s svojo knjižico o družabnem življenju v Celju že znašel v vlogi kronske priče, ki naj bi najbolje dokazovala njegove, po mojem mnenju neargumentirane teze (na njih bodo gotovo odgovorili prizadeti etnologi), sem "brez paranoičnih podtonov" Ovsca prisiljen spomniti, da v "historičnem opisu" svojega primera pozablja predvsem na dvojce:

1. Na dejstvo, da gre pri moji knjižici za časovno, metodološko in tudi vsebinsko povsem drugačen pristop, ne glede na to, da sem se pri razdelitvi snovi (zaradi primerjave) skušal držati notranje strukture obeh že omenjenih del. V svoji knjigi sem se omejil na čas na prelomu stoletja (1890-1914), napisal sem jo na podlagi arhivskih in časopisnih virov, z njo pa sem želel prikazati predvsem to, kako so se ostri nacionalni boji odražali v posameznih segmentih vsakdanjega življenja.

2. Zlasti pa na staro resnico, da se v znanosti z nikomer nič ne načenja in še manj kaj s kom končuje - za kar je lep dokaz tudi Ovščev Oris, ki bolj kot na (ustnih) virih temelji na literaturi.

Kar pa se tiče Ovščevega očitka, da sem uporabljal "njegove definicije posameznih pojavov družabnega življenja", mu moram pritrditi. Res je, uporabljal sem pojme: družabno življenje, gostilne in kavarne, društva, kulturne prireditve, izleti v naravo in še mnoge druge. Dodal pa sem (mogoče je Ovsec spregledal) tudi pretepe. To je torej moja inovacija.

DAMJANU J. OVSCU

SLAVKO KREMENŠEK

Spoštovani kolega Ovsec, navezujem na vaše pisanje v 1.-2. številki Glasnika SED za leto 1992 (str. 14-20). Pišem vam v obliki, ki je doslej nisem gojil, se mi pa zdi glede na zadnja dva odstavka vašega teksta še najbolj primerna. Obračate se namreč name v takšnem slogu: "Zavedajte se, da vsega tistega, česar ne morete inkorporirati v svoj svetovni nazor, v svoj pogled na svet, ne morete definirati kot podtikanje." Ali: "Ker se v svoji polemiki imate za prostodušneža, sem to besedo, kadarkoli sem jo omenil, podčrtal." (Prostodušnost pa naj bi imela, kot pravite, "zelo hitro izrazito negativno konotacijo").

Moja "polemika": v 3.-4. številki Glasnika SED za leto 1991 (str. 137-139) sem vas "lepo prosil", da bi mi ob "prvi možni priliki" postregli z dejstvi, ki bodo utemeljila nekatere vaše trditve, ki ste jih zapisali v Časopisu za zgodovino in narodopisje (1991, št.1., str. 119-123). Trdili ste namreč, da ste se z meščanstvom ukvarjali "v letih, ko so bile centralne sile univerze usmerjene v raziskave 'proletarskega' in 'kmečkega', kar je bilo konec koncev tudi vodilo dnevne politike". To naj bi bila "vsekakor slaba stimulacija za mladega raziskovalca", kakršen ste bili vi. "Preučevanje meščanstva in njegovih vrednot" naj bi v tistem času "kajpak zadelo v kolektivistični obrazec proletarsko- komunistične vizije življenja in njegovih pojavov". "Dejstva", ki "ostajajo", naj bi bila temu priča.

Ker sem bil v letih, o katerih govorite, učitelj na Oddelku za etnologijo filozofske fakultete, torej na univerzi, so me v zvezi z omenjenimi ocenami kajpak zamikala dejstva, o katerih ste trdili, da "ostajajo". Sam si jih nikakor nisem mogel priklicati v spomin, zato sem javno izrazil omenjeno prošnjo. Bil sem (in sem še) prepričan, da gre pri omenjeni oceni - "pač za sedaj", dokler ne bo postreženo z "dejstvi, ki ostajajo" - za golo podtikanje.

Na mojo prošnjo ste se, kolega Ovsec, sicer odzvali, za kar sem vam hvaležen. Toda o "dejstvih, ki ostajajo", še vedno ni sledu. Starim podtikanjem ste dodali nova. Postregli ste nam z neresnicami in ste nekatera ključna dejstva zamolčali, kar ni v čast ne vam, mojemu bivšemu študentu, in ne meni, vašemu bivšemu učitelju. Sicer pa preidiva k dejstvu, ki naj jih nanizam namesto vas.

1. V zvezi z vašo trditvijo, da so bili časi vašega šolanja nenaklonjeni etnološkemu preučevanju meščanstva, kar se, kot pravite, "v bistvu še do danes ni spremenilo", naj ponovim le nekatera svoja stališča.

Leta 1959 sem diplomiral na Oddelku za etnologijo filozofske fakultete z diplomsko nalogo Etnološka problematika slovenskih mest (tipkopis hranijo na Oddelku). V njej sem se ukvarjal z razkrivanjem "vsebine etnološkega preučevanja mestne kulture in mestnega prebivalstva".

V letih 1960/61 sem trdil, da je etnologija specializirana disciplina historiografskega značaja, ki se posveča raziskovanju vsakdanjih, običajnih, tipičnih kulturnih oblik in vsebine vsakdanjega življenja "tistih družbenih slojev in skupin, ki dajejo neki etnični ali nacionalni enoti njen (vsakokratni) specifični značaj" (Glasnik SED, III (1960/61), št.2, str.7). V t.i. meščanski dobi je to prav gotovo tudi meščanstvo. Mar ne?

Ob razgledovanju po težnjah v sodobni etnološki znanstveni teoriji sem leta 1962 ugotavljal, da postaja "vključevanje prebivalstva mest in industrijskih središč v etnografsko obravnavo vse bolj splošna značilnost etnografske vede. Industrijska etnografija, etnografija delavstva, velemestna etnografija itd. se razvijajo v posebna področja enotne etnografske znanstvene discipline" (Slovenski etnograf, XV (1962), str.30).

Leta 1964 sem predložil in obranil doktorsko disertacijo z naslovom Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem. V komisiji za obrambo sta bila profesorja

Vilko Novak in Boris Ziherl ter docent Marjan Britovšek, univerzitetni učitelji različnih metodoloških naziranj. Nihče med njimi pa se ni spotikal ob takšne zaključne misli v disertaciji: "Pri opredeljevanju kulturne podobe zelenojamskega naselja je bilo treba ugotoviti, da sta detaljnější analiza in tej sledeča ocena brez poznavanja istodobne meščanske kulture močno nepopolna. Primerjava bi bila s stališča razrednega ocenjevanja celo neizogibna. ...Tako bi primerjava med predvojno Zeleno jamo in kako ljubljansko vilsko četrtjo v pogledu materialnega položaja, stanovanjske kulture, prehrane, oblačenja, medsebojnih odnosov, kulturnega življenja v ožjem pomenu besede itd. lahko dala res nazoren, otipljiv prikaz socialnih razlik v tedanjem družbenem sistemu. Seveda pa ne bi bila taka primerjava odveč tudi za sedanost" (S. Kremenšek, Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem, Ljubljana 1970, str.132). Ali ni to naravnost klic k preučevanju (ljublanskega) meščanstva? Tudi sicer se ne spominjam, da bi kdaj koga srečal, ki bi takemu stališču nasprotoval, vsaj iz t.i. marksističnih krogov ne.

Uvod v etnološko preučevanje Ljubljane novejšee dobe sem napisal leta 1966. V delu pravim: "Za etnološko podobo Ljubljane so zanimive vse tiste družbene skupine, ki so imele kakršno koli vlogo pri oblikovanju ljubljanskega življenjskega stila. To pa so v bistvu vsi razredi in sloji. Tu ni in ne more biti razlike med nekimi bolj in drugimi manj "preprostimi" plastmi, med delavci, dninarji, obrtniškimi pomočniki in podobnimi na eni strani in kakimi lastniki proizvodjalnih sredstev na drugi. Povsem nemogoče je namreč etnološko opredeliti katerokoli družbeno skupino, ne da bi nam bila poznana podoba vseh tistih grupacij, ki so z njo v takšnem ali drugačnem družbenem in s tem tudi kulturnem odnosu. Položaj delavca je mogoče meriti po položaju delodajalca. Udeležba pri kulturnih dobrinah določenega obdobja je vedno odnosna. Pri opredeljevanju etnološke podobe Ljubljane novejšega časa imamo torej opraviti tudi z načinom življenja fevdalcev in pravih meščanov." (S. Kremenšek, Uvod v etnološko preučevanje Ljubljane novejšee dobe, Ljubljana 1980, str.68-69).

Prepričan sem bil, da sem z omenjenimi deli, napisanimi v šestdesetih letih, pripravil podlago za etnološko preučevanje slovenskih mest, še posebej Ljubljane, in v teh okvirih tudi meščanov v smislu buržoazije, kakršno smo na Slovenskem pač imeli. Nazadnje omenjeno delo je bilo natisnjeno šele leta 1980, vendar je bilo že od svojega nastanka zainteresiranim študentom na voljo. Tudi vam, kolega Ovsec.

2. Iz vašega prispevka v Glasniku se poučimo, da ste diplomirali iz etnologije leta 1973 z diplomsko nalogo Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka XX. stoletja do 2. svetovne vojne. Naloga naj bi bila odlično ocenjena. Mentorstvo pri nalogi in njeno oceno mi pripisujete po krivici. Moje pedagoške zadolžitve pri dodiplomskem študiju so bile v tistih časih drugačne in niso dopuščale mentorstva pri nalogah, kakršna je bila vaša. Tudi iz primerka naloge, ki ga hranijo na Oddelku za etnologijo, je posredno razvidno, da z mentorstvom pri vaši nalogi nisem imel opravka.

Omenjate simpozij Etnološkega društva Jugoslavije o etnološkem preučevanju mestnih in primestnih naselij, ki je bil novembra 1974 v Kruševcu. Bil sem med pobudniki tega srečanja in organizator ter soudeleženec skupine študentov in že

diplomiranih etnologov, ki je za simpozij pripravila več prispevkov o Galjevici. Vi pa ste z nami potovali v Kruševac na vašo željo s svojo temo, s skrajšano diplomsko nalogo. Referati, predstavljeni v Kruševcu, so bili objavljeni v Etnološkem pregledu 13 (Beograd, 1975). Vaš prispevek je takoj po izidu, kot pišete, negativno ocenil Angelos Baš.

Kot rečeno, nisem bil mentor pri vaši diplomski nalogi, nisem bil njen ocenjevalec, v Kruševac niste potovali s prispevkom, ki bi se nanašal na Galjevico. Tudi zato ni bilo ne "moralnih" in ne "pedagoških" razlogov in potreb, da bi vas "branil" pred utemeljeno Baševo kritiko. Vi pa vzklikate: "Kako, milo rečeno, nepedagoško!". In napletate štorije.

Seveda pa, kolega Ovsec, ne moreva mimo dejstva, ki ga ne omenjate, a je pri vsej tej najini pisariji osrednjega pomena. Vendar se tega pri svojem pisanju neposredno ne lotevate. Le ovinkarite.

Za kaj gre?

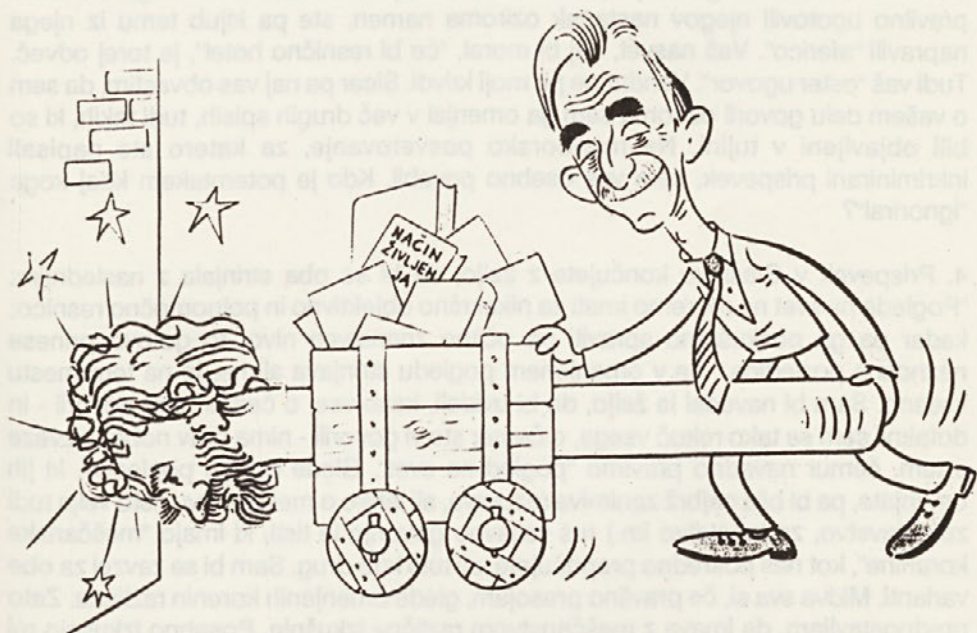
Potem ko ste se prijavi na podiplomski študij, je Oddelek za etnologijo 9. februarja 1974 za vas predlagal dekanatu študijski program. Iz programa je razvidno, da ste si za nalogo izbrali temo z naslovom Metodološki in tehnični okvir etnološkega preučevanja ljubljanskega meščanstva v desetletju pred prvo svetovno vojno. Bil sem vam določen za mentorja pri tej nalogi. Se pravi, da se v vašem spominu mentorstvo pri dveh različnih nalogah nekoliko zapleta. Pravzaprav le pri prvi; za magistrsko nalogo sem prepričan, da se moje vloge ustrezno spominjate. To pripovedujete po ovinkih in navajate vse mogoče in nemogoče razlage.

Z mentorstvom pri vaši nalogi nisem imel veliko dela. Glede naloge ste se oglasili, če se pravilno spominjam, pri meni dvakrat. Prvič, ko sem vam povedal, kako si delo na vaši nalogi predstavljam, in drugič, ko ste mi prišli povedat, da ene od mojih zahtev ne morete ali ne nameravate izpolniti. Ker sem pri zahtevi vztrajal, ni bilo razlogov za nadaljnja sestajanja.

O omenjeni moji zahtevi ste posredno javno spregovorili v knjigi Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne (str.8, 136). Šlo je za to, da sem od vas zahteval ustrezno izrabo popisnic prebivalstva Ljubljane za leto 1900 ali za 1910. Leta 1979 ste v navedeni knjigi trdili: "Do sedaj se ni še nihče lotil tega zamudnega in dolgotrajnega dela".

Omenjene naloge vam nisem naložil brez osebnih izkušenj. Kot je razvidno iz razprave Izvir in okolje delavk ljubljanske tobačne tovarne do prve svetovne vojne (Slovenski etnograf, XXIX (1976), Ljubljana 1978, str.91-100), sem sam opravil podobno nalogo za leto 1900. To pomeni, da vaša zgoraj omenjena trditev sploh ni bila resnična. Kar je dala analiza ljubljanskih "cigararic" za razpravo v obsegu šestih strani teksta, bi morala dati vaša analiza ljubljanske "purgarije" za magistrsko nalogo. Očitno sta se najini predstavi o strokovnem in znanstvenem delu v temeljnih razhajali pred skoraj dvajsetimi leti, kot se, kot vse kaže, razhajata še danes. Seveda

pa nakazano razhajanje nima prav nikakršne zveze z razlikami v svetovnonazorskih pogledih, političnih prepričanjih, s članstvom v tej ali drugi stranki, o čemer bi nas hoteli po vsej sili prepričati. Gre med drugim le za večjo ali manjšo mero potrpežljivosti pri pridobivanju neoporečnega novega znanja, ki je za resno znanstveno delo neogibno potrebna. Žal pa je vas, kot se zdi, že pred leti bolj mikala "aplikacija" znanstvenih rezultatov. Seveda je tudi ta potrebna, vendar je treba v vsakem primeru pošteno povedati, kdo znanje ustvarja in kdo ga le "aplicira". In kaj "apliciramo"!

BUM!!! (sposojena karikatura)

3. Kolega Ovsec, pritožujete se, da v slovenski etnologiji vašega "pionirskega dela", vašega Orisa družabnega življenja v Ljubljani..., ki naj bi bilo "prvo etnološko delo svoje vrste" v bivši Jugoslaviji "in še kje", ne cenimo dovolj. V njem spregledujemo "skrite" in "nove dimenzije", ne govorimo o vaši metodologiji itn. In ne pišemo ocen. Resnično ste mi krivični! V svojem zapisu "A dejstva ostajajo" v Glasniku SED sem vas opozoril na bibliografiji Maje Godina in Mojce Račič, vi pa me zavračate, da bibliografiji ne prinašata nič novega, da ste zadevni literaturi ves čas sledili. Pa niste! Če bi, ne bi spregledali moje razprave Metodološka usmerjevanja v današnji slovenski etnologiji na primeru etnološkega preučevanja Ljubljane, objavljene v Etnoloških razgledih in dilemah -2 (Ljubljana 1985). Na straneh 48-50 ocenjujem z metodološkega vidika tudi vašo knjigo. Ker po dosedanjih izkušnjah nisem prepričan, da si boste ogledali omenjeno delo, naj prepisem sledeče stavke: "Gledano z metodološkega zornega kota, bi bilo treba preučevanje družabnega

življenja Ljubljancanov, višjih in nižjih družbenih plasti, to je seveda vseeno, bolj vpeti v splošno zgodovinsko dogajanje, tudi v specifične okvire zgodovinskega razvoja Ljubljane, iskati bi bilo treba korelacije z nižjimi sloji ljubljanskega prebivalstva, v kolikor so bile dotlej že poznane. Predvsem pa je študija pokazala, da brez družbenozgodovinske analize nosilcev preučevane pojavnosti, obravnava te, pa če je še tako pritegljiva in obravnavana pojavnost tako zanimiva, ostajamo na površini, le pri predstavitvi gradiva, le na prvi stopnji znanstvenega dela. -Kljub metodološkim pomanjkljivostim pa seveda ne smemo spregledati pomena zbranega gradiva...".

Omenjeni tekst je bil objavljen pred zapisom na platnicah številke Dialogov z obravnavo družabnega življenja v Mariboru Maje Godina, za katerega ste sami pravilno ugotovili njegov nastanek oziroma namen, ste pa kljub temu iz njega napravili "aferico". Vaš nasvet, kaj bi moral, "če bi resnično hotel", je torej odveč. Tudi vaš "oster ugovor". Vendar ne po moji krivdi. Sicer pa naj vas obvestim, da sem o vašem delu govoril oziroma sem ga omenjal v več drugih spisih, tudi takih, ki so bili objavljeni v tujini. Na mariborsko posvetovanje, za katero ste napisali inkriminirani prispevek, sem vas osebno povabil. Kdo je potemtakem kdaj koga "ignoriral"?

4. Prispevek v Glasniku končujete z željo, da bi se oba strinjala z naslednjim: "Pogleda na svet ne moremo imeti za nikakršno objektivno in polnomočno resnico; kadar pa ga poskušamo spraviti na očitno znanstven nivo, to gotovo prinese neznosne posledice." Se v omenjenem pogledu strinjava ali ne, je na tem mestu vseeno. Sam bi navedel le željo, da bi uvideli, kako vse, o čemer sem govoril - in dotaknil sem se tako rekoč vsega, o čemer ste vi govorili - nima prav nobene zveze s tem, čemur navadno pravimo "pogled na svet". Glede drugih pogledov, ki jih omenjate, pa bi bila najbrž zanimiva razprava, ali lahko o meščanstvu (isto velja tudi za delavstvo, za kmetstvo itn.) res veljavno govorijo le tisti, ki imajo "meščanske korenine", kot nas posredno prepričujete, ali tudi kdo drug. Sam bi se zavzel za obe varianti. Midva sva si, če pravilno presojam, glede omenjenih korenin različna. Zato predpostavljam, da imava z meščanstvom različne izkušnje. Posebno izkušnjo mi je dala tudi razprava z vami. Razmišljam, v kolikšni meri jo lahko uporabim pri ocenjevanju ljubljanskega ali celo slovenskega meščanstva, v kolikšni meri pa gre le za vaše osebne manire. Razmišljam.

GLASNIK Slovenskega etnološkega društva

zanj odgovarja Marinka Dražumerič, predsednica SED

Izdajanje omogočata Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za znanost in tehnologijo

Izdajateljski svet: Slavko Kremenšek, Marko Belavič, Marjan Gabrijelčič, Jože Osterman, Alenka Puhar, Inja Smerdel, Marija Stanonik

Glavni in odgovorni urednik Majda Fister

Člani uredništva: Nives Sulič Dular, Slavko Kremenšek, Inja Smerdel, Monika Šašel Kropelj, Marko Terseglav, Zmago Šmitek

Grafično oblikovanje in tehnična ureditev: Fister M., oblikovanje ovitka: D. Merhar

Tisk: Tiskarna Primožič, Britof 127, Kranj

Naklada: 700 izvodov

Naslov uredništva: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 5, 61000 Ljubljana, gl. in odg. urednik tel. 156-068 int. 249

Za jezik in vsebino člankov so odgovorni avtorji

Po mnenju Ministrstva za kulturo sodi publikacija med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov

YU ISSN 0351-2908 UDK 39/497.12/(05)

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

č 121

II 131 829₁₉₉₂

999503274,3

COBISS

